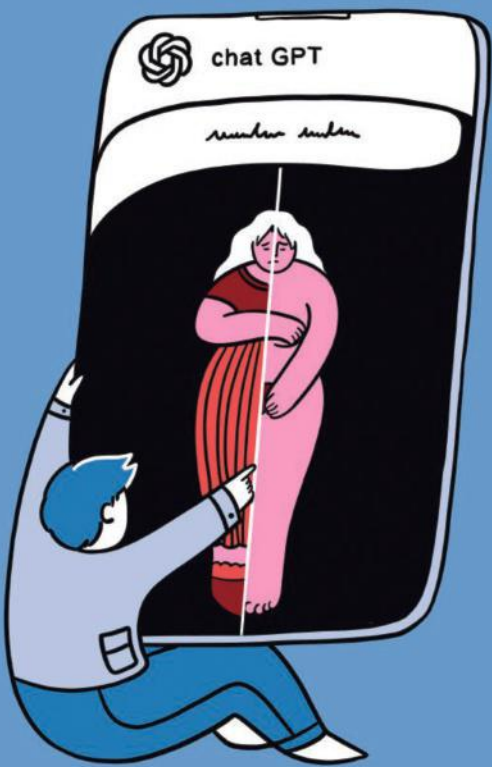

AI-porno
Erotische content
maken met AI wordt
steeds makkelijker

ECONOMIE 20-21

Heitinga weg
Ajax heeft
'onnodig punten
verspeeld'

IN HET NIEUWS 8-9

Honger
De *shutdown* in
de VS dupeert
vooral kinderen

BUITENLAND 14-15

Ik was dat meisje
Anne Mieke
Backer schreef
ijzersterke roman

BOEKEN C4-5

Vooroordelen
Verdachten gelijk
behandelen is
ook voor rechters
bijna onmogelijk

IN HET NIEUWS 4-6

KOSTEN-BATENANALYSE

Deloitte: 'Schade door landbouw aan milieu veel groter dan opbrengsten'

Milieuschade door landbouw leidt tot hogere maatschappelijke kosten dan gedacht, berekende Deloitte Nederland.

Erik van der Walle

AMSTERDAM

De milieuschade door de landbouw in Nederland is jaarlijks veel groter dan de economische opbrengst van de sector. De toegevoegde waarde van de landbouw is 13,3 miljard euro, terwijl de kosten door uitstoot en verlies van biodiversiteit 18,6 miljard bedragen. Daardoor resteert een jaarlijkse schadepost van 5,3 miljard euro.

Dit berekent financieel consultant Deloitte in zijn maatschappelijke kosten-batenanalyse *De verborgen rekening*.

Het is voor het eerst dat een accountancybedrijf zo'n feitelijke analyse van de hele landbouw (akkerbouw, veeteelt en tuinbouw) maakt. De Robin Food Coalitie en de Transi-

tiecoalitie Voedsel - beide pleitbezorgers van duurzame landbouw - zijn opdrachtgever van de donderdag gepubliceerde studie.

Maatschappelijke kosten komen grotendeels ten laste van latere generaties; het gaat daarbij bijvoorbeeld om uitgaven aan gezondheidszorg, herstel van milieuschade en aanpassing aan een warmer klimaat. Grootste aandeel in die verborgen kosten heeft volgens Deloitte de uitstoot van broeikasgassen (7,9 miljard euro per jaar) en van stikstof (7,2 miljard). Ook het verlies van biodiversiteit door agrarische activiteiten (2,5 miljard) loopt in de papieren.

Gedegen indicatie

„Ik ben wel verrast door de omvang van die maatschappelijke kosten”, zegt landbouweconoom Krijn Poppe,

een van de wetenschappelijke begeleiders van het rapport. „Toch is er conservatief gerekend, en dat moet ook wel bij zo'n studie. Het gaat om de gedegen indicatie die je wil laten zien. Deze cijfers geven aan dat de problematiek nijpend is.”

Veel mensen zullen volgens Poppe in de verleiding komen boeren de schuld te geven dat die kosten zo hoog zijn. „Dat is natuurlijk onzin. Het komt in algemene zin door het systeem, de manier waarop we het georganiseerd hebben. De consument kiest voor lage prijzen, en voor de voedselindustrie is het heel aantrekkelijk om in de Nederlandse delta te zitten.”

Want een deel van de problematiek, zoals de te hoge uitstoot van stikstof, komt volgens Poppe door congestie: te veel boerenbedrijven in

een te klein gebied. „Er worden nu delen van Frankrijk bebost omdat de landbouw daar niet meer concurrerend is. Helaas is er geen Europees beleid voor een ruimtelijke ordening die voor een goede spreiding binnen de Europese Unie zorgt.”

Biologisch boeren

De huidige agrarische productie is voldoende voor 2,5 maal de bevolking van Nederland. In het rapport komen ook alternatieven aan bod waarbij minder intensief en meer biologisch wordt geboerd, en waarbij de nadruk meer op plantaardige eiwitten ligt dan op dierlijke. Als alle boeren op biologische landbouw overstappen, zou de negatieve impact (schade min opbrengst) volgens Deloitte dalen van 5,3 miljard euro naar 1,1 miljard. Zo maken biologische boeren geen

gebruik van pesticiden en kunstmest.

Biologisch boeren is minder intensief en leidt tot lagere productie. Als de hele sector het doet, kan die 'nog maar' 1,7 maal de Nederlandse bevolking voeden. Die lagere productie gaat de consument wel merken. Nu zijn biologische producten gemiddeld de helft duurder. Gezien toekomstige schaalvoordelen verwacht Deloitte dat dit prijsverschil geleidelijk terugloopt tot 30 procent.

Deloitte berekent ook een derde scenario waarin niet alleen biologisch wordt geboerd en dat meer nadruk legt op innovatie en plantaardige, in plaats van dierlijke proteïnen. Dit komt wel op een positief saldo uit. Hierbij zijn de maatschappelijke kosten 2,7 miljard euro, veel lager dan de waarde die de landbouw toevoegt.

IN HET LAND
AMSTERDAM

ANNE-MARTIJN VAN DER KAADEN

De allereerste coffeeshop ter wereld

Zijn schaterlach slaat om in een hoestbui, toch neemt Matthijs den Eilander nog een hijsje. Hij is, constateert hij, waarschijnlijk de enige Nederlander op dit Amsterdamse terras. De locals zullen de wiet te duur vinden. „Het zijn toeristenprijzen.” Maar de joint tussen zijn vingers is werkelijk van topkwaliteit. „*White widow*. De beste van de stad.” Zijn twee Schotse tafelenoten knikken. De man met de rosige baard vertelt dat-ie al zo’n beetje de hele menukaart heeft gerookt. Vier dagen zijn ze in Amsterdam. Zijn vapende vriendin wijst naar het geelblauwe logo van The Bulldog. „*For the culture*.” Weer buldert hun gelach over de gracht.

Hier, op de Oudezijds Voorburgwal 90, opende in 1975 de allereerste coffeeshop ter wereld. Vanuit de vochtige kelder van een seksbioscoop verkocht twintiger Henk de Vries, jongen van de Zeedijk, stiekem cannabis. Het moest een nieuw soort ontmoetingsplek worden, een huiskamer met de geur van verse koffie en een vleugje wiet. Het was het jaar voordat de Opiumwet zou worden gewijzigd. Hij noemde zijn zaak The Bulldog, naar zijn hond Joris. Want bulldogs zijn iconisch. Sterk, rebels, loyaal en authentiek

Iconisch werd The Bulldog inderdaad: De Vries bouwde zijn kelderproject uit tot een imperium met vijf coffeeshops, drie cafés, een loungebar, een hotel en souvenirwinkels. Hij opende ook locaties in het buitenland en reist nu veelvuldig heen en weer. Volgende maand bestaat The Bulldog vijftig jaar. Zijn vermogen verdiende Henk de Vries balancerend op het randje van de boven- en de onderwereld. Want al die tijd bleef het Nederlandse softdrugsbeleid een paradox: coffeeshops zijn legaal, hun aanvoer niet.

Toen Netflix vorig jaar bekendmaakte dat ze een „extravagant misdaaddrama” gingen op-

nemen „in het hart van de Amsterdamse cannabiscene”, ging er bij Henk de Vries een alarmbel rinkelen. Helemaal, vertelt hij telefonisch vanuit zijn resort op Bali, toen er filmploegen verschenen vlak bij zijn geboorte-grond en villa in Vinkeveen. De hoofdpersoon, las hij, zou een relatie hebben met een popdiva. Net als hij. „Alle puzzelstukjes samen gaven me het gevoel: dit gaat over mij en mijn bedrijf.”

Hij bedacht iets. Deze zomer verscheen *Henk de Vries: The Bulldog. De man, De mythe*. Een biografie. Niet om een helden-verhaal te vertellen, „maar zodat ik niet als Pipo de Clown zou worden geportretteerd”. Hij wilde niet, zegt De Vries, dat er later

Al gauw is duidelijk dat het met de Netflix-versie van de coffeeshopbaas niet best afloopt

een versie van hem zou bestaan die bedacht was in een *writers-room*. Gelukkig had hij zich vergist. Zodra de serie online stond, keek hij de eerste vijf afleveringen. Conclusie: „Leuk, een paar beelden herken ik. Maar verder is ’t fictie.”

Al in de eerste minuten van de eerste aflevering wordt duidelijk dat het met de Netflix-versie van de coffeeshopbaas niet best afloopt. Waar Jack van Doorn (Jacob Derwig) verstrikt raakt in een weergalozе vechtscheiding en zijn ‘Amsterdam empire’ instort, verkoopt Henk de Vries vanuit Bali, Rome en Ibiza nog steeds dezelfde droom. De bulldog, schrijft hij in zijn biografie, is hem altijd blijven inspireren. „Hart open, kop omhoog.”

Anne-Martijn van der Kaaden vervangt deze week Sheila Kamerman

PROFIEL **KHALED EL-ENANY** NIEUWE DIRECTEUR UNESCO

Unesco-baas zou Egyptische schatten slecht beschermen

In eigen land klinkt kritiek op Khaled El-Enany, de man die Unesco vier jaar gaat leiden, maar die zijn eigen ‘Egyptische erfgoed heeft helpen vernietigen’.

Bobby Uilen

AMSTERDAM

Leiding geven aan Unesco is voor de Egyptische Khaled El-Enany (54) een droom die uitkomt. Zijn hele leven al fantaseert hij over een baan bij de werelderfgoedorganisatie. Donderdag werd zijn kandidatuur tijdens de Algemene Conferentie bestendigd. Daarmee is het ‘drie keer, scheepsrecht’ voor Egypte, dat in 2009 en 2017 ook al een gooi deed naar het leiderschap. De verkiezing wordt gevierd als een grote diplomatieke overwinning. El-Enany is de eerste Unesco-directeur uit een Arabisch land.

Unesco werd in 1945 opgericht vanuit de Verenigde Naties en is bij het grote publiek het bekendst als bewaker van de Werelderfgoedlijst, waar op dit moment meer dan 1.200 monumenten verdeeld over 170 landen op staan.

El-Enany’s vroege interesse in erfgoed is misschien wel te herleiden tot zijn geboorte-grond. Hij zag in 1971 het levenslicht in Gizeh, waar duizenden jaren daarvoor de wereldberoemde piramides en metershoge sfinx werden gebouwd die nog altijd vaste prik zijn voor elke toerist in Egypte.

Na de middelbare school ging El-Enany egyptologie studeren. Zijn initiële doel was om reisgids te worden, maar uiteindelijk werd hij zelf professor aan de faculteit. Zijn academische carrière bracht hem onder meer naar Palermo, Brandenburg en Montpellier, waar hij les gaf in de klassieke Egyptische taal. Van 2016 tot 2022 was hij minister van Toerisme en Oudheid. Onder zijn leiding werd de huidige locatie van het Nationaal Museum in 2021 spectaculair geopend met een ‘gouden parade’ waarin tweeëntwintig mummies naar hun nieuwe verblijfplaats werden gereden.

Zijn hele werkende leven is een van El-Enany’s belangrijkste doelen de klassieke Egyptische cultuur bij een groot (internationaal) publiek onder de aandacht te brengen.

Sinds de bekendmaking van zijn nieuwe functie is er weer aandacht voor de kritiek die hij in eigen land allang krijgt. Onder El-Enany’s ministerschap zou belangrijk historisch islamitisch erfgoed vernield zijn. Egyptische erfgoedexperts, wetenschappers en archeologen trokken daarover al aan de bel. Ze onder-

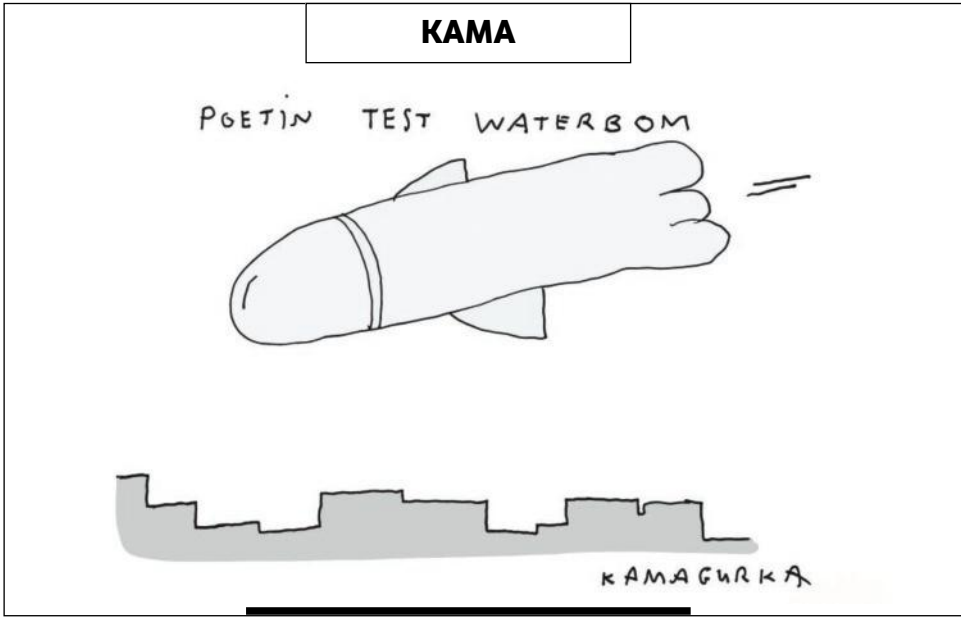
Khaled El-Enany in Egypte. FOTO MOHAMED ABD EL GHANY/REUTERS

tekenden een petitie waarin ze stelden dat Egypte eerst „aan de wereld moet bewijzen dat het zijn eigen erfgoed intact houdt”. El-Enany’s beleidsperiode wordt erin omschreven als „jaren van nalatigheid en vernietiging”, en zijn keuzes als in strijd zijnde met „de missie van Unesco”.

Het gaat om keuzes zoals het verplaatsen van historische obeliskēn, beelden en zelfs een complete graftombe van hun oorspronkelijke locatie naar de nieuw aangelegde administratieve hoofdstad van Egypte voor „cosmetische en politieke doeleinden”.

Hij liet complete graftombe verplaatsen naar nieuwe hoofdstad voor politieke doelen

Archeoloog Tarek Farag beschuldigt El-Enany er bovendien van meerdere historische locaties uit het erfgoedregister te hebben verwijderd om zo de sloop van dit – met name islamitische – erfgoed te kunnen legitimeren ter faveure van nieuwe wegen, viaducten en tunnels. De Egyptische schrijver van erfgoedwetenschapper Galila el-Kadi ziet niet in wat voor goeds de verkiezing van El-Enany Egypte gaat brengen. „Zal de man die als minister het Egyptische erfgoed heeft helpen vernietigen zijn nieuwe rol nu gebruiken om te beschermen wat er nog van over is?”

Veel kijkers bij ‘Operatie Wolkbreuk’, een tweejaarlijkse oefening, uitgevoerd door waterbeheerders en Defensie, die ruim twee weken duurt. FOTO JOHN VAN HAMOND

REPORTAGE **CRISISOEFENING**

Wat laat je onderlopen bij een ramp: het weiland of het bejaardentehuis?

Hoe Nederland te beschermen bij plotseling noodweer? Tijdens ‘Operatie Wolkbreuk’ wordt geoefend voor een weerramp.

Freek Schraevesande

SCHALKWIJK

De situatie voor het noordwesten van Nederland ziet er niet best uit. Een enorme wolkbreuk leidt tot wateroverlast, tien dagen lang, in een gebied met vier miljoen inwoners. Het waterpeil is al twintig centimeter gestegen en het Amsterdam-Rijnkanaal staat op punt van overlopen. In de polders rond het dorpje Schalkwijk levert defensie met een Chinook-helikopter zandzakken en een noodpomp aan. Maar is het genoeg? Of gaan we dit gebied, met melkveehouders en pittoreske dorpjes, bewust onder water zetten, ter bescherming van de steden?

Het is wat moeilijk voor te stellen deze donderdagmiddag, hier aan de Kanaaldijk in Schalkwijk, pal onder Houten. De weilanden in dit buitengebied zijn weliswaar wat zompig en vol ganzenpoep, maar de zon schijnt volop en in het Amsterdam-Rijnkanaal klotst het water op gebruikelijk peil tegen de oevers.

Alleen het gemaal van de Kerke-landwetering, een onopvallend bouw-werkje gelegen aan een sloot, draait op iets meer toeren. Op verzoek van defensie, die vandaag wil oefenen met zandzakken plaatsen in stromend water. Dat bleek in 2021 bij de overstromingen in Valkenburg, ook veroorzaakt door zware regenval, lastiger dan gedacht. Toen werd duidelijk dat het stapelen van vierkante zakken effectiever is in de strijd tegen het water dan ronde. Zandzakkunde is een heuse discipline. En zo zijn er meer onderdelen die bij Operatie Wolkbreuk dezer dagen de aandacht krijgen. Dijkbe-

king, mobiele keringen plaatsen, strategie bepalen. De tweejaarlijkse oefening, uitgevoerd door waterbeheerders en defensie, duurt ruim twee weken, met theorie- en praktijktraining. Het is bedoeld om Nederland in tijden van klimaatcrisis te beschermen bij plotseling noodweer, zoals onlangs in Valencia voorkwam.

Gedegen voorbereiding, dat is het idee. En laat dat maar aan de organisatoren over. In het weiland bij Schalkwijk, waar de Chinook elk moment zijn noodpomp kan droppen, zijn deze middag met rood-wit lint twee persvakken ingericht. Er lopen mensen in gele, paarse, oranje en blauwe hesjes, op de dijk deelt een medewerker lupa’s uit (lunchpakketten) en vanaf de dijk stromen twee touringcarbussen leeg. De bezoekers, ambtenaren, doorstaan met hun stevige schoenen moeiteloos de zompige wei.

Niet voor de bühne

Voor de pers is er keuze uit een rits woordvoerders. Defensie heeft er alleen al drie paraat. Eén van de Luchtmacht, vanwege de Chinook. En militair gezien is Utrecht deel van Landmacht regio Noord, dus ook die woordvoerder is aanwezig. Net als die van de 43 Gemechaniseerde Brigade in Havelte, waar het tiental militairen op het weiland deel van uitmaken. En ook die van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, dat het gemaal onderhoudt, is van de partij. Onder de bezoekers vandaag zijn medewerkers van drie andere betrokken waterschappen aanwezig, plus die van Rijkswaterstaat, drie Provincies en meerdere Veiligheidsregio’s.

„Samenwerken, dat is eigenlijk wat we hier oefenen”, zegt Jeroen

Boven: de Chinook zet de waterpomp neer. **Onder:** kijkers bij de oefening. FOTO’S JOHN VAN HAMOND

Haan, wachtend op de Chinook. Hij is de dijkgraaf van het hoogheemraadschap en weet: het militair jargon en dat van de burgerij kan verschillen. Bovendien: hoe hoger op de escalatieladder, des te meer betrokken partijen, des te meer noodzakelijk overleg. En juist bij rampen, zegt hij, is het handig als iedereen elkaar alvast een beetje kent. Een gezicht, een telefoonnummer, dat helpt. „Zodat je weet hoe de ander gebakken is.”

„En er komt steeds meer ellende bij”, zegt Haan. Vandaag gaat het nog om zandzakken, maar volgende week is de escalatie compleet – dan is het land nog verder ondergelopen. „Daarom zullen we ook nog oefenen op strategisch niveau. Hoe gaan we in een crisis besluiten nemen? Hoe wegen we de verschillende belangen?”

„Kijk, niemand wil natuurlijk dat zijn woning onder water komt te staan”, zegt Cis Apeldoorn, in het weiland turend naar de lucht. Ze is als secretaris-directeur van het hoogheemraadschap een van de organisatoren van de oefening. „Maar in Nederland ligt zowat alles laag, ons land is maar berekend op een bepaalde hoeveelheid regen en je kunt al dat water niet zomaar ergens kwijt.”

Zo’n oefening, zegt ze, is „absoluut niet voor de bühne”. Want je zult juist op voorhand – „in de koude fase” – moeten bedenken welk deel van het land je laat vollopen met water. „Wat is reëel? Waar heb je de minste schade, de meeste herstelkans? Kies je voor het grasland, of voor een bejaardentehuis?”

En ah, daar klinkt in de verte dan eindelijk het geronk van de Chinook. Cis Apeldoorn, voorbereid op alles, doet haar oordopjes alvast in.

CV
Henk Naves

Henk Naves (65) is sinds 2018 voorzitter van de Raad voor de rechtspraak. Daarvoor was hij president van de rechtbank Amsterdam en bestuursrechter. Hij studeerde rechten aan de Universiteit van Utrecht en begon in 1988 aan zijn opleiding als rechter. Naves is lid van de raad van toezicht van de Radboud Universiteit en raad van advies van het College voor de Rechten van de Mens.

REPORTAGE **RECHTSPRAAK**

Rechters over vooroordelen: ‘Had ik een witte jongen hetzelfde aangepakt?’

Verdachten met een migratieachtergrond worden zwaarder gestraft dan witte Nederlanders, blijkt uit onderzoek. In gesprek met *NRC* vertellen vier rechters hoe vooroordelen kunnen doorwerken in de zittingszaal.

Door **Camil Driessen** Fotografie **Merlijn Doomernik** en **Annabel Oosteweeghel**

AMSTERDAM

Mijn eerste reactie was: *dit gaat niet over mij. Ik discrimineer niet.* Ik denk dat het bij veel collega's ook begint met ontkennen. Wat een rechter niet wil, is beschuldigd worden van ongelijke behandeling. Artikel 1 van de Grondwet, gelijke gevallen gelijk behandelen, is een van onze belangrijkste leidraden. Als je het verwijt krijgt dat je dat niet doet, is dat slikken. Het is een heel confronterend onderwerp en het is niet gek dat de eerste reactie is: „Dit gaat niet over mij.” Maar dat gaat het dus wél.”

Henk Naves (65), voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, zit met een koffie-to-go in zijn werkkamer met uitzicht over de Haagse Hofvijver. Achter hem, in de kast met snuisterijen, staan een houten pennenhouder met de uitgesneden tekst Suriname, een statige foto met de zeventien presidenten van de rechtbanken en gerechtshoven en een Delftsblauw tegeltje met de tekst: ‘Je kunt het hooguit fout doen’.

Toen Naves hoorde dat *NRC* vier rechters

wilde interviewen over vooroordelen en discriminatie binnen de rechtspraak, wilde hij heel graag meedoen. De voorzitter van de Raad – het bestuur van de rechterlijke macht – is tot nieuwe inzichten gekomen en wenst de ruim 2.700 rechters in Nederland hetzelfde toe. „Ik ben ook gewoon zo’n witte man met vooroordelen”, zegt hij. „Als je doorkrijgt dat je zelf iets te leren hebt, geeft dat een veel sterkere motivatie om anderen daar ook van te overtuigen.”

Een jaar geleden lag dat nog anders. Toen publiceerde onderzoeksjournalistiekplatform Investico het artikel ‘Klassenjustitie in Nederland’ waaruit bleek dat verdachten met een migratieachtergrond bij misdrijven als diefstal of mishandeling aanzienlijk vaker een gevangenisstraf krijgen dan hoogopgeleide, witte verdachten. Een laagopgeleide verdachte met een migratieachtergrond belandt bijna twee keer zo vaak in de cel, bleek uit hun analyse van ongepubliceerde CBS-gegevens.

Twijfelen

Dat beeld werd in juni 2025 bevestigd door een grootschalig onderzoek van het kennisinstituut WODC, onderdeel van het ministerie van Justitie en Veiligheid. Onderzoekers analyseer-

den ruim 350.000 strafzaken uit de afgelopen tien jaar, variërend van eenvoudige diefstal tot ernstige geweldsmisdrijven. Daaruit bleek dat verdachten met een migratieachtergrond stelsmatig zwaarder worden gestraft: bij gelijke omstandigheden hebben zij tot 28 procent meer kans op een gevangenisstraf. Een deel van dat verschil is te verklaren – bijvoorbeeld doordat mensen uit zogenoemde aandachtswijken vaker in beeld komen bij politie en justitie – maar er blijft een aanzienlijk restverschil over dat wijst op onbewuste vooringenomenheid en discriminatie.

Een nieuw onderzoek, waar *NRC* deze week over berichtte, toont dat rechters ook gevoelig zijn voor schokkende gebeurtenissen: in de vier weken na de moord op advocaat Derk Wiersum in 2019 straffen rechters verdachten met een Marokkaanse achtergrond 71 procent zwaarder dan verdachten zonder migratieachtergrond.

Na de Investico-publicatie vorig jaar oktober bracht de Raad voor de rechtspraak nog een vrij defensief persbericht uit. „Er zijn vaak rationele verklaringen te geven voor de verschillen in opgelegde straffen, maar voor een deel ook niet. Dat willen we verder onderzoeken”, zo re-

ageerde Naves destijds.

In de weken daarna begon hij te twijfelen. „Onze eigen wetenschappers spraken me erop aan en zeiden: ‘Henk, die onderzoeken zijn allemaal al gedaan. Zelfs in opdracht van jou.’” In 2023 verscheen nog een themanummer van het wetenschappelijke tijdschrift van de rechtspraak over (on)bewuste vooroordelen. „Toen realiseerde ik me dat er al onderzoeken lagen waaruit bleek dat mensen met een andere etnische achtergrond of lagere opleiding zwaarder werden gestraft. En ik, als voorzitter van de Raad, had die onderzoeken nooit geagendeerd. Kennelijk vond ik dat niet belangrijk genoeg.”

Die realisatie was echt een shitmoment, zegt Naves. Hij zette een werkgroep op die – onder zijn leiding – vooroordelen binnen de rechtspraak bespreekbaar moet maken. Rechters, die voor het leven zijn benoemd en onafhankelijk oordelen, roept hij op hun eigen rol te onderzoeken. „Doe zelfonderzoek en erken dat je vooroordelen hébt. Pas dan kun je ze leren herkennen.”

Respect

In polo en spijkerbroek schuift strafrechter Peter Björn Martens (54) aan in een lege zittings-

CV
Natalia Lubbe

Natalia Lubbe (42) is raadsheer-commissaris in strafzaken bij het Gerechtshof Den Haag. Daarvoor werkte ze als strafrechter bij de rechtbank Den Haag. Ze studeerde civiel recht aan de Open Universiteit en werkte eerder bij DAS Rechtsbijstand. In 2009 begon ze aan haar opleiding als rechter.

zaal van de Amsterdamse rechtbank, op de plek waar normaal verdachten en advocaten zitten. Hij begon in 2002 als rechter en is – mede onder invloed van de zwartepietendiscussie en documentaires als *Verdacht* en *Wit is ook een kleur* – anders gaan denken over vooroordelen.

Dat het wél kan gebeuren dat je je als rechter onbewust laat leiden door iemands uiterlijk of achternaam. „Ik heb weleens achteraf gedacht: „Had ik dit met een witte, hoogopgeleide jongen nou hetzelfde gedaan?”, vertelt hij. „Ik zou het liefst heel hard nee zeggen, maar dat kan ik niet.”

Martens kijkt onvermijdelijk met een Nederlandse, witte bril naar verdachten, zegt hij, maar probeert zich daar bewust van te zijn. Ter illustratie wijst de rechter op het verschil tussen normen en waarden. „Waarden zijn wereldwijd redelijk hetzelfde: je moet elkaar helpen, respect hebben, enzovoort”, zegt hij. „De norm is hoe je daar invulling aan geeft. In Nederland is het bijvoorbeeld normaal dat je iemand aankijkt, een hand geeft en toegeeft als je iets fout hebt gedaan en spijt betuigt.”

„Ik ben me ervan bewust dat die normen in de rechtszaal bij mensen met een andere achtergrond anders kunnen zijn, en ik moet daarvoor kunnen prikken. Wat je vaak ziet bij islamitische verdachten is dat ze blijven ontkennen, ook als het bewijs er duimendik bovenop ligt. In het begin kon ik me daaraan ergeren, maar nu probeer ik eromheen te praten en neem ik het iemand niet extra kwalijk dat hij het niet toegeeft.”

Voor rechters in opleiding is sinds 2021 het programma *Oordelen over vooroordelen* een verplicht onderdeel van de opleiding. Soortgelijke cursussen bestaan al langer, maar waren niet verplicht. Strafrechter Lieneke de Klerk (68) van de rechtbank Oost-Brabant volgde de afgelopen decennia verschillende trainingen, onder meer over de culturele achtergronden van Antillianen, Surinamers, Marokkanen en Turken. Onmisbaar, vindt ze. „Want je wilt als rechter rechtvaardig oordelen.”

Spraakzamer

Zo leerde ze dat je het bij verdachte Antillianen beter niet meteen op het individu moet toespitsen, maar „het een beetje in de groep moet houden”. Dan zijn ze spraakzamer. Ook ontdekke ze dat jonge mannen met Noord-Afrikaanse wortels je vaak niet aankijken maar naar beneden. „Wij als witte Nederlanders vinden dat misschien raar, maar zij doen dat uit respect. Als je daaruit conclusies trekt, doe je iemand ernstig tekort.”

Martens en De Klerk vinden het belangrijk dat ze in de zittingszaal echt in gesprek kunnen met de verdachte. Dat er contact is, dat iemand zich gehoord voelt en zijn verhaal kan doen. Kennis van culturele achtergronden en gewoontes helpt daarbij. Vervolgens sluit de rechter het onderzoek ter terechtzitting en volgt de uitspraak. En dan? Hoe weegt de – soms cultureel verklaarbare – opstelling van de verdachte mee bij de strafbepaling?

„Als iemand blijft ontkennen terwijl er camerabeelden zijn, dan zeg je in je vonnis dat de verdachte geen inzicht heeft gegeven in zijn bewegredenen of het laakbare van zijn gedrag”, zegt Martens. „Dat kan dus zeker meewegen in de straf, terwijl je het eigenlijk niet zou willen, omdat je ergens wel begrijpt waarom hij het niet durft te bekennen. Daarmee roept hij schande over zijn familie af.”

Het gevolg is dat een verdachte met buitenlandse wortels voor hetzelfde delict soms zwaarder wordt gestraft dan een Nederlandse jongen – een ongemmaakkelijk besef, vindt Martens. „De proceshouding weegt mee, terwijl je eigenlijk weet dat het een culturele houding is, geen proceshouding.” Toch vindt hij die ongelijke uitkomst te verdedigen. „Wij spreken recht binnen een klassiek westerse, christelijke traditie – niet binnen een islamitische of West-Afrikaanse.”

CV
Peter Björn Martens

Peter Björn Martens (54) is strafrechter bij de Rechtbank Amsterdam. Hij studeerde rechten aan de Universiteit van Amsterdam en begon in 1996 aan zijn opleiding als rechter. Martens werkte eerder als kinderrechter en is voorzitter van de wrakingkamer van de Amsterdamse rechtbank.

CV
Lieneke de Klerk

Lieneke de Klerk (69) is strafrechter bij de Rechtbank Oost-Brabant. Ze ging begin dit jaar officieel met pensioen maar doet nog twee zittingen per maand als strafrechter. Ze studeerde rechten aan de Universiteit Utrecht en begon in 1984 aan haar opleiding als rechter. Ze is sinds 2005 strafrechter en was eerder actief was in het civiel en vreemdelingenrecht.

» **Vervolg van** pagina 5

Binnen de rechtspraak overheerste lang de opvatting dat er gerechtvaardigde verklaringen zijn voor het feit dat witte Nederlanders gemiddeld lagere straffen krijgen dan mensen met een migratieachtergrond. Die witte hooggeleide verdachte met een goede baan en een gezin heeft immers meer te verliezen dan zijn donkere werkloze alleenstaande stadsgenoot. „De rechter levert maatwerk en houdt rekening met persoonlijke omstandigheden”, zegt Henk Naves van de Raad voor de rechtspraak. „Dat kan ertoe leiden dat mensen met een huis, werk en partner of gezin minder kans hebben op een vrijheidsstraf dan mensen bij wie die omstandigheden niet mee zitten.” Ook strafrechter Lieneke de Klerk erkent dat die gedachte meespeelt. „Als iemand een gezin, koopwoning en werk heeft, wil ik daar best rekening mee houden bij de strafbepaling”, zegt ze. „Want als je zo iemand veroordeelt tot gevangenisstraf, verliest hij zijn werk, huisvesting én gezin. Dan straf je dus veel meer mensen.” Zo’n verdachte krijgt dan eerder een taakstraf, zodat het verlies van werk kan worden voorkomen. Maar, ziet De Klerk, dat heeft een ongemakkelijke bijkomstigheid: „Veel witte Nederlanders hebben een baan, een eigen woning en een gezin.” Naves is hier het afgelopen jaar anders naar gaan kijken. Hij moedigt rechters aan de discussie te voeren of dat wel rechtvaardig is. „Willen we dat iemand met een stabiel bestaan automatisch gunstiger uitvalt bij de straftoemeting?”

Cruciaal

Toen kort na de publicatie het onderzoek ter sprake kwam bij het wekelijkse ‘koffiepraatje’ van de sector strafrecht van het gerechtshof, was dat besef nog niet overal doorgedrongen, vertelt Haagse strafrechter Natalia Lubbe. Een vrouwelijke collega merkte op dat de verschillen samenhangen met sociale omstandigheden. „Toen heb ik meteen gezegd: ‘Nee, dat is nou juist het punt. Het komt niet alleen door verschillen in achtergrond. Er zit ook iets in óns als rechter – een onbewust vooroordeel – dat meespeelt.’”

Iedereen heeft vooroordelen, benadrukt Lubbe. „Ook ik, als rechter van kleur. Dat is niet goed of fout, die heb je nu eenmaal.” Ze vindt het cruciaal dat rechters, die vaak menen dat ze alle verdachten volkomen gelijk behandelen, zich daarvan bewust worden. Zelf is ze daar actief mee bezig. „Als ik een zaak heb met Oost-Europese mensen en een vechtpartij, denk ik soms automatisch: ‘zouden ze dronken zijn geweest?’ Dat is een vooroordeel, gebaseerd op eerdere zaken. Dan zeg ik tegen de griffier of andere rechters: ‘let op, dit is een vooroordeel, ik moet goed uitvragen of dat echt zo is.’” Ze spreekt er andere rechters ook op aan. Zo als toen een vechtpartij speelde tussen vijf volledig Nederlandse jongens en vijf jongens met een migratieachtergrond. „Een collega dacht bij voorbaat dat de laatsten wel de schuldigen zouden zijn. Ik vroeg waarom, want vijf tegen vijf is gelijk. Het was een gevoel, niet onderbouwd. Het feit dat het een groepje ‘buitenlanders’ tegen ‘Nederlanders’ was, speelde daarin mogelijk een rol.”

Onbewuste vooroordelen

Lubbe maakt deel uit van een werkgroep die onderzoekt hoe de rechtspraak bewuster kan omgaan met onbewuste vooroordelen. „We moeten ons beter realiseren wat we allemaal meenemen in de afweging van straf”, zegt ze. „Dat je niet alleen kijkt wat iemand heeft gedaan, maar ook waarom je tot een bepaalde straf komt. En dat je je bij die stap afvraagt: ‘laat ik iets meewegen wat daar eigenlijk niet

Ook ontdekte de rechter dat jonge mannen met Noord-Afrikaanse wortels je vaak niet aankijken maar naar beneden, wat ze doen uit respect

hoort? Denk ik bijvoorbeeld: die jongen met een andere achtergrond moet maar eens leren hoe het hier werkt?’”

Motiveren

Bij het bepalen van de straf hebben Nederlandse rechters bijzonder veel vrijheid. Het kunnen leveren van maatwerk staat hoog in het vaandel. Voor veelvoorkomende delicten bestaan weliswaar ‘oriëntatiepunten’ die dienen als beginpunt voor het bepalen van de straf. Drie maanden gevangenisstraf bij woningsinbraak bijvoorbeeld. Of 24 maanden cel voor verkrachting. Afhankelijk van de specifieke omstandigheden van de zaak kunnen rechters dan naar boven of beneden afwijken.

Het gebruik van die oriëntatiepunten is echter niet verplicht. Bovendien stelt de Hoge Raad aan de strafmotivering nauwelijks eisen. Rechters hoeven niet inzichtelijk te maken hoe ze tot een specifieke straf komen, en kunnen volstaan met algemene bewoordingen dat de opgelegde straf ‘recht doet aan de aard en de ernst van het feit’.

Die grote vrijheid in straftoemeting kan, erkennen de rechters die NRC sprak, onbedoeld leiden tot ongelijke behandeling. Ze pleiten daarom alle drie voor een uitgebreidere motivering van de straf.

„Motiveren is alles. Het scherpt je gedachten”, zegt de Amsterdamse strafrechter Peter Björn Martens. „Ik denk dat je in de uitspraak veel beter kunt beschrijven waarom je tot een bepaalde straf komt”, zegt Lubbe. „Het is makkelijk om te verwijzen naar de ernst en de aard van het feit, maar dan blijft onduidelijk waarom de verdachte in de ene zaak vier jaar cel krijgt en in de andere vijf. Het helpt als je jezelf dwingt op te schrijven waarom je van de oriëntatiepunten afwijkt, zowel naar boven als naar beneden.”

Ook de Bossche strafrechter Lieneke de Klerk vindt dat een explicietere motivering rechters kan dwingen tot zelfreflectie. „Als je precies opschrijft wat je meeweegt – bijvoorbeeld: ‘mijn uitgangspunt is één jaar celstraf, maar ik houd rekening met uw baan en gezin’ – dan zelfde doet bij iemand die dat niet heeft, zie je ineens hoe ongelijk het kan uitpakken.” „Mevrouw, weet u misschien waar ik het

bedlinnen kan vinden?” Die vraag kreeg Natalia Lubbe van een oudere rechter tijdens een bedrijfsuitje dat ze in het begin van haar loopbaan hielp organiseren. „Ik dacht eerst: wat moet ik hiermee? Toen zei ik: ‘Ik zie er misschien uit als een schoonmaakster, maar ik ben gewoon je collega.’”

Lubbe kon erom lachen. Ze was op haar katholieke basisschool al een buitenbeentje en is gewend anders te zijn dan de rest – van buiten én van binnen. „Zoiets ontmoedigt mij niet, maar anderen die wat introverter zijn misschien wel. Die kunnen denken: ‘zie je wel, ik hoor niet bij de rechtspraak thuis’.”

Officiële cijfers ontbreken, maar wie de gangen van de rechtbank kent, ziet het meteen. „Bij de beveiliging en de bodes is het nog best divers”, zegt Peter Björn Martens. „Maar hoe hoger je op de salarisladder komt, hoe witter het wordt.”

Biculturele achtergrond

In de Randstad, zien Martens en Lubbe, wordt het rechtersbestand langzaam diverser. Daarbuiten blijft het beeld vrijwel onveranderd. „De rechters met een biculturele achtergrond binnen onze strafsector in Den Bosch zijn op enkele vingers te tellen”, constateert Lieneke de Klerk. Zij wijst op het pijnlijke contrast met de collegezaal, waar rechtenstudenten juist zeer divers zijn.

De Raad voor de rechtspraak onderzoekt inmiddels hoe het rechterbestand diverser kan worden. Diversiteit, zegt Henk Naves, versterkt de rechtspraak op drie fronten. „Naar buiten toe omdat we dan beter lijken op de samenleving waarover we oordelen. Binnen de organisatie omdat mensen met verschillende achtergronden zich meer thuis voelen en elkaar beter begrijpen. En inhoudelijk omdat je van elkaar leert, andere perspectieven hoort en zo tot betere beslissingen komt.”

Die herkenning is niet alleen belangrijk binnen de muren van de rechtbank, maar ook voor wie er tegenover de rechter staat. „Ik hoor van advocaten terug dat ze blij zijn als ik de rechter ben, omdat ik zelf een kleurtje heb en hun cliënt zich dan finer en veiliger voelt”, zegt Lubbe. „Dat vind ik eigenlijk heel erg, want zo zou het niet moeten zijn.”

INTERVIEW **LIESBETH VAN ROSSUM** OBESITAS-HOOGLERAAR

‘Obesitasmedicatie niet breed vergoeden’

Twee medicijnen tegen ernstig overgewicht worden wellicht vergoed. „Ze zijn kostbaar, breed vergoeden kost miljarden per jaar.”

Rinskje Koelewijn
AMSTERDAM

Het Zorginstituut Nederland overweegt twee obesitasmedicijnen op te nemen in het basispakket van de zorgverzekering. Het gaat om de middelen Wegovy en Mounjaro, drie andere middelen worden al vergoed. Goed nieuws voor iedereen met overgewicht? Goed nieuws is het zeker, zegt internist-endocrinoloog Liesbeth van Rossum. Ze is hoogleraar op het gebied van obesitas en stressonderzoek aan het Erasmus MC in Rotterdam. De medicijnen worden vergoed voor twee patiëntengroepen: mensen met obesitas (BMI vanaf 30) die een ziekte hebben die samenhangt met hun gewicht (hartfalen, apneu, knieartrose). En mensen die ernstig of zeer ernstige obesitas hebben (BMI vanaf 35).

Niet iedereen met overgewicht krijgt obesitasmedicatie dus vergoed?
Liesbeth van Rossum: „Het Europees geneesmiddelenbureau EMA advi-

seert Mounjaro en Wegovy al bij een BMI van 27. In Nederland zijn we wat strenger, en dat begrijp ik heel goed. Ja, de wetenschap vindt dat obesitasmedicatie effectief is, maar het moet ook te betalen zijn” Gemiddeld kost obesitasmedicatie per patiënt zo rond de 250 euro per maand, vergoeding voor de 4.1 miljoen Nederlanders met een BMI van 30 of meer, kost volgens het Zorginstituut al gauw 10 miljard euro per jaar.”

Alleen de ernstige gevallen krijgen medicijnen?

„Voor medicatie überhaupt aan de orde is, moet iemand een jaar lang een gecombineerde leefstijlinterventie volgen. Heeft dat onvoldoende effect, dan is medicatie een optie. Een BMI van 27 Of 30 is nog onvoldoende indicatie, waar het om gaat is: is het buikvet ziek? Daardoor ontstaan er gerelateerde ziektes als slaapapneusyndroom, knieartrose, prediabetes, hartfalen, leververvetting. Aandoeningen die we nu elk afzonderlijk behandelen: we dotteren, doen knieoperaties, schrijven andere medicatie voor. Verminderen of voorkomen we die ziektes door de obesitas te bestrijden, dan kan medicatie medisch effectief én kostenbesparend zijn.”

Patiënten klagen dat huisartsen geen obesitasmedicatie willen voorschrijven.

„In de gloednieuwe NHG-richtlijn

Prikmedicatie waarvan mensen snel veel afvallen, worden steeds populairder. In beeld Wegovy, dat niet wordt vergoed. ROBIN UTRECHT/ANP

van Nederlands huisartsen wordt medicatie juist aanbevolen. Ik geef vrijwel dagelijks nascholing aan huisartsen die zich soms geen raad weten met hoe ze obesitas het beste kunnen aanpakken. Hun patiënten horen over medicatie, ze vragen eraan, en sommigen beginnen er op eigen houtje aan met illegaal verkregen middelen. Wat het lastig maakt is dat de NHG drie obesitasmedicijnen aanbeveelt, waarvan er dus één, Wegovy, niet wordt vergoed.

In 2024 adviseerde het Zorginstituut nog negatief over Wegovy. Eerst moest het langetermijneffect worden onderzocht.

„Precies dat is wat nu nog zorgvuldig wordt onderzocht. Wat voor het middel pleit is dat de andere twee medicijnen liraglutide [merknaam Saxenda] en naltrexon-bupropion [merknaam Mysimba] dagelijks moeten worden geslikt of geïnjecteerd. Wegovy hoeft maar één keer per week geïnjecteerd.”

Ruim 15 procent van de Nederlandse volwassenen lijdt aan obesitas. Gaat medicatie overgewicht uitbannen?

„Met leefstijlinterventie val je gemiddeld tussen de 3,5 tot 5 procent af. Iemand met een BMI van 38 komt dan op een BMI van 36 en heeft dus nog steeds ernstig obesitas. Maar fysiek en mentaal is iemand veel gezonder. Met medicatie kun je nog eens tot 15 procent gewicht verliezen. Dit soort medicatie gebruik je niet om slank te worden.”

Het Nationaal Vergiftigingen Informatie Centrum (NVIC) meldde dat het aantal vergiftigingen door obesitasmedicatie was verdubbeld dit jaar

„Het gaat om 105 individuele gevallen in 2025, tegenover 50 in 2024. Op zichzelf niet vreemd als je ziet dat het aantal gebruikers is gestegen van 80.000 naar 170.000. En als je de mensen meerekent die een lage dosering semaglutide [Ozempic] gebruiken voor diabetes dan kom je op 270.000 gebruikers. En verder is de term vergiftiging misleidend. Mensen melden braken en maag- en darmproblemen. Dat zijn inderdaad bijwerkingen die optreden als er te snel, te hoog wordt gedoseerd. Maar het echte probleem is waarschijnlijk dat mensen de medicatie zelf online bestellen en gebruiken zonder goede begeleiding.

Advertentie

*** ONVOORSTELBARE VERKOOP!**

NOG ± 3000 PERZISCHE HANDGEKNOOPTE TAPJEN GAAN DIT JAAR NOG DE DEUR UIT, VOOR SLECHTS: 1/10 VAN DE WINKEL ADVIESPRIJS!

LET WEL: ER KOMT NIETS MEER BIJ, ER GAAT ALLEEN MAAR AF. DUS: WEG = WEG. IK STOP ER MEE! IK BEN NU 85, GEEN OPVOLGER, 57 JAAR MET PLEZIER GEDAAN, MAAR VIND HET NU GENOEG GEWEEST. AAN ALLES KOMT EEN EINDE.

VERKOOP ALLEEN NOG OP DE ZATERDAGEN VAN 10.00 TOT 17.00 UUR.

SLECHTS ENKELE VOORBEELDEN:			
HAMADAN	203 x 144	€ 4.200,-	NU: € 420,-
NAIN	199 x 153	€ 5.400,-	NU: € 540,-
KAZAK	240 x 172	€ 6.100,-	NU: € 610,-
TABRIZ	250 x 201	€ 7.300,-	NU: € 730,-
MASHAD	300 x 204	€ 8.400,-	NU: € 840,-
BIDJAR	306 x 200	€ 11.150,-	NU: € 1.115,-
ZIEGLER	360 x 263	€ 12.600,-	NU: € 1.260,-
KESHAN	404 x 301	€ 14.500,-	NU: € 1.450,-
KIRMAN	406 x 302	€ 16.500,-	NU: € 1.650,-
BAGTIARI	349 x 248	€ 17.500,-	NU: € 1.750,-
ZYDEN QUOM	242 x 176	€ 29.800,-	NU: € 2.980,-
ISFAHAN	343 x 256	€ 48.500,-	NU: € 4.850,-
MIR	390 x 296	€ 14.800,-	NU: € 1.480,-
NEPAL	400 x 300	€ 8.500,-	NU: € 850,-

OP DE 1E ETAGE:

ZEER EXCLUSIEVE ZIJDEN, ANTIEKE, EN INVESTERINGS TAPJEN, DIE NIET MEER WORDEN GEKNOOPT.

VERDER NOG LOPERS EN KELIMS.

*** MIS DEZE KANS NIET.**

*** U KUNT PARKEREN VOOR DE DEUR.**

*** ALLE TAPJEN ZIJN HANDGEKNOOPT.**

*** IEDER TAPJEN MET CERTIFICAAT.**

*** NERGENS GOEDKOPER, DUS: PROFITEER!**

VOOR DE LIEFHEBERS NOG ENKELE ZWARE MAROK BERBERS

OMDAT IK DE GROOTSTE SORTERING VAN NEDERLAND HAD IN GROTE MATEN, GEEF IK A.S. ZATERDAG NOG 10% EXTRA KORTING OP DE NETTO PRIJS VAN MATEN BOVEN DE 3.50 x 2.50. TOT 4.00 x 3.00.

UW REIS DE MOEITE WAARD!

DE PERZENKONING BV. (SINDS 1969.)

DE ZELLING 2, 3342GS HENDRIK IDO AMBACHT. TEL: 078-6823811.

ONTSLAG AJAXCOACH

Geen moment raakte John Heitinga verlost van de geest van voorganger Farioli

John Heitinga werd gehaald om weer ‘des Ajax’ te spelen, met lef en mooi, aanvallend voetbal. Na vier maanden schuift Ajax hem terzijde. „We zien te weinig ontwikkeling en we hebben onnodig punten verspeeld”, zo klinkt het bij de club.

Steven Verseput en Joost Pijpker

AMSTERDAM

John Heitinga, de donderdag ontslagen Ajax-coach, heeft een hekel aan terugblikken. Hij vindt het „verspilde energie” om stil te staan bij gebeurtenissen die zijn geweest, zei hij kort na zijn terugkeer bij de club. Hij kan er immers toch niets meer aan veranderen. Natuurlijk zou hij ook in zijn nieuwe rol „obstakels” treffen, maar die wilde hij zo snel mogelijk achter zich laten. „Ik wil vooral vooruit.”

Heitinga (41) begon erover omdat hij meteen iets wilde „tackelen”. Bij zijn eerste publieke optreden na zijn benoeming, begin juli op een trainingskamp van Ajax in Zeist, moest het niet gaan over de vorige keer dat hij trainer was van de club, voorjaar 2023, als vervanger van de ontslagen Alfred Schreuder. Niet over de sportieve prestaties toen, niet over wat hij destijds had geleerd, en ook niet over zijn gedwongen vertrek na amper vijf maanden.

Zoals het die middag ook niet moest gaan over zijn voorganger, de Italiaan Francesco Farioli, die Ajax in één seizoen vanuit een diepe sportieve crisis had teruggedbracht tot de rand van het lands-

kampioenschap. Dat was een „groot compliment” waard, vond Heitinga. „Alleen: ik wil vooruit, ook hierin.” Dus was hij niet met Farioli gaan zitten om hem uit te horen over spelers, zijn aanpak of zijn bevindingen. Bij een vervolgvraag: „Ik hoor hier veel de naam Farioli, maar die is er nu niet meer.”

Heitinga was juist gehaald om Farioli te overvleugelen, legde Marijn Beuker, de directeur voetbal, tijdens datzelfde trainingskamp uit op de clubkanalen. De Italiaan had de „organisatie” teruggebracht bij Ajax, maar kreeg ook veelvuldig het verwijt dat zijn speelstijl te defensief was, niet ‘des Ajax’. Aan zijn opvolger de taak om naast stabiel ook móoi te voetballen. Het moest iets „vaker sprankelend”, aldus technisch directeur Alex Kroes in dezelfde video.

Maar in plaats van vooruit heeft Ajax onder Heitinga een flinke stap terug gezet. Verdedigend is de ploeg uitermate kwetsbaar, aanvallend oogt het regelmatig machteloos. In de Champions League bungelt de ploeg na vier duels puntloos onderaan in de groep, in de Eredivisie heeft de ploeg al dertien verliespunten.

Het vertrouwen dat Heitinga daarvoor nog een oplossing gaat vinden, is inmiddels

John Heitinga niet lang voor het pak slaag tegen Chelsea in de Champions League. (5-1). FOTO ANP / OLAF KRAAK

dels verdampt. Donderdagmiddag, een dag na de 3-0 thuisnederlaag tegen Galatasaray, kwam het onvermijdelijke nieuws: Ajax zet Heitinga per direct op non-actief. Zijn contract, dat liep tot medio 2027, wordt beëindigd. Van assistent-trainer Marcel Keizer wordt ook afscheid genomen. Fred Grim, onlangs als assistent toegevoegd om Heitinga te helpen, neemt voorlopig waar. In de tussentijd zoekt Ajax naar een nieuwe hoofdtrainer. „We zien te

weinig ontwikkeling en we hebben onnodig punten verspeeld”, zegt technisch directeur Alex Kroes in een persbericht. Het afscheid van Heitinga betekent ook het exit van Kroes zelf. Hij stelt zijn positie per direct beschikbaar, maar de overige directieleden en de raad van commissarissen hebben hem volgens het statement „met klem” verzocht om „ten behoeve van de continuïteit de komende tijd aan te blijven”. Het contract van Kroes loopt eind dit

seizoen af. Vanaf zijn eerste dagen was goed zichtbaar hoezeer Heitinga het anders wilde doen dan zijn voorganger. De nieuwe trainer wilde „intens” zijn, zei hij bij zijn eerste publieke optreden. Daarmee bedoelde hij: anders dan Farioli hoog druk zetten in verdediging, de bal veroveren dichtbij het doel van de tegenstander. En in balbezit meteen de aanval zoeken, met lef, snelle combinaties en hoogstandjes.

Onhandige slippertjes

Toch slaagde Ajax daar zelden in. Het pressievoetbal dat Heitinga wilde spelen vereist timing, spelinzicht en loopvermogen. Als een aanvaller doorjaagt, moet ook de rest van het team doordekken. Maar bij Ajax stokte dat vaak, waardoor tegenstanders eenvoudig onder de druk konden uitspelen, en het verdedigend helemaal open lag. Een kwestie van „patronen”, die tijd kosten om in te slijten, aldus de trainer.

Ook in balbezit was Heitinga na vier maanden nog altijd zoekende, naar een manier om grip te krijgen op het middenveld. Vooral de invulling van ‘de zes’, de controlerend middenvelder waar de opbouw begint, bleef een probleem. Heitinga probeerde het met onder meer Davy Klaassen, Jorthy Moku, Youri Regeer en James McConnell en Kian Fitz-Jim. Geen van allen slaagde erin te overtuigen zoals Jordan Henderson, die deze zomer vertrok.

In de eerste wedstrijden kreeg de oudvoetballer nog het voordeel van de twijfel, maar al snel keerde de opinie zich tegen hem. Omdat hij zich in persconferenties moeizaam uitdrukte, zelden erin slaagde

Farioli had altijd een antwoord klaar. Heitinga’s aanpak beperkte zich veelal tot de ene speler vervangen door een andere

zijn ideeën uit te leggen. Wat niet bijdroeg aan het vertrouwen, waren de soms ronduit onhandige slippertjes. Zoals toen hij in het Europese duel tegen Inter vleugelaanvaller Raúl Moro het veld instuurde, maar de Spanjaard niet vertelde op welke flank hij moest spelen.

Maar het kwetsbaarst bleek Heitinga misschien nog wel op momenten dat hij tijdens wedstrijden iets moest aanpassen. Zijn voorganger Farioli leek dat bijna als een exacte wetenschap te benaderen: naast een strijdplan dacht hij vooraf na over alle mogelijke aanpassingen die zijn tegenstander tijdens wedstrijden zou kunnen doen. Altijd had hij een antwoord klaar. Heitinga’s aanpak beperkte zich veelal tot de ene speler vervangen door een andere.

Losgelaten was ook de ambitie om nog ‘des Ajax’ te voetballen. In de eigen Arena wilde Ajax er tegen Galatasaray alles aan doen om Europees eindelijk van die „ake-lige nul” af te komen, zei Heitinga vooraf. Maar eenmaal op het veld was van de belofte van mooi, aanvallend voetbal weinig meer te zien. Zoals Ajax zich een paar dagen eerder ook tegen SC Heerenveen liet inzakken tot diep op de eigen helft.

Veelzeggend was de reactie van aanvoerder Davy Klaassen, kort na de 3-0 nederlaag, voor de camera’s van Ziggo Sport. De patronen en vastigheden waarnaar de trainer en zijn elftal zocht, ze waren er na al die maanden nog „onvoldoende”, vond hij. „We krijgen het niet voor elkaar om ons spel te verbeteren. Je ziet ons soms een kwartier of half uur goed spelen, maar dat is niet goed genoeg.”

Advertentie

Kerstcruise over de Rijn naar Rüdesheim

8-daagse riviercruise langs o.a. Düsseldorf

- ✓ Bezoek o.a. Düsseldorf en Bonn
- ✓ Kerstavond in Koblenz
- ✓ Luxe kerstdiners op de kerstdagen

Vertrek 20 december 2025

Deze reis wordt gepromoot in samenwerking met het Duits Verkeersbureau

In plaats van vooruit heeft Ajax onder Heitinga een flinke stap terug gezet. Verdedigend is de ploeg erg kwetsbaar, aanvallend oogt het regelmatig machteloos

Heitinga tijdens zijn laatste wedstrijd als coach, Ajax-Galatasaray. FOTO ANP / OLAF KRAAK

SOEDAN

RSF akkoord met bestand in Soedanees oorlogsgebied

AMSTERDAM

De Rapid Support Forces (RSF) hebben ingestemd met een bestand dat humanitaire hulp op gang moet brengen in Soedan. Dat meldde persbureau Reuters donderdag. Uit angst om gedood te worden, zijn hulpverleners in sommige delen van het Oost-Afrikaanse land niet actief.

De RSF, die grotendeels bestaan uit Arabische en gearabi-seerde strijders uit de woestijn, vechten al ruim twee jaar tegen de Soedanese krijgsmacht. Het voorstel is afkomstig van de Quadrilateral Security Dialogue (Quad), een bemiddelaarscollectief van de

VS, Saudi-Arabië, Egypte en de Verenigde Arabische Emiraten.

De RSF wil de „onderliggende oorzaken van de conflicten” aanpakken en het „lijden van het Soedanese volk” beëindigen, stellen de paramilitairen in een verklaring. De RSF richten echter zelf bloedbaden aan, waarbij mensen worden verkracht, gemarteld en gedood.

Of de Soedanese krijgsmacht eveneens zal tekenen is twijfelachtig. Volgens een anonieme defensiebron wil de krijgsmacht eerst dat de RSF zich volledig terugtrekt uit bewoonde gebieden en alle wapens inlevert, meldt persbureau AP. (NRC)

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675^{2e} persoon half geld

Gewoon winst, geen gedoe

Originele reacties cursisten

- **Redelijk goed**
Het gaat goed met mijn handel. De krimp maakte duidelijk dat ik te optimistisch was. Komt weer goed!
- **Motiverend**

De coaching geeft me het dwijtje dat ik af en toe nodig heb.
- **Lekker bezig!**
Het gaat al heel lekker. Ik heb sinds verleden week € 645 verdiend.
- **Geld gekost**
Ik heb bij verschillende (8) vermogensbeheerders gezeten. Heeft mij geld gekost.
- **Samen sterk**
Ik voel me gesteund door de robot én de ochtendbegeleiding. Dat maakt dat ik elke dag beter word.

Volgende cursusdata in Hotel vd Valk Breukelen:
vrijdag 21 nov, maandag 8 dec en vrijdag 19 dec
Let op! U kunt snel veel winst boeken maar net zo snel veel verlies lijden

www.robwessels.nl 010 519 21 15

WILT U ADVERTEREN?
Surf dan naar onze website www.zadkinmedia.nl
Of kijk voor meer aanbod op de website www.bijzonderezaken.nl

MOCROMAFFIA

OM wil nu verder met Marengo-zaak

Ridouan Taghi heeft nog steeds geen advocaat. Het OM wil dat het hoger beroep van zijn medeverdachten toch doorgaat.

Jan Meeus
AMSTERDAM

Het Openbaar Ministerie noemt het „niet langer te rechtvaardigen” dat de dertien medeverdachten van Ridouan Taghi in het hoger beroep van de Marengo-zaak moeten wachten op de aanstelling van een nieuwe advocaat van Taghi.

Taghi, begin 2024 veroordeeld tot levenslang voor een serie onderwereldmoorden, is sinds de arrestatie van Vito Shukrula afgelopen april versto- ken van een advocaat. En het OM verwacht „op korte termijn” geen op- lossing. „Wij begrijpen de problemen waar de elf dekens tegen aanlopen bij de zoektocht naar een nieuwe advo- caat.”

Daarom moet de behandeling van het hoger beroep worden voortgezet, wat volgens het OM betekent dat het

hof niet gelijktijdig uitspraak kan doen in zowel de zaak van Taghi als van diens medeverdachten. Waar- schijnlijk betekent dit dat de straf- zaak van Taghi moet worden losge- koppeld en voorzien van nieuwe rechters.

Alleen wil het hof die conclusie vooraalsnog niet trekken. Het heeft de zoektocht naar een nieuwe advocaat toebedeeld aan de onderzoeksrechter van het hof. Deze zogenoemde raads- heer-commissaris krijgt nu vier maanden om met alle partijen te overleggen over de rechtsbijstand van Taghi.

Brief

Na dat conclaaf van de raadsheer- commissaris beslist het hof hoe de zaak verder te behandelen. Tegelij- kertijd lijkt het niet voornemens de behandeling nog lang op te houden. Zo gaat het verhoor van enkele getui- gen, ingepland voor aanstaande de- cember, gewoon door. Taghi is daarbij niet aanwezig.

Taghi zelf stelde tijdens een inge- laste zitting in de speciale rechtbank in de Extra Beveiligde Inrichting in Vught dat hij vergeefs alles in het werk heeft gesteld om een advocaat

Tekening van Taghi in de Extra Be- veiligde Inrichting in Vught. ILLU- STRATIE ALOYS OOSTERWIJK / ANP

te vinden. „Ik heb er alle belang bij dat ik snel nieuwe advocaten vind. Ik zie al ruim drie jaar niemand en dat blijft zo totdat het hoger beroep [...] is afge- lopen.”

Op verzoek van de voorzitter van het hof hebben de lokale dekens van de Orde van Advocaten, verenigd in het dekenberaad, in augustus de zoektocht naar een advocaat voor

Taghi ter hand genomen. Ze hebben onder andere een brief gestuurd naar alle leden van de Nederlandse Verenig- ing van Strafrechtadvocaten. Twee advocaten hebben gereageerd. Eén viel af vanwege tegenstrijdige belan- gen, de ander werd ongeschikt be- vonden.

De drie advocaten die Taghi aan- vankelijk bijstonden – Michael Ru- perti, Arthur van der Biezen en Sjoerd van Berge Henegouwen – hebben zich in het voorjaar van 2024 teruggetrok- ken. En hun opvolger Shukrula is dus vastgezet op verdenking van lidmaat- schap van de criminele organisatie van Taghi.

Op vragen van de voorzitter zei Taghi met zoveel woorden dat het probleem ook deels aan het hof is te wijten. „U wilt niemand tijd gunnen om zich in te lezen. Ik zeg niet dat het uw schuld is, maar dat was destijds de motivering van mijn advocaten om zich terug te trekken. Ook Shukrula wilde zich terugtrekken, maar hij is op mijn verzoek gebleven.”

Tijdens de zitting bleek zowel de Raad voor de Rechtsbijstand als het dekenberaad niet van plan een advo- caat aan te wijzen. Evenmin het OM: „Wij willen niemand voor het blok

zetten.” Taghi toonde zich begripvol: „Ik zou niet willen dat een advocaat wordt gedwongen. Het nieuwe re- gime in de EBI is extreem. Er staan nu overal camera’s. Er is geen mogelijk- heid om vertrouwelijk te overleg- gen.”

Het OM heeft wel navraag gedaan bij het ministerie van Justitie over aanwijzing van een advocaat door de deken op basis van de Advocatenwet. Dat kan volgens het ministerie als een verdachte een expliciet verzoek om

Waarschijnlijk moet de strafzaak van Taghi worden losgekoppeld van de Marengo-zaak

rechtsbijstand heeft gedaan bij de de- ken van de Orde van de Advocaten.

Na een vraag van het hof zei Taghi dat hij zo’n verzoek gaat indienen. Nu is het aan de raadsheer-commissaris om de impasse rond Taghi te doorbre- ken, zo stelde de voorzitter van het hof: „Alle togadragers moeten ervoor zorgen dat dit proces goed verloopt.”

Dichtgespijkerde woning aan de Madoerastraat in Vlaardingen, waar de pleegouders met het tienjarig meisje woonden. FOTO HEDAYATULLAH AMID

STRAFZAAK

Pleegouders mishandelde Vlaardingse meisje zagen haar als een vijand

Stel dat pleegkind mishandelde voor de rechter. „Ik kon geen onderscheid maken tussen goed en fout.”

Arjen Schreuder
ROTTERDAM

„Ik ben de realiteit uit het oog verlo- ren”, zegt John, pleegouder van het ‘meisje van Vlaardingen’ tegen de rechter. John en diens vrouw Daisy werden donderdag voor de Rotter- damse rechtbank ten laste gelegd dat ze een tienjarig meisje, dat door pleegzorgwerkers aan hun zorgen was toevertrouwd, zwaar hebben mishandeld. Begin vorig jaar be- landde het kind met botbreuken en hersenletsel in het ziekenhuis. Ze was dermate ernstig gewond dat het wel- licht levenslange schade tot gevolg heeft. Daisy: „Het had nooit mogen gebeuren.”

Voor de rechter tracht het stel uit Vlaardingen uit te leggen hoe het zo- ver heeft kunnen komen. In de media is volgens John een „eenzijdig beeld” neergezet van het echtpaar „als twee monsters...”, terwijl „de waarheid an- ders is”. Zo is het meisje dan wel aan kettingen gelegd en in een kooi vast- gezet, maar dat was „om haar tegen zichzelf in bescherming te nemen”. Het meisje verwondde zichzelf

meermaals en haar gedrag „schoot uit de maat”, zegt de pleegvader verder: „Ze draaide ’s nachts het gas open of probeerde brand te stichten, terwijl de rest lag te slapen. Haar gedrag werd steeds een stapje erger. En ik ben daar te veel in meegegaan.” Daisy: „Ik vind het heel erg wat er nu met het meisje aan de hand is.”

Straffen

Waar John en Daisy de realiteit uit het oog verloren, wordt tijdens de zitting pijnlijk duidelijk. Zo begon met name John het meisje – door een van de rechters omschreven als een „ver- kreukeld vogeltje” – slecht te behan- delen. „Geen reet meer aan”, appen John en Daisy aan elkaar, een tijdje nadat het meisje (en haar jongere zusje) in huis waren gekomen. „Zul- len we ze weg doen?” Waarna ze het daarna toch weer proberen, teneinde „voor haar te strijden” in hun wo- rden, als de pleegzorgwerker van de pleegzorgorganisatie belooft snel meer hulp voor het kind te vinden.

Het latere straffen begon onder meer met strafregels schrijven, na on- gehoorzaam gedrag en nadat de school had geklaagd over het gedrag

van het meisje. Zwaardere straffen volgden, zoals in de hoek staan. En als het meisje dat weigerde en in plaats daarvan begon te dansen, moest het dat heel lang blijven doen. Naakt, met alleen een luier aan. „Als een porno- danseres” appte het stelt elkaar, voorzien van lachende emoji’s. De rechter beschrijft foto’s en screenshots van het meisje dat op de slaapkamer, ook meestal naakt, aan haar bovenlichaam en enkels is vast- gemaakt, met kettingen aan een stapelbed of klimrek, staand of liggend, een emmer naast zich om in te plas- sen.

Ook fabriceerde John een kooi op de slaapkamer, waarvan hij beweerde dat die onder stroom stond. Daarin moest het kind – volgens John „een paar keer” – vastgebonden verblij- ven.

Misbruik

De straffen komen op de rechters over als aanvallen op iemand die het stel kennelijk als „een tegenstander” beschouwde: een meisje dat bijge- bracht moest worden dat ze zichzelf niet diende te verwonden, niet moest dreigen uit het raam te sprin-

gen, dat moest stoppen met niets meer willen eten, met stelen van me- descholieren. Een meisje dat ook ge- leerd moest worden anderen niet langer te beschuldigen van seksueel misbruik, zoals haar vorige pleegva- der en vrienden, die bij John en Daisy over de vloer kwamen. En in- derdaad, verklaart John, is hij de strijd met haar aangegaan. „Het ging van kwaad tot erger. En ik dacht: jij bent niet degene die mij eronder krijgt.”

Dat had hij niet moeten doen, zegt hij nu. „Elke dag kreeg ze de kans om weer normaal te doen. Ik ben streng. Maar daarin ben ik te ver gegaan. Ik heb geen onderscheid kunnen maken

tussen goed en fout.”

Achteraf, zeggen de pleegouders, beseften ze dat het gedrag van het meisje een „schreeuw om hulp” was. Als dat eerder tot ze was doorgedron- gen, was hun pleegzorg wellicht niet uitgelopen op zware verwondingen, waaronder hersenletsel, in mei vorig jaar. Toen bracht John het meisje zwaargewond naar het ziekenhuis. Volgens de pleegvader was het meisje van een trap gevallen. „We hoorden *bonk*.” Pas later die avond ontdekte hij naar eigen zeggen dat ze in bed „hele- maal slap” was. „Ik heb haar niets aangedaan.”

Pleegmoeder Daisy distantieert zich in de rechtbank af en toe van hoe John, tijdens de rechtszaak pal naast haar in het verdachtenbankje, met het meisje omging. „Ik had moeten ingrijpen. Ik heb wel geprobeerd met John in gesprek te gaan, maar dan werd hij boos, dan sloeg hij me. Ik heb gedacht om de kinderen te pakken en weg te gaan. Ik durfde het niet.”

De rechters hebben moeite dat te geloven want, zeggen ze, uit de dos- sierstukken blijkt nergens dat ze met haar man heeft geruzied over de be- handeling van de pleegkinderen.

sublime

your soulmate

De beste Funk, Soul en R&B van Nederland

|| Luister nu via

dab+ Online of App

Actie is geldig
t/m
15 november

Tijdelijk tot
€ 1.500,-
korting

Een nieuwe & veilige badkamer in 1 dag

Wilt u uw badkamer vernieuwen, zodat u er nog jarenlang van kunt genieten? MAX Badkamers plaatst uw nieuwe badkamer in één dag en zorgt ervoor dat deze veilig, comfortabel én mooi is.

Vraag de **gratis brochure** aan op
www.maxbadkamers.nl
of bel 0341 - 78 11 11

Scan de QR-code om de
brochure aan te vragen

- Marktleider in Nederland
- Montage in 1 dag
- Uitsluitend Duitse en Nederlandse producten
- Geleverd binnen 4 weken
- Tot 10 jaar garantie
- Eigen monteurs

ONTCIJFERD

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Nederland is steeds minder geliefd bij arbeidsmigranten

MIGRATIESALDO

Migratie naar Nederland uit „van oudsher typische arbeidsmigratielanden” als Polen, neemt af. Alleen het aantal migranten dat uit Turkije komt, neemt toe. Hoe kan dit?

Felix Voogt en Erik van Gameren

Nederland is verslaafd aan laagbetaalde arbeid”, zei toenmalig NSC-minister Eddy van Hijum eerder dit jaar bij het verschijnen van een rapport over arbeidsmigratie. „Dit rapport laat zien dat de huidige omvang van arbeidsmigratie onhoudbaar is.” Het is maar de vraag of dat in de toekomst nog steeds zo is, zegt Ruben van Gaalen, demograaf bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), in reactie op nieuwe migratiecijfers die zijn bureau woensdag publiceerde. „We moeten in Nederland wellicht wennen aan het idee dat we straks niet meer zo geliefd zijn.”

Uit de cijfers blijkt dat het Nederlands migratiesaldo - het aantal mensen dat Nederland binnenkomt, minus het aantal dat vertrekt - vanuit de meeste landen de afgelopen jaren sterk is gedaald. De daling is het sterkst zichtbaar „bij de typische arbeidsmigratielanden binnen de Europese Unie, zoals Polen en ook Roemenië en Bulgarije”, zegt Van Gaalen. „Ook buiten de EU daalt het aantal arbeidsmigranten uit kennislanden, zoals India en Rusland.”

Het migratiesaldo uit Polen is zelfs negatief, terwijl het aantal migranten uit Turkije licht stijgt. Van Gaalen. „De arbeidsregels voor Turkije zijn soepeler dan voor andere migranten, vanwege het associatieverdrag met de EU. Er zijn studenten en kennismigranten bij gekomen. En er komen ook meer vluchtelingen uit Turkije, die vluchten voor het regime. Zij zijn vaak hoogopgeleid.”

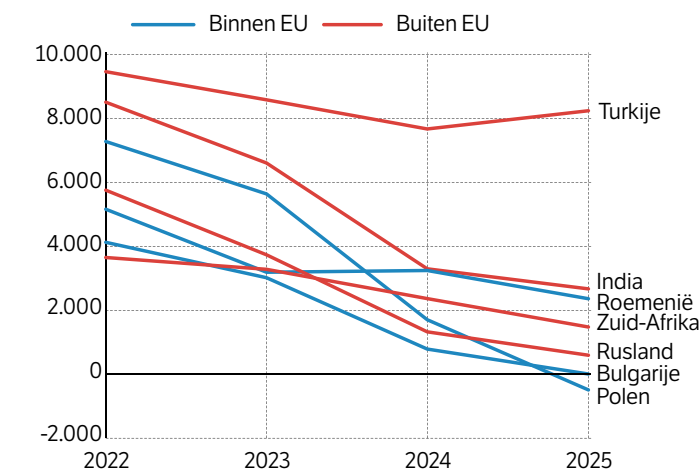
Wat maakt Nederland aantrekkelijk voor arbeidsmigranten? Die vraag speelt mee in de discussie rond de nieuwe huisvestingsregels voor arbeidsmigranten. Voormalig NSC-minister Van Hijum ontwikkelde het plan om de positie van arbeidsmigranten te verbeteren, demissionair VVD-minister Mariëtte Paul trok het in omdat het volgens haar die positie juist zou verslechteren. Organisaties die arbeidsmigranten vertegenwoordigen spreken dat laatste tegen.

Nog steeds groei

Van Gaalen kan niet zeggen welke invloed het recente besluit van de minister zal hebben op de instroom van arbeidsmigranten. Bovendien is de afname van het aantal arbeidsmigranten van de afgelopen jaren niet per se het gevolg van het migratiebeleid. Van Gaalen: „In Midden- en Oost-Europa is het aantal mensen dat wil migreren, wel een beetje op. Polen vergrijst sneller dan Nederland. Bovendien heeft Polen een economie die flink gegroeid is. De

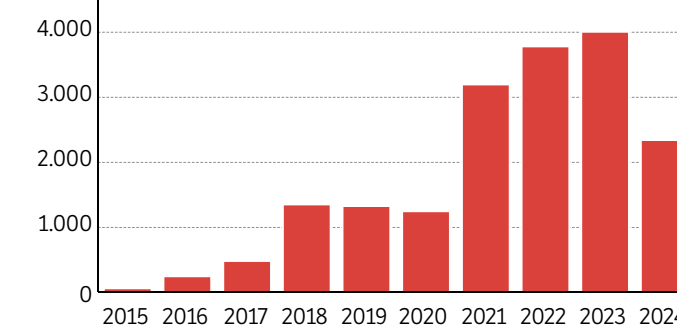
Uit veel landen minder migranten, aantal uit Turkije stijgt

Verschil tussen aantal migranten dat naar Nederland kwam en aantal dat vertrok (migratiesaldo), eerste drie kwartalen per jaar

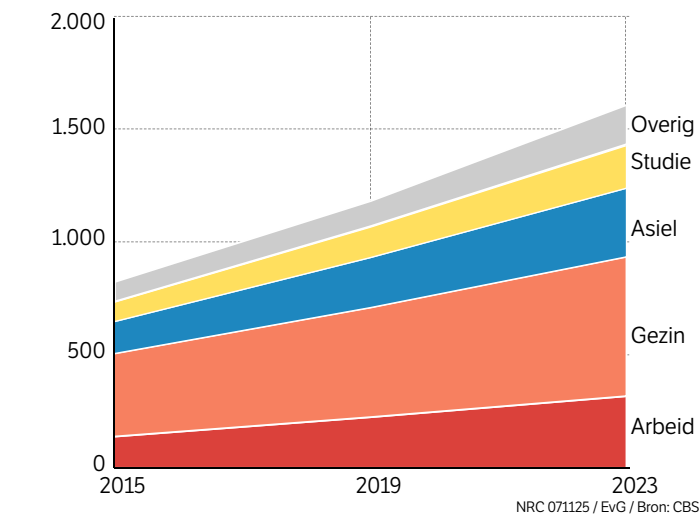
Dit laatste komt vooral omdat Turken steeds vaker asiel aanvragen

Eerste aanvragen en reizigers uit Turkije, per jaar

Meerderheid migranten komt voor werk of gezin

Aantal migranten in Nederland (x 1.000) naar migratiemotief, exclusief Oekraïners

lonen in Nederland zijn nog wel hoger, maar het loont steeds minder om hiernaartoe af te reizen.”

Dat de aanwas gestaag krimpt, neemt niet weg dat de groep arbeidsmigranten in Nederland nog elk jaar groeit. In 2023, het meest recente jaar waarover cijfers beschikbaar zijn, kwam 13 procent van alle immigranten hiernaartoe vanwege werk. Alleen de groep die hier voor het gezin naartoe kwam is groter. Voor deze cijfers kijkt het CBS alleen naar mensen die ná 1998 naar Nederland zijn

gekomen, omdat de reden voor immigratie voor dat jaar niet werd geregistreerd.

In werkelijkheid is de groep die hier dankzij arbeidsmigratie naartoe kwam groter dan de cijfers suggereren. Een groot deel van de gezinsmigranten reisde een gezinslid achterna dat zelf arbeidsmigrant is. Een groot deel van de gezinsmigranten gaat hier aan het werk. De rest volgt een opleiding of werkt niet. Een relatief kleine groep ontvangt een pensioen of uitkering.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
159,95
79,-

Puzzelbord met draaisysteem

- Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- Met 360° draibare ringstandaard en kantelfunctie
- Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opberggladen en is bekleed met vilt.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

Linksboven: **Chad Akers** van Hungry Lambs tussen zijn voedselvoorraden. Boven: **Downtown Logan**, West Virginia.

REPORTAGE **VERENIGDE STATEN**

In West Virginia heeft een op vijf kinderen honger door shutdown

In de arme staat West Virginia krijgen veel mensen voedselbonnen. Door de aanhoudende sluiting van de federale overheid valt die hulp stil, maar de regering-Trump talmt met hervatting. „We koken met wat we nog hebben.”

Door **Mark Lieveisse Adriaanse** Fotografie **Roger May**

LOGAN

Chad Akers wijst naar een pallet met ingeblikte groene bonen. De honderden blikken waren bedoeld voor Thanksgiving, eind deze maand. We proberen, zegt de coördinator van voedselbank Hungry Lambs, „elk jaar een zo echt mogelijk Thanksgiving-diner samen te stellen, met kalkoen en bonen”. Maar de pallet werd deze week al aangebroken. „We moesten mensen voeden.”

Vanuit een grijze loods langs een onverharde weg hielp Hungry Lambs in Logan, een stadje in het zuiden van de staat West Virginia, jarenlang elke twee weken circa vijftig à zestig gezinnen aan eten. Maar toen de organisatie deze week een drive-in voedselbank organiseerde, kwamen er vijfhonderd families op af. Eerder kreeg Akers zo’n vijf nieuwe hulpverzoeken per maand, nu zijn dat er twintig per dag, veelal van werkende mensen.

De shutdown van de Amerikaanse overheid, die deze week een recordduur van meer dan 35 dagen bereikte, kent vele gevolgen. Van verder verstoorde politieke verhoudingen in Washington tot honderden geschrapte vluchten, omdat onbetaalde luchtverkeersleiders thuis

blijven. Maar voor niemand zijn de gevolgen zo groot als voor de 42 miljoen Amerikanen wiens voedselbonnen (SNAP) deze maand niet, of vertraagd, uitgekeerd worden.

Ze hebben honger of dreigen dat te krijgen. Ze moeten kiezen tussen het voeden van hun kinderen en het verwarmen van hun huis, tussen het kopen van noodzakelijke medicijnen of een volle maag. En ze weten niet wanneer ze wél weer eten kunnen kopen.

Groene betaalpas

Het is, zegt de 76-jarige Charles Pearson, „overleven”. Hij heeft geen pensioen en geen inkomen en „kan niet meer werken”, dus is hij voor voedsel afhankelijk van SNAP. Uit zijn portemonnee haalt hij een groene betaalpas. Daar krijgt hij elke maand van de federale overheid 126 dollar op gestort om eten mee te kopen. Te weinig om de maand mee door te komen, maar hij weet precies op welke dag hij bij welke kerk of organisatie moet zijn voor een gratis maaltijd of tas met voedsel. „Ik ben een overlever.”

Hij zit in het kantoor van Sharon Mulcahy, coördinator van een lokale organisatie die mensen helpt af te kicken en hun leven weer op de rit te krijgen. Ze is daarmee een spil in een gemeenschap die al jaren geteisterd wordt door een epi-

die van verslavende pijnstillers en drugs als fentanyl. Haar telefoon gaat onophoudelijk, tot ze voor NRC zelf iemand belt: een alleenstaande moeder, die niet met haar naam in de krant wil. „Voor mij is er dit jaar geen Thanksgiving”, zegt ze. Sinds vier maanden ontving ze SNAP, want ze stopte met werken om weer te gaan studeren en in de verslavingszorg te gaan werken. Met die studie is ze nu gestopt en ze doet diensten in de ouderenzorg. „Anders kan ik niet eten.”

Ze rekent voor. Met haar werk verdient ze elke maand 1.000 dollar. Ze betaalt 700 dollar aan huur, 200 aan elektriciteit, 100 voor internet („hier in de bergen is amper verbinding”) en 60 voor water. De 480 dollar die ze maandelijks van SNAP krijgt is voldoende om samen met haar zoontje van tien circa drie weken van te eten. En de laatste week van de maand? „Dan koken we met wat we nog over hebben.” De afgelopen week aten zij en haar zoontje alleen boterhammen. „Ik zal mijn kind nooit laten verhongeren.”

Campagnebelofte van Kennedy

SNAP is een landelijk programma, maar ontstond in de bergen van West Virginia. Rondom Logan zag John F. Kennedy tijdens de presidentsverkiezingen van 1960 een verpletterende armoede die hij, afkomstig uit de welvarende bovenlaag,

Sharon Mulcahy en haar zoontje van tien aten de afgelopen week alleen boterhammen

niet had gekend en nooit meer zou vergeten. De hongerige gezinnen die er in houten krotten woonden, zonder elektriciteit en stromend water, inspireerden hem tot een „oorlog tegen armoede”. Zijn campagnebelofte om hen te voeden met „onze overvloed aan voedsel” maakte hij al op zijn tweede dag in het Witte Huis waar, toen hij een presidentieel decreet tekende dat de overheid beval de voedselhulp aan arme Amerikanen op te voeren.

In het armoedige zuiden van West Virginia begon kort daarop een experiment. De armsten kregen er voortaan voedselbonnen die ze zelf konden uitgeven in supermarkten. Dat was zo’n succes dat Kennedy’s opvolger Lyndon B. Johnson het drie jaar later tot landelijk beleid maakte. Destijds stemde West Virginia nog Democratisch, in deze eeuw geldt de staat als diep-Republikeins: Trump kreeg er vorig jaar 70 procent van de stemmen.

Ruim een halve eeuw na de lancering van SNAP zijn de armoede en honger niet verdwenen. Zeker niet in West Virginia, waar het gemiddelde inkomen tot het laagste van het land behoort en het armoedecijfer tot het hoogste. Een kwart van de kinderen leeft in armoede, één op de vijf heeft honger. Achter zulke gemiddelden gaan grote regionale verschillen schuil. In het zuiden leeft zeker één op de drie inwoners in armoede. „Hier in Logan

Boven: **Chad Akers** van voedselbank Hungry Lambs in West Virginia bij een voorraad diepvrieskalkoenen voor Thanksgiving Day. Onder: **Sharon Mulcahy** (52) van de Logan County Prevention Coalition.

is meer dan de helft van de mensen afhankelijk van steun”, zegt Sharon Mulcahy.

De armoede is er diep. Er zijn huizen zonder stromend water, zonder riolering en zonder mobiel bereik. Toch ging het in de decennia nadat Kennedy kwam, zag en handelde, best aardig met het stadje. „Maar jongeren trekken weg en veel banen in de kolenindustrie zijn de afgelopen decennia verdwenen”, vertelt Akers van voedselbank Hungry Lambs. Dat gebeurt nog steeds: deze zomer slooten meerdere mijnen rondom Logan, waardoor honderden mensen hun werk verloren. „Het is niet meer zoals het was.”

Niet zelden bellen die mensen vervolgens Mulcahy om hulp. Ze vragen niet om veel. Ook de kinderen niet. „Toen ik kind was, vroeg ik met Kerstmis om speelgoed. In ons kerstproject vragen ze vaak om hygiëneproducten.” Voor dit jaar hebben zich al veertig families aangemeld voor dat steunproject, meer dan twee keer zoveel als vorig jaar.

De meeste kinderen rondom het stadje worden niet opgevoed door hun ouders, vertelt ze, maar door hun grootouders. „Want die ouders zitten gevangen, zijn de voorgdij verloren of zijn overleden aan een overdosis.” Die grootouders moeten nu kiezen tussen het „kopen van hun medicijnen of het voeden van hun kleinkinderen”.

Halfgeevulde schappen

De coronapandemie verergerde de problemen in Logan. Kinderen die op school drie maaltijden per dag kregen kwamen thuis te zitten. Daar zagen ze geregeld, zegt Mulcahy, dat hun ouders geen pijn of honger voelden door de pillen die ze namen. Sindsdien ziet ze soms kinderen van amper tien jaar oud die verslaafd zijn aan fentanyl of pijnstillers. Verslaafden die nieuw bij haar organisatie komen, vertellen soms dat ze al vier dagen niet hebben gegeten.

In zijn loods aan de rand van het stadje laat Akers zijn handen over dozen met ‘mac and cheese’, ingeblikte tomaten en melkpoeder gaan. De schappen zijn nog maar half gevuld, te weinig om voedselpakketten van samen te stellen. Maar hij heeft goede hoop deze week nog een levering voedsel te krijgen, zodat er een nieuwe voedselbank georganiseerd kan worden. Daarbij helpen de miljoenen dollars die gouverneur Patrick Morrisey vorige week vrijmaakte voor de honderden voedselbanken in de staat, zegt hij. De Republikein mobiliseerde ook de Nationale Garde om voedsel naar die banken te distribueren.

Met zulke acties helpen gouverneurs van tal van staten om monden te voeden die de federale overheid leeg laat. Een federale rechter beval de overheid deze week om SNAP ondanks de shutdown uit te keren. Een dag daarna maakte president Donald Trump daarvan een politiek drukmiddel: pas als de „radicaal-linkse Democraten” de shutdown zouden beëindigen, schreef hij op sociale media, zou het geld worden overgemaakt. Zijn woordvoerder zei nog diezelfde dag dat SNAP hoe dan ook zou worden uitgekeerd, maar wanneer precies is onduidelijk. Zeker is al wel dat het om maar de helft van het normale bedrag zal gaan.

Sommige restaurants in West Virginia serveren ondertussen gratis maaltijden aan kinderen. Twee vrouwen stelden online een enorme lijst op met honderden voedselbanken die overal in de staat zijn opgepoet en waar vaak lange rijen staan. In Facebook-groepen wijzen mensen elkaar op voedselbanken die spontaan geopend zijn. „Iedereen helpt iedereen”, zegt de alleenstaande moeder. Zo koken haar burens soms „grote maaltijden”. Charles Pearson prijst de kerken waar hij terecht kan.

„We zijn vergeten en worden niet gezien”, zegt Sharon Mulcahy over haar streek. „Daarom moeten we het zelf doen.”

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen
Europa
Portugal

PORTUGEESE POUSADAS ZOMER 2026 NU BOEKBAAR!
Beleef de luxe Spaanse Paradores kloosters/paleizen/kastelen
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Noorwegen

Wintersport in
NOORWEGEN
Boek je natuurlijk bij

BBI TRAVEL
EXPERIENCE

8-daagse
Wintersport
Trysil vanaf
€ 671 pp*

*Vanaf-prijs o.b.v. voordeligste vertrekdatum, 4 personen in appartement
Velkomstgarden, incl. vluchten en transfers. Onder voorbehoud van
drukfouten of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/noorwegen/wintersport/trysil
0503136000

Consumenten
Duurzaam vergroenen

Groep
Ginkel

Zwembijvers, zwembaden en waterpartijen
Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl
Familiebedrijf sinds 1903

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Weekdeals

GELDIG T/M 9 NOVEMBER 2025

Bekijk
alles

LEONARDO

Stijlvolle servies- en glazenets

- 12-delige servieset van beige of taupe aardewerk
- 12-delige glazenet met champagne-, rode- en witte wijnglazen
- 6-delige theeglazenet van gehard glas

ADVIESPRIJS
~~183,40~~
59,95

ADVIESPRIJS
~~71,40~~
39,95

ADVIESPRIJS
~~53,70~~
21,95

BEKIJK ALLE SETS VAN LEONARDO ONLINE

Tot
67%
korting

TEN CATE

Dekbedovertrek

Tot
56%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~39,95~~
19,95

GEMAAKT VAN PERCALINE KATOEN

- Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
- Verkrijgbaar in vele kleuren en dessins
- Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

ASSUILI

Lange damesjas

50%
korting

ADVIESPRIJS
~~359,00~~
179,95

MET EEN STIJLVOLLE KRAAG EN CEINTUUR

- Gemaakt van een combinatie van polyester en linnen
- Handige steekzakken en rugspit
- Bekijk meer dameskleding van Assuili online

COSY & TRENDY

Gietijzeren pan

Tot
33%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~29,95~~
19,95

GEMAAKT VAN KLEURIG GIETIJZER

- Met een witte geëmailleerde binnenkant
- Gietijzer geleid de warmte gelijkmatig
- Keuze uit o.a. braadpannen, grillpannen en fondueset

SANGEAN

Muzieksysteem

39%
korting

ADVIESPRIJS
~~649,00~~
399,00

MET DAB+, FM EN INTERNETRADIO

- Bluetooth 5.0, Spotify streaming, CD en USB
- Met wekkerfunctie en afstandsbediening
- Akoestisch afgestemde houten behuizing

FLINQ

Led verlichting

70%
korting

ADVIESPRIJS
~~99,99~~
29,99

GESCHIKT VOOR BINNEN EN BUITEN

- 3 lichtstanden, dimfunctie en geheugenstand
- Draadloos te gebruiken; oplaadbaar via USB-C
- Bekijk meer ledlampen van Flinq online

CAPPUCCINO

Herentruï

58%
korting

ADVIESPRIJS
~~79,95~~
33,95

MET VASTE KRAAG

- Pullover trui met V-hals in diverse kleuren
- Gemaakt van katoen en acryl
- Bekijk meer kleding van Cappuccino online

NECROLOGIE **RONALD VENETIAAN** (1936-2025) | oud-president Suriname

Met zijn 'tien schone vingers' dwong Venetiaan bij velen respect af

Meermalen stabiliseerde Venetiaan een door voorgangers geruïneerde economie. Wrang was dat hij er verkiezingen door verloor.

Hans Buddingh

AMSTERDAM

Een man met tien schone vingers. Dat zal Ronald Venetiaan voor altijd blijven. Aan zelfverrijking of corruptie heeft de woensdagmiddag op 89-jarige leeftijd overleden Surinaamse oud-president zich nooit bezondigd. Ook als president woonde hij in dezelfde eenvoudige woning waar hij als leraar met z'n gezin was ingetrokken. Hij dwong er respect mee af in een land waar lang niet iedereen het onderscheid maakt tussen politiek en vriendjespolitiek. Maar die kwalificatie van 'schone vingers' was ook aan Venetiaan gaan kleven. In Paramaribo graptten sommigen dat zijn handen zo schoon bleven omdat hij de echte problemen niet krachtadig genoeg aanpakte. Een verwijt dat, op de keper beschouwd, niet terecht was.

Zijn grootste nederlaag leed Venetiaan in 2010. In dat jaar moest hij de macht overdragen aan de man die hij altijd had bestreden - Desi Bouterse, de oud-couppleger die verantwoordelijk was voor de Decembermoorden van 1982 waarbij vijftien opposanten waren omgebracht, onder wie vrienden van Venetiaan.

Zware taak

Al meteen in zijn eerste ambtstermijn als president (1991-1996) poogde Venetiaan de macht van Bouterse in te perken. Hij stond toen niet alleen voor de taak om de na militaire coups volledig ontspoorde economie te saneren. Hij stond ook tegenover een legertop die zich verrijkte met drugshandel en grove corruptie, en die ook na de dverkiezingen niet van plan was zijn machtspositie op te geven. Bovendien saboteerden Bouterse en de zijnen pogingen van de regering om vrede te sluiten met het Junglecommando van Marronleider Ronnie Brunswijk. „Maar we laten ons niet gijzelen binnen de eigen grenzen met wapens die we zelf hebben gekocht”, zei Venetiaan tijdens een bezoek aan Nederland in 1992. Uiteindelijk werd Bouterse door Venetiaan gedwongen zijn functie als legerchef neer te leggen. Ook werd de grondwet aangepast, waardoor het leger zijn machtspositie verloor. Om de Surinaamse president van de gevraagde „rugdekking” te voorzien hadden Paramaribo en Den Haag een door premier Lubbers geïnitieerd Raamverdrag gesloten, dat vooral de bescherming van democratie en rechtsstaat tot doel had. Venetiaan bleef echter een behoudzaam politicus. „Confrontatie betekent namelijk een shoot-out”, zei hij in 1992 tegen NRC. In 1996 kondigde hij, vlak voor de verkiezingen, toch een onderzoek aan. Pas na de eeuwwisseling kwam het zover, onder grote druk van nabestaanden.

Moeizame relatie met Nederland

Venetiaans relatie met Nederland was een moeizame. Hij verafschuwde de nederige houding (*sakafast*) van veel Surinamers tegenover de

Ronald Venetiaan wordt in 2000 toegejuicht door aanhangers nadat hij zijn stem heeft uitgebracht bij de verkiezingen, die hij zou winnen. FOTO RAYMOND RUTTING / ANP

voormalige witte kolonisator. En hij voelde zich verwant met zwarte bewustzijnsbewegingen à la Black Power. Uit protest tegen de 'vernederende' 100 procent-drugscontroles op vluchten uit Paramaribo weigerde hij eens botweg de Nederlandse minister van Ontwikkelingssamenwerking te ontvangen. Zijn stugge houding tegenover Nederland dateerde uit zijn studententijd in Leiden, toen Venetiaan actief was in de nationalistische beweging. Na zijn studie wis- en natuurkunde keerde Venetiaan terug naar Suriname, waar hij leraar en later directeur werd van de Algemene Middelbare School. Dat hij zich niet aansloot bij de PNR van de nationalistische voorman Eddy Bruma maar bij de Creoolse NPS had vooral pragmatische redenen. Via de veel grotere NPS zou hij zijn idealen beter kunnen realiseren. In 1973 werd Venetiaan minister van Onderwijs in het kabinet-Arron dat twee jaar later de onafhankelijkheid tot stand bracht. Als minister maakte hij zich sterk voor de Surinamisering van op Nederland georiënteerde onderwijsprogramma's.

Als zwarte NPS-politicus werd Venetiaan altijd al gewantrouwd door de aanhang van de Hindostaanse VHP, ook toen beide partijen vanaf de jaren tachtig hun krachten tegen Bouterse bundelden. Dat wantrouwen was ingegeven door de niet verdwenen etnische tegenstellingen in Suriname. Ook de nationalistische opstelling van Venetiaan in aanloop naar de onafhankelijkheid in 1975 speelde nog altijd mee. Toen een deel van de VHP zich na de verkie-

zingen van 1996 onder aanvoering van Hindostaanse zakenlui afscheidde, kwam alsnog de NDP van Bouterse aan de macht. Maar de kansen keerden in 2000, toen NDP-president Wijdenbosch door massale straatprotesten tegen zijn wanbeleid tot aftreden werd gedwongen.

Bij zijn terugkeer als president in 2000 stond Venetiaan opnieuw voor de opgave een geruïneerde economie te saneren. Dat lukte dankzij goed beleid, stijgende inkomsten uit olie en goud en Nederlandse steun, al bleef het ambtenarenapparaat nog veel te groot. Venetiaan legde de ba-

sis voor economische stabiliteit. Nederlandse hulp werd op den duur overbodig. De harten van de Surinamers veroverde Venetiaan er niet mee. Effectief anti-armoedebeleid was uitgebleven, ook door het slechte functioneren van een overheidsapparaat dat door wijdverbreid cliëntelisme tot weinig in staat was. Ook z'n afstandelijke en starre regerestijl hielp de president niet. Om na 2005 te kunnen doorregeren was Venetiaan een coalitie aangegaan met een Javaanse en een Marronpartij, waarvan de leiders waren veroordeeld wegens respectievelijk een seksueel

vergriep en een drugstransport - de laatste was Ronnie Brunswijk. Bin-nenskamers fulmineerde hij tegen wanpraktijken. Maar aan de corruptie bij de toewijzing door de overheid van bouwgrond maakte hij wegens het coalitiebelang geen eind. Ook dat kostte hem aanhang.

Generatiekloof

Bovendien tekende zich een generatiekloof af. Jonge kiezers hadden genoeg van 'oude' etnische politiekvoering en zagen in de multi-etnische NDP van Bouterse een alternatief. Het uitblijven van een wisseling van de wacht bij de 'oude' partijen was mede oorzaak van de verkiezingsnederlaag in 2010. Die klap kwam de politicus die zich zijn hele leven zo onbaatzuchtig had ingezet voor zijn land, waarover hij onder de naam 'Vene' ook lyrisch kon dichten, niet meer te boven. Bij de inauguratie van zijn opvolger Bouterse had Venetiaan geweigerd hem volgens traditie de ambtsketen om te hangen. Dat liet hij over aan de parlementsvoorzitter. Zijn parlementszetel gaf Venetiaan eind 2013 op. Ook in eigen kringen meenden velen dat hij dat beter wat eerder had kunnen doen. Toch groeide de waardering voor Venetiaan de laatste jaren weer - bij sommigen was er zelfs heimwee - toen Suriname onder Bouterse door wanbeleid en corruptie weer in een diepe crisis raakte. Zijn partij NPS benoemde hem tot erevoorzitter. Afgelopen zomer sprak Venetiaan zich nog publiekelijk uit tegen het toetreden van de NPS tot de coalitie van de NDP.

President Venetiaan brengt zijn stem uit bij de parlementsverkiezingen van 1996. FOTO VINCENT MENTZEL

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/weekdeals

DRUGSOORLOG

Drugsgeweld in Mexico escaleert nu kartels drones en bermbommen inzetten

Mexicaanse drugscriminelen zetten in hun onderlinge gevechten, tegen de staat en tegen burgers steeds zwaardere wapens in: drones, landmijnen en explosieven. De autoriteiten kunnen de kartels amper nog aan, de bevolking slaat op de vlucht.

Door **Boris van der Spek** Fotografie **Miguel Rees**

APATZINGÁN

Guillermo Valencia is nog geen tien minuten bezig met zijn gereedschap als zijn assistente zenuwachtig naar hem toe schuifelt. „Meneer Valencia, we kunnen hier niet te lang blijven.” Zijn twee lijfwachten, in burgerkleding en met automatische wapens, zijn duidelijk ook niet op hun gemak. Nog één keer zet Valencia aan met zijn boor. Eindelijk krijgt hij een gaatje in het metalen verkeersbord. Onderaan het bord zitten vier kogelgaten. Duidelijk van een groot kaliber, dat minder moeite had het staal te doorzeven. Valencia drukt zijn rode waarschuwingsbord er half overheen. „Pas op”, staat er boven een doodshoofd. „Gebied met mijnen.” „Dit is niet de eerste keer dat ik hier een bord plaats”, zegt Valencia, terwijl hij het zweet van zijn voorhoofd wist. „Maar de autoriteiten hebben het weggehaald. In plaats van de explosieven zelf op te

ruimen, halen ze de waarschuwingen weg. Alsof dit niet de realiteit van deze streek is”. Al jarenlang voert Valencia, lid van het regionale parlement, actie tegen het immense geweld van kartels in Michoacán. Deze deelstaat (4,7 miljoen inwoners) is toneel van een bloedige strijd tussen criminele organisaties, die vechten om grondgebied en smokkelroutes. Afersing van citroen- en avocadoboeren, illegale mijnbouw, drugssmokkel: wie deze uitgestrekte, vruchtbare staat in het westen van Mexico controleert, kan flink binnenlopen. De bloedige strijd om die controle wordt uitgevochten met steeds zwaardere wapens, die voor een groot aantal burgerslachtoffers zorgen. Valencia wijst naar een citroenboomplantage, grenzend aan de zandweg waar hij zijn waarschuwingsbord heeft opgehangen. „Hier is in februari de 15-jarige Pablo, die bezig was als dagloner, op een mijn gaan staan. Een onschuldige, hardwerkende jongen werd opgeblazen”, zegt hij.

” Hier is Pablo, 15 jaar en een onschuldige jongen, opgeblazen

Guillermo Valencia
parlementslied

Mayra, de moeder van Pablo, woont in de naburige stad Apatzingán. Vanwege de aanwezigheid van mijnen is ze nog altijd niet teruggeweest naar de plek des onheils. Terwijl omwonenden haar hebben gezegd dat er nog lichaamsdelen van haar zoon in de boomgaard liggen. Na lang twijfelen, besluit ze niet te willen praten met NRC. Uit angst voor represailles van lokale criminele organisaties. Iemand die wel zijn mond opentrok tegen de criminele organisaties in de streek was Bernardo Bravo, president van de vakbond voor citroenboeren uit Apatzingán. In vurige pleidooien, onder meer op sociale media, hekelde hij de afpersing van de boeren en het gebruik van explosieven op hun land. De vader van Bernardo Bravo deed hetzelfde, en moest dat met de dood bekopen. En de kartels van Michoacán lieten nu weer zien dat wie zich uitspreekt, eraan gaat. Een dag voordat Valencia zijn waarschuwingsbord is gaan plaatsen, is Bravo dood gevonden. In een uitgebrande auto langs een landweg, met op zijn lichaam

sporen van marteling. „Bernardo was een van de weinigen die nog openlijk over de misdaad durfden te spreken”, zegt Valencia. Hij wijst naar zijn lijfwachten. „Nu ben ik de enige die nog wat zegt. Maar voor hoe lang, weet ik niet.” In Apatzingán, een stad midden in de bergen van Michoacán, is de spanning die dag voelbaar. Veel winkels zijn gesloten. Wie zich op straat waagt, doet dat met gebogen hoofd, oogcontact vermijnd. Prominent aanwezig zijn jongens met opgeschoren kapsels en getatoeëerde armen, die op brommers rondrijden en alles in de gaten houden. Het zijn geen politieagenten, maar in dorpen als deze mogen ze wel als de plaatselijke autoriteiten worden beschouwd. **Allesbehalve veilig** Apatzingán wordt al lange tijd geplaagd door geweld. Een blik op de nieuwsberichten van 2025 geeft een gruwelijk beeld. In januari werden vier hoofden van mensen op het lokale plein gevonden. In juli kwamen militairen om bij

aanvallen met explosieven op politieposten. In oktober werden legerhelikopters ingezet tegen gewapende bendeleden. In twee jaar tijd zijn zeker tweeduizend mensen de streek ontvlucht, ze zijn vertrokken naar grotere steden als Uruapan en Morelia, elders in Michoacán. Maar ook daar is het allesbehalve veilig: afgelopen weekende werd de burgemeester van Uruapan op straat geliquideerd terwijl hij in zijn stad deelnam aan festiviteiten rond de Dag van de Doden. De bergachtige regio waar Apatzingán deel van uitmaakt heet Tierra Caliente, Hete Grond. Zeker vijf grote Mexicaanse kartels vechten hier om de macht, waaronder het oppermachtige Jalisco-kartel. Geweld door of tussen kartels is niets nieuws voor Michoacán, maar de vorm van het geweld is wel veranderd. Er worden mijnen gelegd om territorium af te bakenen of de tegenstander te verrassen. Zelfgemaakte explosieven worden aan drones gehangen en losgelaten boven ‘vijandelijk’ gebied. Gepensioneerde militairen uit Colombia en Guatemala worden geworven en krijgen vorstelijke vergoedingen om voor kartels te vechten. Onlangs schreef de in veiligheidskwestes gespecialiseerde nieuwssite Intelligence Online dat Mexicaanse kartels strijders naar het front in Oekraïne sturen om ervaring op te doen met het besturen van drones. De militarisering van de drugskartels is voor lokale en federale autoriteiten een groeiende uitdaging. Sinds 2022 zijn in Michoacán en het aangrenzende Jalisco zeker 32 mensen omgekomen door landmijnen, mogelijk zijn het er veel meer. En hoewel op veel plekken militairen gestationeerd zijn, hebben zij verre van de controle in de minder herbergzame gebieden van Michoacán. Dat is ook de ervaring van Carlos Roberto Gómez, leider van de explosieven-

Linkerpagina: Guillermo Valencia, lid van het deelstaatsparlement van Michoacán, spreekt inwoners van Apatzingán. **Linksboven:** Guadalupe Mora, burgemeester van La Ruana. **Linksonder:** Carlos Roberto Gómez leidt de explosievenopruimingsdienst van de deelstaatspolitie van Michoacán. **Rechts:** Guillermo Valencia voert actie tegen het kartelgeweld.

opruijmsdienst van de deelstaatspolitie van Michoacán. „Ik heb 27 jaar in het leger gezeten. Maar wat ik hier in de afgelopen twee jaar heb meegemaakt, is vele malen heftiger dan wat ik als militair meemaakte”, zegt de goedlachse Roberto Gómez. Op zijn telefoon laat hij beelden zien van een hinderlaag, waar hij met zijn eenheid inliep nadat hij was opgeroepen om twee bermbommen onschadelijk te maken. „We moesten twee helikopters oproepen om hier uit te komen”, zegt hij. Haast dagelijks komt Roberto Gómez in actie om explosieven onschadelijk te maken. Hoewel het leger een eigen explosieveneenheid heeft, worden er zoveel onontpofte bommen gevonden in Michoacán dat beide diensten het druk hebben. „Ik zit hier nu twee jaar. Ik heb denk ik wel drieduizend explosieven onschadelijk gemaakt in die periode. En bij elk explosief ken ik het verhaal nog.” Roberto Gómez wijst naar de tafels achter in de kazerne. Zelfgemaakte explosieven van alle soorten en maten liggen er uitgestald. Een opengezaagde auto-uitlaat. Een gasbom. Een verbuis. Ze zijn stuk voor stuk voorzien van een ontstekingsmechanisme en gevuld met springstof. De politiekapitein wijst op een stalen buis. „Kijk, hier zie je hoe simpel het is. Met tape worden spijkers aan deze buis geplakt. Hieronder zit de springstof, met het ontstekingsmechanisme eraan. Je laat het vanaf een drone vallen, en je hebt een explosie”, zegt hij. Volgens Roberto Gómez worden de explosieven steeds professioneler. Hij wijt het aan de invloed van buitenlandse militairen die worden ingehuurd door kartels. „We komen steeds vaker bommen tegen die op afstand tot ontploffing gebracht kunnen worden. Dan moet je meer kunnen dan hobbyen. Dat moet je

militaire kennis hebben”, zegt hij. Aanvallen met drones worden met name veel gemeld in staten als Michoacán, Jalisco en Guerrero, waar kartelconflicten het heftigst zijn. Ook elders in Mexico zijn er aanslagen met drones. In oktober werd in grensstad Tijuana het gebouw van het Openbaar Ministerie aangevallen met een drone die drie explosieven vervoerde. Ieder jaar stijgt het aantal incidenten. Volgens het ministerie van Defensie werden in 2020 vijf aanvallen gemeld, in de eerste helft van 2025 waren dat er 260. **Zelfverdedigingstroepen** Eén van de dorpen waar het geweld tussen bendes de afgelopen jaren is verergerd, is La Ruana, op een uur rijden van Apatzingán. Burgemeester van het dorpje is Guadalupe Mora, een oudere man die constant geflankeerd wordt door zes zwaarbewapende mannen. „Het is alsof ik er familie bij heb gekregen”, lacht Mora, als hem wordt gevraagd naar de aanwezigheid van de lijfwachten. Mora heeft permanente bewaking sinds zijn broer Hipolito Mora drie jaar geleden werd doodgeschoten. Hipolito had daarvoor al twee aanslagen overleefd. Hij was een doelwit van vrijwel alle criminele organisaties in de regio, nadat hij in 2013 de *autodefensas* in het leven had geroepen, op het plein van La Ruana. Deze *autodefensas* waren burgermilities, vaak gewapende boeren, die het geweld en de afpersingen van criminele organisaties beu waren. Ze namen de wapens op en dreven op veel plekken, waaronder La Ruana, de kartels uit de straten. Lupe Mora vocht mee, aan de zijde van zijn broer. De *autodefensas* van La Ruana zijn echter al enkele jaren niet meer actief, en nu is het vrijwel iedere dag raak in het dorp, vertelt Mora. „Gistermiddag nog, om vier uur, een enorme schietpar-

tij. Vorige week duurden de gevechten zelfs tien uur. En als ik de kazerne bel voor steun, wordt er niet opgenomen.” Volgens Mora is het een kwestie van tijd voordat men in het dorp de wapens weer opneemt. „We staan er helemaal alleen voor. De regering doet alsof er niets aan de hand is. Militairen blijven uit angst in hun kazerne. En de lokale politie is corrupt of heeft niet de wapens om het tegen explosieven op te nemen”, zegt hij. Voor de Mexicaanse president Claudia Sheinbaum is de militarisering van de drugskartels in Mexico een groot probleem. De Verenigde Staten oefenen sinds het aantreden van Donald Trump grote druk op haar regering uit om de machtige criminele organisaties harder aan te pakken. Al langer wordt vanuit de Republikeinse Partij gedreigd met militaire interventie in Mexico om kartels aan te pakken, een dreigement dat na de recente aanvallen op vermeende drugsbootjes nabij Venezuela en Colombia alleen maar serieuzer wordt genomen. In juni haalde Lupe Mora de nationale tv-shows met een oproep om internationale interventie. Hij sprak van de „hoogste alarmfase” in La Ruana en riep de Verenigde Naties op om te interveniëren. In de oproep bekritiseerde Mora de „totale afwezigheid van de deelstaat- en federale overheid, die geen enkele troepenmacht of ondersteuning heeft gestuurd.” „Eerder dit jaar zijn hier gewapende Colombianen aangehouden. We hebben aanvallen met drones op huizen gehad. Wij zijn boeren. Wij leven van het land. Wij zijn niet bij machte dit geweld af te slaan”, zegt hij. Mora wijst naar de Verenigde Staten. „De president [Trump] heeft gezegd dat hij het leger wil sturen. Als hij wil komen om de boel hier op te ruimen, is hij wat mij betreft van harte welkom.”

Gravity.
Feel the pull.

LUCID
GRAVITY

COMPROMISE **NOTHING**™

Meer informatie

ONLINE GEVAREN

Doe-het-zelfporno is in opmars dankzij AI

Erotische content genereren met AI wordt steeds gemakkelijker. De ontwikkeling gaat snel, en misbruik, zoals kinderporno en *sextortion*, ligt op de loer. „Ik wil niet dat het verboden wordt om zelf AI-porno te maken.”

illustratie

**Caïtlin
Becker Hof**

Nina Stefanovski
AMSTERDAM

„Meer dan 18 uur per dag maakte ik AI-porno”, zegt een man in de online-groep *NoFap* op het socialemediaplatform Reddit. In deze online groep steunen ruim 360.000 leden elkaar om te stoppen met hun verslaving aan porno. Hij waarschuwt anderen. „AI-porno geeft precies wat je wilt, daarom is het verslavender dan de hele porno-industrie.” Niet alleen voor deze man, maar voor iedereen, wordt het steeds gemakkelijker om porno te maken met kunstmatige intelligentie (AI).

Al tijden wordt porno industrieel vervaardigd en individueel geconsumeerd. Maar inmiddels is sprake van een opmars van doe-het-zelf-porno die individuen kunnen maken met behulp van AI. Zo biedt ChatGPT, 's werelds grootste door AI aangedreven antwoordmachine, vanaf december de mogelijkheid om AI-porno te maken. Dit betekent dat de app binnenkort de erotische fantasieën van gebruikers tot leven kan brengen. In welke vorm is vooralsnog niet bekend, maar hoogstwaarschijnlijk in seksueel opwindende teksten en hyperrealistische foto's van seksende mensen.

Doe-het-zelf-porno krijgt naar verwachting een boost zodra het via ChatGPT mogelijk is porno te maken. Het zelf porno maken wordt dan eenvoudiger en goedkoper, en zal dus vanzelf op grotere schaal plaatshebben. Na de aankondiging ervan door OpenAI in oktober, stroomden er op sociale media reacties binnen van bezorgde ChatGPT-gebruikers en anderen. „Hij [eigenaar van ChatGPT] gaat hiermee de productie van kinderporno faciliteren”, schrijft een gebruiker in een bericht op X.

Aan de verdere opmars van maak-je-eigen-porno kleven grote gevaren. De beelden kunnen misbruikt worden voor wraakporno, *sextortion* (afpersing met naaktfoto's) en verkocht worden. Daarvoor kunnen bijvoorbeeld ongevraagd de gezichten en stemmen van bestaande mensen gebruikt worden. Dat treft vooral vrouwen, met 95 procent de grootste groep slachtoffers van AI-porno.

Maar waarom lijkt het alsof Big Tech-bedrijven AI-porno mainstream proberen te maken? Zowel Valérie Lapointe, promovenduspsycholoog gespecialiseerd in AI-porno, als Offlimits, een Nederlandse stichting die strijdt tegen online grensoverschrijdend gedrag, wijst op de commerciële doeleinden van de bedrijven. „Door de 'erotische update' raken gebruikers nog sterker verbonden aan het platform. Dat komt de bedrijven financieel ten goede”, zegt Lapointe.

Een voorbeeld is de app Ani, een erotische chatbot met avatar, die Elon Musk, de eigenaar van X, dit jaar lanceerde. De app veroorzaakte veel commotie: ook minderjarigen hadden er toegang toe. In de afgelopen jaren zijn mensen zelfs verliefd geworden op hun chatbot met avatar of er seksueel afhankelijk van geworden. Dit hebben meerdere personen meegemaakt die *NRC* de afgelopen jaren hierover sprak.

„Maar ik vind de erotische update wel een goede stap”, zegt een 32-jarige man uit Nederland die dagelijks AI-porno maakt. Om privacyredenen blijft hij liever anoniem, al is zijn naam bij de redactie bekend. De man laat een zelfgemaakte afbeelding zien van een geanimeerd konijn met grote borsten. Ze bukt naar voren. Op een andere foto staat een naakt geanimeerde vrouw met haar benen wijd. „Het is goed dat grote techbedrijven met erotisch spul komen”, zegt hij. „Seks is heel normaal. Wij als volwassenen hebben die vrijheid nodig.”

Hetzelfde zei Sam Altman, topman van OpenAI, de bedenker van ChatGPT, over zijn nieuwe erotische toevoeging. „Behandel volwassen gebruikers als volwas-

senen. We zullen nog meer toestaan.”

Maar er lijkt al genoeg te worden toegestaan in de wereld van AI-porno. Het internet staat namelijk vol met websites en applicaties waarmee nu al op eenvoudige wijze AI-porno gemaakt kan worden. Zo zijn er erotische chatbots die alleen chatten met of zonder (gepersonaliseerde) avatars.

Nudify-apps

Drie jaar geleden begon de 32-jarige man uit Nederland AI-porno te maken met behulp van een applicatie. Naast zijn werk als ict'er bij een datacenter is hij dagelijks zeker drie uur bezig erotische beelden te scheppen. Hij heeft geen partner en alleen zijn niet-christelijke vrienden en broer weten ervan. „Eind 2023 merkte ik dat het voor iedereen, zelfs zonder ict-achtergrond, makkelijker werd om AI-porno te maken”, vertelt hij.

De man genereert voornamelijk afbeeldingen van naakte, niet-bestaande mensen, objecten of getekende dieren. Hij raakt seksueel opgewonden van het proces. „Als ik een bepaalde houding creëer, zoals wanneer ik vanonder naar een geslachtsdeel kijk, voelt het alsof ik mijn erotische fantasieën tot leven breng. Voor mij gaat het vooral over de sensualiteit ervan.”

De 32-jarige man ziet de laagdrempeligheid om AI-porno te maken als positieve ontwikkeling voor mensen met „niche-interesses”. Zo is hij geïnteresseerd in antropomorfisme, waarbij hij dieren of andere niet-menselijke wezens - of dingen - menselijke eigenschappen geeft. „Als je professionals dit soort beelden laat maken ben je honderden euro's kwijt. Nu hoef ik maar een paar cent te betalen voor de stroom die ik ervoor verbruik.” Hij laat een foto zien van een zilverkleurige robotvrouw die naakt op haar hurken zit.

Een van de grootste websites die advies geeft voor 'de beste' pornowebsites heeft zelfs een waslijst aan laagdrempelige tools voor *deepfake* AI-porno (ook wel *nudify-apps* genoemd) uitgeserveerd. Via zulke websites is het mogelijk het gezicht én de stem van bijvoorbeeld een buurvrouw, politicus, journalist of ex-partner te gebruiken om porno mee te maken. Deze zijn bijna niet te onderscheiden van levensechte porno.

Meldingen over identiteitsmisbruik

Wat je met *deepfake* kunt doen op het gebied van AI-porno, is het meest zorgwekkend. Ook bij het meldpunt van Offlimits zien ze steeds meer AI-gegenereerd beeldmateriaal voorbijkomen. Dit jaar zijn er ruim 2.100 afbeeldingen gemeld die AI-gegenereerd bleken te zijn. In heel 2024 waren dat er 1.400. Bij Helpwanted, de hulplijn voor slachtoffers van online grensoverschrijdend gedrag, hebben zich vorig jaar 33 slachtoffers gemeld, en tot en met oktober dit jaar 67 slachtoffers die ook misbruikt zijn voor AI-porno.

Als AI-porno niet gauw gereguleerd wordt, verwacht Robbert Hoving, directeur van Offlimits, een vloedgolf aan meldingen van *nudify-apps*. Hoving: „Ook is AI-porno steeds minder goed als zodanig te herkennen.” Dat kan leiden tot nog meer *sextortion*, waarvan de hulporganisatie honderden meldingen per maand ontvangt - en dat zijn alleen nog maar de slachtoffers die de melding durven maken.

Wetgeving om AI-porno in Nederland te kunnen verbieden is er al. *Nudify-apps* zitten namelijk vol met persoonsgegevens die niet zonder toestemming gedeeld mogen worden; dat kan leiden tot een AVG-schending, een inbreuk op de beveiliging van persoonsgegevens. Volgens de Digital Service Act (DSA), een wet waarmee de EU burgers beter wil beschermen tegen online-dienstverleners, moet je ergens terecht kunnen met klachten over *nudify-apps*. De meeste AI-pornowebsites heb-

Online sekswerk

De invloed van erotische AI-tools op de porno-industrie

Voor online sekswerkers kan deze ontwikkeling een probleem zijn, omdat ze het risico lopen vervangen te worden. Op sociale media, zoals TikTok en Instagram, duiken er steeds meer erotische AI-influencers op. Ze doen alsof ze een selfie in een spiegel maken terwijl ze uitdagend poseren. In hun biografie verwijzen ze weer door naar hun pornografische content. Ook verschijnen er meer

accounts van mannen die cursussen verkopen om dit soort erotische AI-porno zelf te maken. Dit ondergraaft bestaande verdienmodellen in de traditionele porno-industrie, maar creëert ook nieuwe. „In dergelijke gevallen is het belangrijk dat mensen zich niet voordoen als anderen en dat consumenten zich ervan bewust zijn dat ze niet met een echt persoon te maken hebben”, zegt

Lapointe, promovenduspsycholoog, gespecialiseerd in AI-porno. Maar AI-porno kan voor sekswerkers ook een verrijking zijn. Als ze samenwerken met Albedrijven die AI-versies maken van de sekswerkers, kan dat volgens Lapointe hun werklast verminderen. „Het zou sekswerkers dus in staat kunnen stellen inkomsten te genereren zonder fysieke arbeid of veiligheidsrisico's.”

ben geen aanspreekpunt, waarmee ze in feite in strijd zijn met de DSA. Ook staat er niets over AI-porno in de Europese AI-act, een pakket wetten dat kunstmatige intelligentie moet reguleren.

In oktober heeft Offlimits een handhavingsverzoek ingediend voor *nudify-apps* bij de Autoriteit Persoonsgegevens en de Autoriteit Consument en Markt. Beide toezichthouders zeggen met andere betrokken partijen te verkennen wat ze kunnen doen tegen deze „schadelijke en verwerpelijke praktijken”. Offlimits heeft het handhavingsverzoek ook ingediend bij het OM, de politie en de Autoriteit online Terroristisch en Kinderpornografisch Materiaal. Directeur Hoving hoopt dat in het nieuwe regeerakkoord op zijn minst ook een aanpak zal bevatten voor online seksueel geweld.

Oneindig bestaan

„Als je met AI-porno bezig bent, moet het ook gewoon bij fantasie blijven. Je moet er geen echte mensen bij betrekken”, zegt de 32-jarige AI-pornomaker. Hij vindt dat er speciale tools moeten komen die automatisch *deepfake* AI-porno herkennen en verwijderen. Soms is er wel een watermerk te zien. Dat is een bijna onzichtbaar teken dat verstoep zit in met kunstmatige intelligentie gemaakte porno, om aan te geven dat het nep is. „Maar je kunt, ook weer met behulp van AI, het watermerk laten verdwijnen.”

Als platforms niet genoeg modereren kan het lastig worden om massaproductie van schadelijke AI-porno tegen te gaan, zegt Valérie Lapointe, promovendus psychologie aan de Universiteit van Québec in Montréal, Canada. „Ook als je AI-porno probeert te verwijderen, kan het weer ergens anders verschijnen omdat iemand het heeft gedownload en opnieuw heeft geplaatst.” AI-porno kan dus oneindig blijven bestaan.

Ze doet onderzoek naar de ontwikkeling van en eigendomsverhoudingen bij websites met Algegenereerde pornografie. Daarnaast ontwikkelt ze speciale behandelingen, gebaseerd op AI, om mensen met seksuele stoornissen te behandelen.

De 32-jarige man deelt zijn creaties alleen in de chatapp Discord. In die app zit een apart kanaal met 350.000 leden die soms dagelijks hun AI-creaties met elkaar delen. Als senior moderator van het kanaal heeft hij leden moeten verbannen. „Sommige mensen deelden *deepfake* naaktbeelden van kleine kindertjes of wraakporno van hun ex-partner”, zegt de man.

Ook kreeg hij verzoeken van oud-leden om verbannen te worden uit de groep. „Ze konden maar niet stoppen met het maken

van seksplaatjes.” Hij vergelijkt het maken van AI-porno met gokken. „Je bent in principe aan het jagen op de juiste uitkomst. Komt het eruit te zien zoals ik wil? Dat is de vraag die je jezelf telkens stelt. Volgens mij is dat verslavender dan de porno zelf.” Lapointe: „Gebruikers kunnen het gevoel krijgen van almacht. Voor slechts een paar euro kun je een eindeloze stroom pornografie maken.”

Als iemand te veel met dit soort chatbots praat, kan diegene een onjuist beeld krijgen van wat instemming, consent, inhoudt. „De persoon is er namelijk gewend aan geraakt dat de chatbot alles goed vindt”, zegt Lapointe. Zij ziet onvrijwillige AI-porno als een nieuwe vorm van gendergerelateerd geweld omdat het vooral vrouwen treft. Offlimits-directeur Hoving is het hiermee eens. „Veel van dit soort apps zijn geënt op vrouwen en dat zou zomaar de drempel kunnen verlagen voor geweld tegen vrouwen in de echte wereld.”

Voordelen

Vrijwel iedere door AI aangestuurde erotische chatbot, website of applicatie struikt continu het 'open' internet af op zoek naar informatie. Dit staat immers vol met beelden van seksueel kindermisbruik en porno. „En daar worden de meeste erotische AI-tools op getraind”, zegt Hoving. Mensen op grote platforms kunnen niet controleren hoe hun privé-informatie later wordt gebruikt, zegt Lapointe.

Beiden denken dat de erotische tool van ChatGPT binnenkort ook beschikbaar wordt voor Sora 2, de vernieuwde videoapp van OpenAI, waar nu al AI-gegenereerde filmpjes gemaakt kunnen worden - zij het nu nog geen erotische. Zo maakte Geert Wilders, partijleider van de PVV, tijdens de verkiezingscampagne gebruik van Sora 2. Zijn partij verspreidde onder meer AI-beelden van Nederlandse vrouwen die werden aangevallen door asielzoekers.

Maar die erotische update en de laagdrempeligheid van AI-porno heeft niet alleen negatieve kanten. Volgens Lapointe kan het meer inhoudelijke seksuele informatie bieden, en mensen gezelschap bieden als ze zich eenzaam voelen. Vergelijken met traditionele pornografie geeft het ook meer controle over iemands fantasie, zegt ze.

„Ik wil niet dat het verboden wordt om AI-porno te maken”, zegt de 32-jarige ict'er over de discussie, met zorg in zijn stem. Hij maakt inmiddels een eigen chatbot waarmee hij erotische gesprekken kan voeren. „Ik wil van de dialogen een smutboek [erotische literatuur] maken.”

Ceo van ASML **Christophe Fouquet** (50) december vorig jaar. FOTO HEDAYATULLAH AMID / NRC

INTERVIEW **CHRISTOPHE FOUQUET** CEO ASML

ASML-topman Fouquet: ‘AI-hausse is nog maar het topje van de ijsberg’

De VS en China moeten tot een deal komen, vindt ASML-topman Fouquet. ASML bereidt zich voor op een groeisput door AI.

Marc Hijink
AMSTERDAM

Gaat de AI-bubbel barsten? Beleggers kijken met argwaan naar de torenhoge waarderingen voor chipmaker Nvidia en grote Amerikaanse AI-bedrijven. Er is scepsis of de mega-investeringen in datacenters zich ooit terugbetalen.

Maar volgens Christophe Fouquet is er geen sprake van een bubbel in kunstmatige intelligentie. Hij is de topman van de Nederlandse chipmachinemaker ASML, de enige leverancier van de EUV-machines die nodig zijn om de meest geavanceerde AI-chips te kunnen maken. Deze chips zijn niet aan te slepen omdat er veel in AI geïnvesteerd wordt, en dat vertaalt zich in een grotere vraag naar ASML's systemen. Het bedrijf, dat in het afgelopen kwartaal een omzet van 7,5 miljard euro boekte, rekent op een extra druk laatste kwartaal.

Fouquet: „Het gaat nu nog over servers en supercomputers voor AI. Maar dat is maar het topje van de ijsberg. Veel belangrijker worden alle toepassingen die jij en ik gaan gebruiken en kopen. Vanuit de industrie gezien is er dus geen sprake van een bubbel - we staan nog maar aan het begin.”

De beurskoers van ASML steeg het afgelopen half jaar met 50 procent, ondanks de handelsoorlog tussen de VS en China. Die loopt parallel aan de strijd om AI-dominantie, waarin ASML's technologie een cruciale rol speelt. De Chinese exportbeperkingen op zeldzame aardmetalen raken

de wereldwijde techindustrie. Dat wapengekletter met exportverboden hoort volgens Fouquet bij de voorbereiding op de handelsbesprekingen. „De Chinezen en de Amerikanen moeten met elkaar praten - daar zit iedereen op te wachten.”

In ASML's lithografiesystemen-complexe kopieermachines voor chips - zitten duizenden magneten, zoals in de door VDL gemaakte *wafers*-stage waarop de siliciumschijven heen en weer zoeven als ze belicht worden met een chippatroon. Fouquet verwacht op korte termijn geen problemen door exportrestricties. „We hebben meer zekerheden in onze toeleveranciersketen ingebouwd, want dit is al een tijdje aan de gang. Door andere bronnen aan te boren zijn we niet volledig afhankelijk van China.”

Andere koers

NRC sprak Fouquet na de presentatie van de kwartaalresultaten, kort voor de ontmoeting tussen Trump en Xi in Zuid-Korea, vorige week. Daar beloofde China de exportregels op zeldzame metalen een jaar uit te stellen. Wat Trump op chipgebied teruggeeft, is nog niet duidelijk. Amerika legde de export van chips en chipmachines naar China aan banden, en Nederland volgde de VS in restricties voor ASML's iets minder geavanceerde DUV-systemen. Daarnaast dringen Amerikaanse politici erop aan dat ASML stopt met het onderhoud van bestaande systemen in China, die chips blijven produceren.

Trump kijkt anders naar nationale veiligheid dan zijn voorganger Biden,

ziet Fouquet: „De afgelopen maanden zien we een iets andere koers, bijvoorbeeld toen Nvidia-chips weer naar China mochten. De grens tussen nationale veiligheid en economische veiligheid was wat vervaagd, maar nu vertoont de logica meer flexibiliteit dan voorheen.”

Trump accordeerde deze zomer de export van Nvidia's H20-chip naar China, een afgeknepen versie van een veel snellere AI-chip. Nvidia wil ook de nieuwe versie ('Blackwell') aan China leveren - dat is nog niet zeker.

“We roepen overal dat AI de wereld gaat veranderen. Het zou dan toch wel heel erg gek zijn als AI ASML niet verandert?”

De H20 wordt geproduceerd door TSMC, en de Taiwanese chipfabrikant gebruikt daarbij ASML's EUV machines. Peter Wennink, de voormalige topman van ASML, benoemde eerder in NRC al de discrepantie in de Amerikaanse handelwijze: de VS verkopen zelf AI-chips aan China, maar verbieden dat andere landen chipmachines leveren waarmee China zulke chips zelf kunnen maken.

Chinese bedrijven werken aan eigen lithografiemachines, maar voorlopig kan China niet zonder ASML.

„Toegang tot ASML's machines staat zeker op de Chinese wensenlijst tijdens de besprekingen met de VS”, zegt Laila Khawaja van onderzoeksbureau Gavekal uit Hongkong.

De lithografiemachines zijn erop gericht om structuren zo klein mogelijk af te beelden, en zo meer transistors op hetzelfde oppervlakte te persen. Dat maakt chips efficiënter - belangrijk om het stroomverbruik van AI-datacenters binnen de perken te houden.

Dat verklaart meteen waarom de Chinese overheid lokale datacenters korting op de elektriciteitsrekening wil aanbieden als ze Chinese chips gebruiken: omdat ze vervaardigd zijn met oudere lithografietechniek, verbruiken ze meer stroom dan westerse AI-chips.

Moderne AI-chips halen hun rekenkracht niet alleen uit geavanceerde lithografie, ze worden ook 'in de hoogte' gebouwd om meer transistors te bundelen. De chips zijn samengesteld uit meerdere chiponderdelen en geheugenblokken, die samen in één grote verpakking belanden. Normaal gesproken is er een strikte scheiding tussen de productie en nabewerking van chips, maar die grenzen vervagen omdat *advanced packaging* ook een nauwkeurig klusje is.

Nieuwe markten verkennen

ASML, dat zich altijd toelagde op de productie van wafers, komt dit jaar met een machine voor het verbinden van de losse elementen. Nu EUV aan de praat is - een proces dat ruim vijftien jaar duurde - is er in Veldhoven

capaciteit om nieuwe markten te verkennen. „We doen dit niet om concurrenten te dwarsbomen. Onze klanten vragen erom”, zegt Fouquet. „Dat klinkt misschien wat arrogant, maar ook bij advanced packaging gaat het om snelheid en accuratesse. Dat is wat wij de afgelopen veertig jaar hebben gedaan. Door schaalverkleining worden de kosten per transistor lager, bij het opeenstapelen van chips is dat niet het geval. Dus wordt productiviteit belangrijker.”

Sinds hij anderhalf jaar geleden topman werd, probeert Fouquet ASML „robuuster” te maken in een sterk veranderende wereld. „Er gaat in de chipindustrie heel veel veranderen in de komende tien jaar.” Om „meer bandbreedte” in de bedrijfstop te creëren benoemde hij Marco Pieters tot technische directeur.

Zelf was Fouquet de drijvende kracht achter de investering van 1,3 miljard euro in het Franse AI-bedrijf Mistral, in september. Mistral's kennis is nodig om de uitdijende hoeveelheid data te verwerken die vrijkomt bij het meten van chips tijdens de productie. „Ik ken Arthur Mensch (oprichter Mistral) al drie jaar, op het moment dat ze nog maar dertig mensen in dienst hadden. Ik vroeg hem toen al of hij wilde samenwerken, maar dat was nog wat te spannend, omdat ze net begonnen waren.”

Volgens Fouquet is er een goede match tussen de technici van ASML en Mistral. „We roepen overal dat AI de wereld gaat veranderen. Het zou dan toch wel heel erg gek zijn als AI ASML niet verandert?”

CHIPTEKORT

Nexperia: acute crisis bij autofabrieken voorkomen, maar ‘mouterij’ houdt aan

Een crisis, veroorzaakt door een tekort aan Nexperia-chips lijkt afgewend. Maar de ruzie met de geschorste eigenaar Wing raast door.

Marc Hijink
AMSTERDAM

Het ingrijpen van Trump en Xi in de Nexperia-crisis lijkt effect te hebben. Sinds de wereldleiders de kwestie vorige week bespraken in Zuid-Korea, staat China toe dat er chips geleverd worden aan autofabrikanten die met chiptekorten kampen en op het punt stonden de productie te pauzeren. Dat maakte het Nederlandse hoofdkantoor van Nexperia gisteren bekend in een verklaring. Ook de EU meldt via Reuters dat het 'worst case scenario' voorkomen is. Uit ingewijden die NRC sprak, zijn de bewuste chips via normale inkoopkanalen nog altijd schaars en veel duurder dan normaal.

Het ministerie van Economische Zaken kwam donderdagavond met een verklaring waarin het meldt het erop vertrouwt dat China Europa en de rest van de wereld van chips zal voorzien. Volgens ingewijden zou daardoor, en ook door de "constructieve gesprekken met China", opschorting van de omstreven wet mogelijk zijn die EZ-minister Karremans eind september in het leven riep, om Nexperia te 'bevriezen'.

Chipmaker Nexperia, een voormalig NXP-onderdeel dat sinds 2019 eigendom is van de Chinese onderneming Wingtech, wordt verscheurd door een interne machtsstrijd. Het gaat om de productie van goedkope, maar daarom niet minder belang-

rijke chips die in vrijwel alle elektronica en in auto's zitten. Topman Wing is vorige maand buitenspel gezet door de Ondernemingskamer, omdat hij Nexperia-geld zou gebruiken om een andere chipfabriek van hem in China overeind te houden. Het Ministerie van Economische Zaken bevroor het bedrijf via een obscure wet om te voorkomen dat Wing de Europese tak zou ontmantelen. China was geschokt en reageerde meteen met een exportbeperking voor de Nexperia-vestiging in Dongguan, die 70 procent van de in Europa gemaakte chips nabewerkt. Daardoor dreigde de wereldwijde auto-industrie in de problemen te komen. Nederland en China kwamen er onderling niet uit, dus besloten de VS de patstelling te doorbre-

De voorlopige deal tussen de VS en China geeft Nexperia wat lucht

ken tijdens het overleg tussen Trump en Xi over de handelsoorlog.

De voorlopige deal: China verruimt de exportmogelijkheden voor Dongguan en het Witte Huis zal per 10 november strengere Amerikaanse exportrestricties tegen Chinese dochterondernemingen en joint-ventures een jaar opschorten. Dat geeft Nexperia wat lucht want deze zogeheten *Affiliate Rule* trof ook de chipmaker, vanaf 1 oktober. Daarom zag Wing de groeikansen voor Nexperia afnemen, en daarom probeerde hij deze zomer zoveel mogelijk controle over Nexperia's Europese chipproductie te krijgen. Tot die

tijd overlegde Wing juist met het Ministerie van Economische Zaken, over een rol op afstand. Dan zou Nexperia minder Chinees ogen en exportrestricties kunnen mijden. Daar had Wing uiteindelijk geen trek in.

'Kwaadaardige beschuldigingen'

Nexperia is nu in feite in tweeën gesplitst en beide partijen beschuldigen elkaar van leugens en mouterij. De fabriek in Dongguan staat onder controle van Wingtech, dat op steun van de Chinese overheid lijkt te kunnen rekenen.

Wingtech presenteert zich als 'Nexperia China' en stelt via WeChat dat 'Nexperia Netherlands' nog 1 miljoen RMB (120.000 euro) schuldig is. Het Europese bestuur zou de persoonlijke belangen boven het bedrijfsbelang stellen en „kwaadaardige beschuldigingen” tegen Nexperia China de wereld in slingeren. Maar Nexperia's hoofdkantoor stelt: „De onderdelen van Nexperia in China negeren de rechtmatige instructies van het wereldwijde management van Nexperia B.V.”

Daarom levert de Nexperia-fabriek in Hamburg geen wafers (schijven waarop chips geproduceerd worden) meer aan Dongguan. Volgens het hoofdkantoor, gevestigd in Nijmegen, weigert de Chinese fabriek voor de Europese wafers te betalen. Ook stuurt 'Nexperia China' misleidende berichten naar klanten, leveranciers en werknemers en int het geld via ongeautoriseerde bankrekeningen. Wing zou ook geruchten de wereld in slingeren dat hij weer de macht over het bedrijf heeft of krijgt. De gerechtelijke uitspraak van de Ondernemingskamer is echter duidelijk: Wing is op 7 oktober als topman geschorst en heeft geen stemrecht meer.

Het hoofdkwartier van chipmaker **Nexperia** in Nijmegen. JOHN THYS/AFP

Beperkt
aantal boxen
beschikbaar

VAN GROND TOT GERECHT-BOX

Feestmenu van meesterkok Nelson Tanate

- › Driegangenmenu met amuse en brood
- › Verkrijgbaar in een reguliere en vegetarische variant
- › Een culinaire ervaring van de beste chef bij jou thuis
- › Verse seizoensproducten van lokale bodem

Vier de feestdagen met de *Van Grond Tot Gerecht-box*, een zorgvuldig samengesteld driegangenmenu van Nelson Tanate. Ontdek de rijkdom van puur koken. De box brengt je dichterbij de oorsprong van je eten, met zorgvuldig geselecteerde ingrediënten die rechtstreeks uit de natuur komen. Geen anonieme producten of lange voedselketens, maar een transparante herkomst en eerlijke kwaliteit. Ervaar het plezier van koken met producten die een verhaal vertellen, van grond tot gerecht, en proof het verschil dat echte herkomst maakt. De totale bereidingstijd is ongeveer 2 uur.

Adviesprijs
165,-
voor 2 personen

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/feestmenu

Ontdek de mooiste cadeaus

BLOOMING GOOD Zijden kerstboeket

Adviesprijs
139,-
119,-

BLOOMING GOOD Kunstkerstkrans Ø 51cm

Adviesprijs
99,-
79,-

Kunstkerstboom met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Kunstboom met verlichting

Adviesprijs
79,-

Schilderij op led-canvas

Adviesprijs
29,95

Decoratieve kerstkrans

Adviesprijs
34,95

RÄDER City Bowl schaal

Adviesprijs
89,95
69,-

&KLEVERING Waxinelichtjeshouders

Adviesprijs
37,50
28,50

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/kerst

De Deense voetballer Christian Eriksen krijgt in 2021 tijdens een EK-wedstrijd tegen Finland een hartstilstand. Zijn medespelers schieten hem te hulp. FOTO MARTIN MEISSNER/EPA

INTERVIEW NICOLE PANHUYZEN SPORTCARDIOLOOG

Valt een sporter ineens neer? Begin meteen hartmassage en haal een AED

Teamgenoten en scheidsrechters herkennen de signalen van een acute hartstilstand op het veld vaak niet, laat onderzoek zien.

Karlijn Saris

AMSTERDAM

In de zomer van 2017 speelt de 20-jarige Abdelhak Nouri, net toegetrokken tot het eerste elftal van Ajax, een vriendschappelijke wedstrijd voordat het officiële voetbalseizoen begint. Terwijl op het middenveld de bal wordt rondgetikt, bukt aan de andere kant van het veld de aanvallende middenvelder voorover. Nouri wil gaan zitten, maar valt naar achteren en blijft liggen. Niemand die het ziet, alle ogen zijn gericht op de bal. Pas na enkele seconden draait de scheidsrechter zich om en legt het spel stil. Nouri ligt schijnbaar naar adem happend op zijn rug, zijn ogen gesloten.

Een handjevol spelers komt aangelopen, een clubarts en een fysiotherapeut dribbelen het veld op. Iemand met een EHBO-tas tikt op Nouri's gezicht en controleert of de voetballer misschien is gestikt omdat zijn tong achterin zijn keel zou zijn gezaakt. De seconden verstrijken. Vanuit de dug-out kijken de wisselers vragen toe. Er wordt een defibrillator (AED) het veld opgebracht, maar die blijft in de minuten die volgen onaangeroerd liggen.

Inmiddels is bekend wat er is gebeurd: de voetballer had een hartstilstand. Er werd niet op tijd ingegrepen en de jongen raakte in coma. Inmiddels verkeert hij in een minimaal bewuste toestand. Er was „niet adequaat” gehandeld, gaf Ajax later toe.

„Teamgenoten, scheidsrechters, de mensen die het dichtst bij het slachtoffer staan, beginnen vaak niet met reanimeren”, zegt sportcardioloog Nicole Panhuyzen. Haar onderzoek naar plotsse hartstilstanden bij sporters werd onlangs gepubliceerd in *British Journal of Sports Medicine*. Met collega's analyseerde ze 48 openbaar beschikbare video's van sporters van over de hele wereld - profs en amateurs - die plotseling neervielen op het sportveld. De belangrijkste boodschap van het onderzoek is vooral gericht aan de omstanders: „Als een sporter plotseling neervalt, zonder enige aanleiding, én diegene is bewusteloos, begin dan gelijk met reanimeren.”

Waarom wilde u onderzoek doen naar die spontane hartstilstanden?

„In 2005 heb ik een afdeling voor sportcardiologie opgezet in het Sport Medisch Centrum Papendal, om de hartgezondheid van sporters te kunnen controleren. In die periode waren enkele bekende voetballers op een vergelijkbare manier neergegaan op het veld. Zij overleefden dat niet. In 2003 de Kameroense Marc-Vivien Foé, een half jaar later de Hongaarse Miklós Fehér. In 2005 stierf David di Tomasso van FC Utrecht in zijn slaap.

„Toen dacht ik: we moeten onderzoeken hoe dat kan. Samen met collega's ben ik destijds allerlei openbare video's gaan bestuderen van sporters die een hartstilstand kregen op het veld. Wat gebeurt er voor en tijdens zo'n hartstilstand? Hoe kun je

een naderende hartstilstand herkennen? Hoe snel komt de reanimatie op gang? Wie schieten te hulp? Is er een AED beschikbaar en wat is de uitkomst van het ingrijpen?”

„Nu, jaren later, zijn er veel meer en betere beelden beschikbaar. Niet alleen professionele voetbalwedstrijden worden gefilmd, er zijn ook beelden van trainingen en van amateurs in andere sporten. Zo ontstond het idee om een nieuwe studie op te zetten, waarin we alle openbare beelden wilden analyseren waarop sporters met een spontane hartstilstand te zien zijn. En we keken opnieuw naar de omstanders: reageren zij inmiddels beter dan toen?”

De meeste spelers vallen neer met een gefixeerde blik

Hoe herken je een spontane hartstilstand op het sportveld?

„Als iemand neervalt maar nog wel ademt, denken omstanders vaak niet aan een hartstilstand. Maar let op: dat is geen normale ademhaling. De meeste spelers hebben bovendien hun ogen niet dicht, maar vallen met een gefixeerde blik, of met hun ogen naar achteren gericht. Foé had zijn ogen wagenwijd open toen hij op de grond lag, maar was eigenlijk al dood. „We analyseerden op de video-

beelden ook hoe je de fase die voorafgaat aan een hartstilstand herkent. Daar zien we verschillende patronen: soms is iemand in actie en lijkt het alsof diegene ineens niet meer meedoet met het spel. De speler begint wat onzeker te lopen en stort als een zoutzak in elkaar als er niemand meer in de buurt is. Anderen maken een actie en vallen dan, bam, ineens voorover.”

Wat doe je dan, als omstander?

„Het reanimatieprotocol voor sporters die zomaar neervallen op het veld is anders dan wat je leert in een reguliere reanimatiecursus. In dat laatste geval controleer je eerst uitgebreid of iemand aanspreekbaar is, of er nog een ademhaling is. Het is dan belangrijk dat je eerst onderzoekt waarom iemand slecht aanspreekbaar is. Misschien is diegene ergens in gestikt, of flauwgevalen.

„Maar als een gezonde sporter zomaar omvalt en niet aanspreekbaar is, moet gelijk begonnen worden met de hartmassage. Mensen vinden dat vaak spannend, want wat nou als er iets anders aan de hand is? Daar kan ik heel helder over zijn: dat merk je gelijk. Als iemand toch weer bij bewustzijn komt, zal diegene heus gaan tegensputteren.

„En er moet zo snel mogelijk een AED worden gehaald. Dat is cruciaal, want als een AED binnen drie minuten een shock afgeeft bij sporters met een acute hartstilstand, is de overlevingskans bijna 100 procent. Een AED leest uit of er sprake is van kamerfi-

brilleren. Dat is een levensbedreigende hartritme stoornis waarbij het hart geen bloed meer door het lichaam pompt. Dat is het geval bij bijna alle sporters met een acute hartstilstand. Een elektrische shock met de AED brengt het hart weer in zijn natuurlijke ritme. Onze studie laat zien dat in de Verenigde Staten, waar veel AED's beschikbaar zijn, de overlevingskans na reanimatie veel hoger ligt dan in Europa: 82 procent tegenover 63 procent.”

Julie analyseerden in tientallen video's de reacties van omstanders. Wat valt op?

„Teamgenoten en scheidsrechters, degenen die het dichtst bij het slachtoffer staan, beginnen bijna nooit met reanimeren. Dat is enorm frustrerend. Wij analyseerden incidenten die op camera zijn vastgelegd. Dat betreft voor het grootste deel populaire wedstrijden van topatleten met goede medische teams om zich heen. Je kunt je voorstellen dat tijdens trainingen, of in de amateursport, de reacties van omstanders niet veel beter zullen zijn.

„Ik vind het belangrijk dat niet alleen paramedici, maar ook de spelers en scheidsrechters goed getraind worden om een hartstilstand te herkennen en om goed te reanimeren. Veel sportclubs bieden reanimatieavonden aan, maar dat is vrijwillig. Dan komt een handjevol mensen opdagen. Eigenlijk wil je dat in ieder team ten minste één iemand weet hoe dit moet.”

Verwarm je huis slimmer en efficiënter

Ontdek hoe jouw huis en portemonnee profiteren van slimme warmte: met geavanceerde radiatorventilatoren zorg je dat warmte razendsnel door elke kamer wordt verdeeld. Deze apparaten zorgen voor 22 % lagere stookkosten doordat de warmte sneller de ruimte in komt. Combineer dit met prijswinnende infrarood verwarmingspanelen of verwarm lokaal met de keramische design verwarming. Zo verwarm je efficiënter, zuiniger én aangenamer — een slimme investering voor elk huis.

STADLERFORM

Anna verwarming

- Veilig, schakelt zichzelf uit bij omvallen en bij oververhitting
- Snelle opwarming dankzij keramisch element
- Bereik van 25m²

SPEEDCOMFORT

Radiator ventilator

- Fluisterstil en geen gereedschap nodig
- 10 jaar garantie
- Verbruik: slechts 32 cent stroom per jaar

AENO

Infraroodpaneel verwarming

- Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- Geschikt voor muur of vrijstaand op de vloer

Boek nu nrcwebwinkel.nl/verwarmen

PSYCHOLOGIE

Wat maakt iemand cool? In allerlei landen wordt daar hetzelfde over gedacht

In dertien landen op zes continenten kennen mensen dezelfde eigenschappen toe aan coole types.

Ellen de Bruin

AMSTERDAM

Wie is cool? Wat is cool? Wat betekent het precies als je zegt dat iemand cool is? Over een definitie zijn onderzoekers het nog niet eens - cool is wat mensen denken dat cool is. Maar er is nu wel uit onderzoek gebleken dat mensen in dertien landen op zes continenten dezelfde eigenschappen toekennen aan de coole types die ze kennen: die zijn extravert, hedonistisch, krachtig, avontuurlijk, autonoom en staan open voor nieuwe ervaringen. De drie onderzoekers van een Chileense en twee Amerikaanse universiteiten die de studies uitvoer-

den (en publiceerden in het septembernummer van *Journal of Experimental Psychology: General*) waren zelf verbaasd over die consistentie in heel verschillende culturen.

Ze vroegen ondervroegen mensen in Australië, Chili, China, Duitsland, Hongkong, India, Mexico, Nigeria, Spanje, Turkije, de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en Zuid-Korea, ongeveer driehonderd mensen per land. Het onderzoek werd afgenomen in het Engels, Spaans, Duits, Turks, Chi-

Ze zijn extravert, hedonistisch, krachtig, avontuurlijk, autonoom

nees of Koreaans. Ook in niet-Engelstalige landen wordt het woord 'cool' gebruikt, dus dat werd niet vertaald. Mensen die het begrip niet kenden werden uitgesloten van deelname.

De Amerikaanse acteur **James Dean** (1931-1955) werd alom als cool aange-merkt. FOTO GETTY IMAGES

De onderzoekers wilden 'coolheid' onderscheiden van 'niet-coolheid', maar ook van andere positief gewaardeerde menselijke eigenschappen. Daarom vroegen ze een kwart van de deelnemers om aan een niet-beroemd persoon te denken die ze cool vonden (zonder daar verder een definitie van te geven), een kwart aan iemand die ze niet cool vonden, een kwart aan iemand die ze een goed persoon vonden, en een kwart aan iemand die ze geen goed persoon vonden. De deelnemers moesten zeggen in hoeverre de persoon aan wie ze dachten beschikt over vijftien vaak onderzochte persoonlijkheidseigenschappen. Het bleek dat mensen zes van die eigenschappen meer vonden passen bij een cool dan bij een goed persoon (dat waren dus extravert, hedonistisch, krachtig, avontuurlijk, autonoom en open voor nieuwe ervaringen). Eén eigenschap (capabel) paste volgens de deelnemers evenzeer bij coole als bij goede mensen en acht eigenschappen vonden ze beter passen bij goede dan bij coole mensen (kalm, zorgvuldig, vriendelijk, universeel beschermend, warm, veilig, traditioneel en conformistisch). Er waren geen systematische verschillen tussen deelnemers van verschillende genders, leeftijden en opleidingsniveaus en het maakte ook niet uit of deelnemers in een meer of minder westers, hoogopgeleid (*educated*), geïndustrialiseerd, rijk, democratisch land woonden. Cool was cool. Wat het ook moge zijn.

Een glimlachende James Dean

Want wordt een cool persoon dan gedefinieerd door diens extravert zijn, hedonistisch, krachtig, avontuurlijk, autonoom en openstaand voor nieuwe ervaringen? Die zes eigenschappen hoeven natuurlijk de essentie van 'coolheid' niet te vangen. Zoals bij elk onderzoek geldt ook hier: je vindt alleen waar je naar kijkt. En er is een hele lijst eigenschappen waar de onderzoekers in dit onderzoek niet naar hebben gekeken.

Het idee van coolheid ontstond, schrijven ze, halverwege de 20ste eeuw in zwart-Amerikaanse jazzclubs. Zwarte mensen deden en doen, tijdens slavernij en segregatie, hun best om hun emoties niet te laten zien, zodat ze hun waardigheid behielden en niet in de problemen kwamen als ze bijvoorbeeld woedend waren. Coolheid wordt daarvoor van oudsher geassocieerd met het niet tonen van emoties. Maar volgens deze onderzoekers is dat achterhaald, want in een eerdere studie van hen bleken deelnemers bekende en onbekende mensen, onder wie James Dean, cooler te vinden als ze glimlachten dan wanneer ze geen emotie toonden.

De drie onderzoekers benadrukken nog wel dat de door hen gevonden 'coole' eigenschappen een persoon niet automatisch cool maken, maar dat die eigenschappen in gepast gedrag tot uiting moeten komen. Elon Musk was bijvoorbeeld wel krachtig, hedonistisch en autonoom toen hij zat te blowen tijdens een podcastgesprek, maar zij vonden hem toch niet cool.

Overleden

'O, eens dood te zijn en ze oneindig te weten,
alle sterren: hoe ze ooit, ooit te vergeten!'

RM Rilke

Met verdriet in ons hart laten we weten, dat mijn lieve, dappere, intellectuele vader, schoonvader en opa Adriaan na een rijk en strijdvol leven van ons is heengegaan.

Adriaan Philip Visser

☆ Nieuwveen, 13 mei 1941
† Maastricht, 4 november 2025

Noémi en Ferenc

Anikó

Antal en Veerle

Papa wordt in Nieuwveen naast zijn ouders begraven.

Correspondentie:

Uitvaartcentrum Maasvallei DELA

t.a.v. Noémi van Nie-Visser

Oostermaasweg 10, 6226 VJ Maastricht

ncvissertje@gmail.com

We zijn verdrietig omdat onverwachts en veel te vroeg onze collega

Roelof Balk

is overleden. Vanaf 2010 was hij geassocieerd adviseur bij ons bureau. We verliezen een man van veel talenten, een bevlogen professional en bovenal een fantastisch mens.

We wensen Marin, Tirza en Jonna en de verdere nabestaanden van Roelof veel sterkte toe.

Collega's Lysias Advies

ly:ias

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

Pleidooi voor een minderheidskabinet – maar kán dat wel in Nederland?

De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen lijkt vorming van een daadkrachtige en stabiele coalitie lastig te maken. Het is tijd voor een minderheidskabinet, zeggen *Hans Borstlap*, *Mark Thiessen* en *Maarten van Rossum*. Maar *Claes de Vreese* denkt dat het nu niet kan.

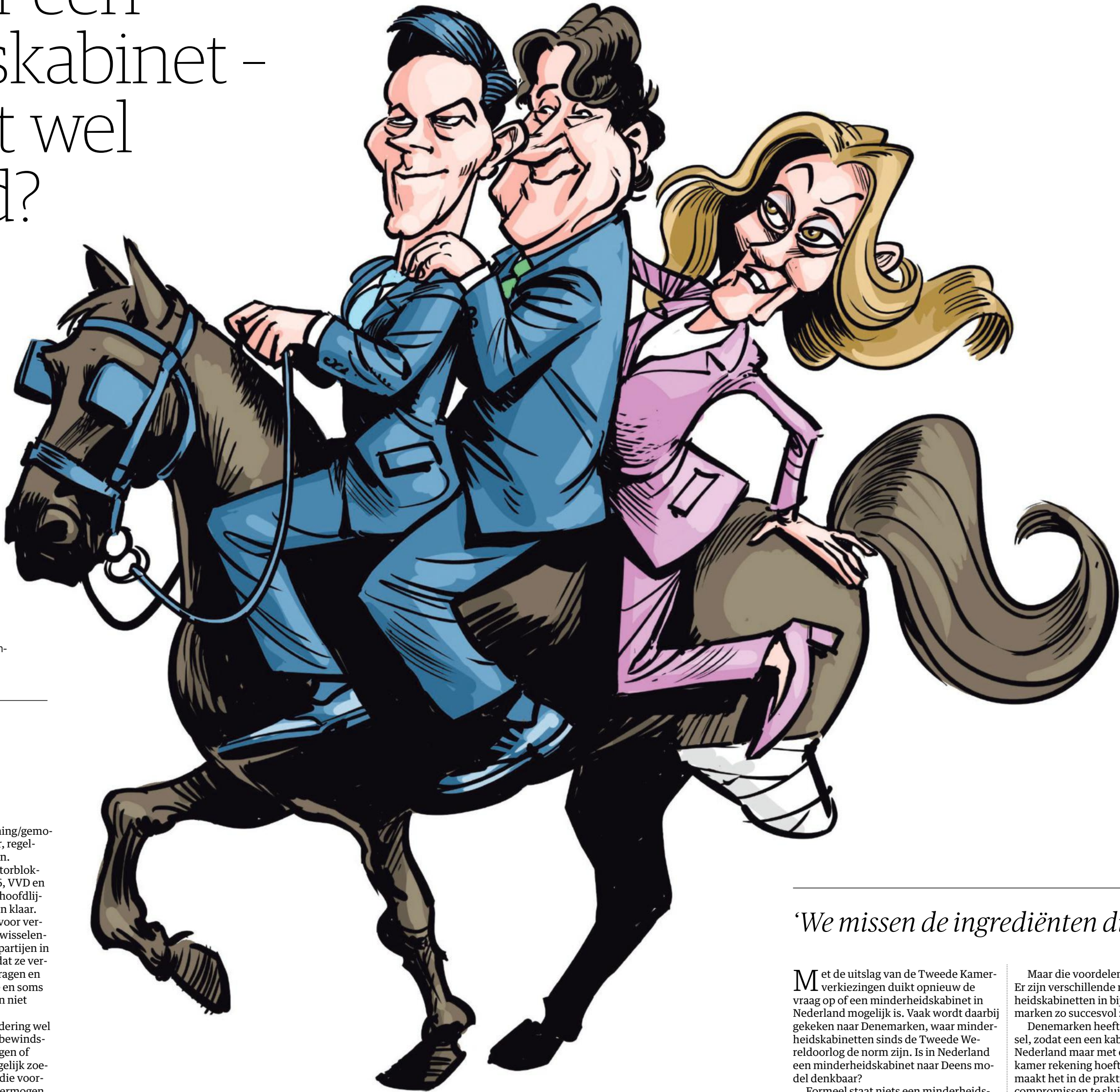

Hans Borstlap was directeur-generaal op het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, was lid van de Raad van State en is lid van het CDA.

‘Daadkrachtig beleid op hoofdlijnen en binnen een paar weken klaar’

Over welke partij zou kunnen aansluiten bij het motorblok van het nieuwe kabinet van D66, VVD en CDA is nu de discussie losgebrand; JA21 dan wel Groenlinks-PvdA. Een derde variant verdient meer aandacht: een minderheidskabinet van D66, VVD en CDA. Aansluiting van JA21 dan wel Groenlinks-PvdA levert geen meerderheid op in de Eerste Kamer, en bovendien zijn in die coalities grote spanningen voorspelbaar: tussen D66 en JA21, of tussen VVD en Groenlinks-PvdA. We mogen van het motorblok een grotere eensgezindheid en daadkracht verwachten dan van een vierpartijenkabinet met alle interne discussies, zoals we de afgelopen jaren hebben meegemaakt. Het is een misverstand te denken dat stabiliteit gewaarborgd kan worden door een zo breed mogelijke coalitie. De grootste opgave voor de komende jaren is immers een krachtig, eenduidig beleid. Daarvoor is nodig een politiek centrum dat met daadkracht en duidelijk keuzes al die grote problemen aanpakt die de laatste jaren zijn vooruitgeschoven: asiel- en arbeidsmigratie, defensie, versterken Europese eenheid, sociaal-economische innovatie, houdbare economische bedrijvigheid en een daarbij passende modernisering van de arbeidsmarkt, fiscaliteit/toeslagen, cluster wo-

nen/milieu/ruimtelijke ordening/gemoderniseerde agrarische sector, regel-druk aanzienlijk terugbrengen. Dat kan nu met de drie motorblok-partijen: een kabinet van D66, VVD en CDA, daadkrachtig beleid op hoofdlijnen en binnen een paar weken klaar. Vervolgens zal daar steun voor verworven moeten worden met wisselen-de meerderheden. Oppositiepartijen in de kamer kunnen laten zien dat ze verantwoordelijkheid kunnen dragen en niet wegllopen voor moeilijke en soms pijnlijke keuzes. Vluchten kan niet meer. Intussen vraagt deze benadering wel een zorgvuldige selectie van bewindspersonen. Geen partij-ideologen of mensen die vooral het eigen gelijk zoeken, maar bewindspersonen die vooruit willen met ons land, het vermogen hebben te luisteren en de verbeeldingskracht om meerderheden te verwerven. En die zo nodig tegen hun eigen partij in durven te gaan. Deze personen zijn er, in alle drie de partijen. Het lijkt mij ook niet zo gek als de drie partijleiders over en weer elkaar helpen tot de juiste selectie in eigen kring te komen. Het gaat echt om de samenhang en om het vormen van een team. Dat de beoogde minister-president daar ook nadrukkelijk een stem in krijgt, lijkt mij evident.

Illustratie
Hajo

Maarten van Rossum is hoofd strategie bij &fluence en auteur van *Toponderhandelaars*. **Mark Thiessen** is mede-oprichter van Voor Ons Nederland en oud-campagne-strateeg van de VVD.

‘In een minderheidskabinet draait het weer om inhoud, niet om angst’

Een stabiel meerderheidskabinet is inmiddels een contradictie in terminis: je kunt een stabiel kabinet hebben of een meerderheidskabinet, maar niet meer allebei tegelijk. Partijen die tegenwoordig samen een meerderheid vormen staan inhoudelijk zo ver van elkaar af dat ze zelden echt leveren. De afgelopen kabinetten kwamen niet in de buurt van het aanpakken van de uitdagingen waar ons land voor staat. Zelfs de redelijk stabiele kabinetten riepen weerstand op: kiezers voelden zich buitengesloten of verraden, omdat hun partij met „de verkeerde” partijen ging regeren. Zo slijt het vertrouwen in de democratie langzaam weg. Ook nu doet zich een moeilijke formatie voor, met onaantrekkelijke meerderheidscombinaties. De twee opties die voorliggen bestaan beiden uit coalities met partijen die niet met elkaar willen regeren; omdat ze zo ver uit elkaar liggen en/of omdat hun achterbannen een samenwerking niet pruimen. Dat laatste gaat zorgen voor nog grotere teleurstelling onder kiezers en een nieuwe drift naar radicaalrechts. Als je steeds hetzelfde slechte resultaat krijgt met dezelfde benadering, dan moet je een andere benadering zoeken. Geen stabiele meerderheidscoalitie meer, maar een flexibele minderheidscoalitie. Een minderheidscoalitie zou kunnen bestaan uit twee of drie partijen – bijvoorbeeld D66 en CDA, eventueel met VVD of GroenLinks-PvdA erbij – als kern. Die formuleren samen een wenkend perspectief: geen dichtgeregisereerd regeerakkoord, maar een gezamenlijke visie waarbinnen andere partijen in de Tweede Kamer hun eigen accenten kunnen leggen. Zo wordt beleid per onderwerp opgebouwd, en krijgen ook kleine partijen invloed. Soms zal zo’n kabinet naar links leunen, bijvoorbeeld op klimaat, soms naar rechts, bijvoorbeeld op migratie. Zo voelen meer mensen zich gehoord over de onderwerpen die zij belangrijk vinden. Niet iedereen krijgt altijd zijn zin, maar meer mensen krijgen vaker een deel van hun zin. Accepteren dat het soms jouw kant op waait en soms niet, wordt dan onderdeel van het systeem. Populisten moeten meedoen of hun mond houden. Ze kunnen zich niet langer enkel verschuilen in de oppositie. Dat is echte democratisering van de besluitvorming. In Denemarken zijn minderheidskabinetten allang normaal. Die worden in een paar weken gevormd en de democratie functioneert prima. Een brede meerderheidscoalitie loopt het risico van interne conflicten en blokkades. In een minderheidskabinet kan geen enkele partij de stekker eruit trekken, waardoor het debat en het inhoudelijke verschil centraal staan, niet het overleven van de coalitie. Het vraagt wel iets van politici: samen uitleggen waar je wint, en samen uitleggen waar je verliest. Maar het voorkomt het voortdurende gedoe van coalities die vooral bezig zijn te overleven. In een minderheidskabinet draait het weer om inhoud, niet om angst. Minderheidscoalities bevorderen het debat, dwingen samenwerking af en leiden hopelijk ook tot ander gedrag van onze politici. Want dat zal voor succes wel nodig zijn. Laat een flexibel minderheidskabinet snel een optie worden tijdens deze formatie. En dan niet omdat eerst alle andere varianten zijn mislukt. Een minderheidskabinet voorstellen uit overtuiging komt krachtiger over en kan onze politiek de energie geven om weer vooruit te komen.

Claes de Vreese is een Deense hoogleraar Politieke Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij adviseerde in 2024 formateur Kim Putters over dit onderwerp.

‘We missen de ingrediënten die nodig zijn voor het Deense model’

Met de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen duikt opnieuw de vraag op of een minderheidskabinet in Nederland mogelijk is. Vaak wordt daarbij gekeken naar Denemarken, waar minderheidskabinetten sinds de Tweede Wereldoorlog de norm zijn. Is in Nederland een minderheidskabinet naar Deens model denkbaar? Formeel staat niets een minderheidskabinet in Nederland in de weg. Sterker nog: de Staatscommissie parlementair stelsel concludeerde in 2018 dat landen met minderheidskabinetten niet kampen met slechter beleid of een haperend parlementair stelsel. Integendeel – daar is vaak sprake van een actiever controlerend parlement, meer dualisme en meer profilering van zowel regerings- als oppositiepartijen. Dat klinkt aantrekkelijk in een politiek landschap met veel fragmentatie en weinig grote partijen. Maar die voordelen heb je niet zomaar. Er zijn verschillende redenen dat minderheidskabinetten in bijvoorbeeld Denemarken zo succesvol zijn. Denemarken heeft een éénkamerstelsel, zodat een kabinet anders dan in Nederland maar met één parlementaire kamer rekening hoeft te houden. Dat maakt het in de praktijk eenvoudiger om compromissen te sluiten. Bovendien zijn minderheidskabinetten in Denemarken de regel, niet de uitzondering. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn er slechts enkele meerderheidskabinetten geweest. Nu heeft Denemarken een brede middencoalitie van de Sociaaldemocraten, Venstre (de Deense VVD) en Moderaterne (een nieuwe middenpartij), maar de afgelopen zeventig jaar waren er minderheidskabinetten in allerlei vormen, met of zonder vaste gedoogpartners. Het is bovendien gebruikelijk dat er per onder-

werp wisselende coalities worden gevormd. Omdat minderheidskabinetten de norm zijn, is dat diep verankerend in de politieke cultuur. Partijen weten dat ze in de toekomst zelf mogelijk op zoek moeten naar meerderheden, wat leidt tot een cultuur van onderhandelen, compromissen sluiten en elkaar iets gunnen. Bij grote maatschappelijke vraagstukken ontstaan vaak brede coalities waarin ook de oppositie (of een deel daarvan) meedoet. De brede compromissen die worden gesloten, hebben in de praktijk een bijna bindend karakter. Het is ongebruikelijk dat partijen terugkomen op eerder gemaakte afspraken, en die gelden bovendien ook voor volgende kabinetten. Alleen wanneer partijen expliciet in een verkiezingscampagne zeggen dat ze een eerdere afspraak willen herzien, wordt dat als legitiem gezien. In Denemarken geldt ook het principe van *negatief parlementarisme*: een regering kan aan blijven zolang er geen meerderheid tegen haar is. Dat is wezenlijk anders dan het idee dat een kabinet een vaste meerderheid vóór zich moet hebben. Tot slot heeft een Deense premier een belangrijke troef: die kan op elk moment het kabinet laten vallen en nieuwe verkiezingen uitschrijven, die binnen drie weken kunnen plaatsvinden. Die mogelijkheid geeft de premier een aanzienlijk strategisch voordeel bij onderhandelingen en het smeden van coalities. Nederland lijkt op dit moment niet te beschikken over de ingrediënten die nodig zijn voor een minderheidskabinet à la Denemarken. Toch valt iets van Denemarken te leren in de komende periode, vooral met betrekking tot brede afspraken die overeind blijven.

commentaar

LOKALE VERKIEZINGEN VS

Het hart van de Amerikaanse democratie klopt nog

Het hart van de Amerikaanse democratie klopt nog. Deze week lieten de Democraten met een reeks overwinningen in lokale verkiezingen zien dat er een politiek antwoord mogelijk is op de grenzeloze machthonger van president Trump. Diens inauguratie is nog maar tien maanden geleden, maar sindsdien heeft de afbraak van democratie, grondrechten en sociale vangnetten een hoge vlucht genomen. Trump maakte zijn belofte van een keihard migratiebeleid waar, maar tegen welke prijs? De hetze tegen migranten is moeilijk los te zien van de groeiende druk waaronder onwelgevallige rechters, journalisten en politieke tegenstanders staan. In Trumps wereld is uiteindelijk iedereen vogelvrij.

Maandenlang vroegen de Democraten zich af wat ze tegenover dit politieke bederf kunnen stellen. Ondanks grote No Kings-protesten en, bijvoorbeeld, een strategie van terugpsten op sociale media bleef de partij een krachteloze indruk maken. De verkiezingen van dinsdag kunnen dat veranderen. Natuurlijk: het waren er maar een handjevol, en dan ook nog op lokaal niveau, maar de behaalde winst is een belangrijke opsteker voor de Democraten richting de eerste, echt grote verkiezingen: de midterms in november 2026. In Californië stemden kiezers in een referendum voor een voorstel om kiesdistricten te hertekenen ten faveure van de Democraten, een actie die geen schoonheidsprijs verdient, maar een reactie vormt op een soortgelijke, door Trump aangemoedigde stap in Texas.

De meest opvallende winnaar dinsdag was 'democratisch socialist' Zohran Mamdani, die de eerste burgemeester van New York met een moslimachtergrond wordt. Zijn voor Amerikaanse begrippen linkse standpunten gaan zelfs zijn mede-Democraten soms te ver, maar zijn jeugdige energie en campagnestijl, met een grote rol voor Instagram en TikTok, zullen ongetwijfeld tot voorbeeld strekken. Dat geldt ook voor de sterke focus in zijn campagne op sociaal-economische rechtvaardigheid.

De macro-economische groei in de VS is op zichzelf op orde, de inflatie is stabiel, maar er is veel onvrede over hoge huizenprijzen, elektriciteitsprijzen en zorgverzekeringskosten en de onzekerheid door Trumps internationale geruzie over handeltarieven. Het kelderende consumentenvertrouwen staat in schril contrast met de belastingvoordelen die superrijken intussen krijgen. Met een minder radicale, maar soortgelijke analyse als die van Mamdani wonnen Democratische kandidaten dinsdag races om het gouverneurschap in New Jersey en in Virginia.

Het laat zien dat met een sterk eigen verhaal kiezers kunnen worden gemobiliseerd om op te staan tegen Trump. En dat Trumps favoriete strategie - voorganger Biden overall de schuld van geven - sleets begint te raken. Nog een conclusie: stemmers met een latino-achtergrond die op Trump stemden, beginnen daar spijt van te krijgen. De willekeur van het migratiebeleid, de racistische ondertoon ervan, het geweld en de vernederingen op straat: het jaagt kiezers weg. De Republikenen zijn gewaarschuwd.

De Democraten echter ook. De kans op nog meer antidemocratische fratsen van Trump uit angst voor verlies tijdens de midterms is groot, en nu mogelijk alleen maar groter geworden. Trump is de perfecte tegenstander voor Mamdani, maar het omgekeerde is ook waar. Een in Oeganda geboren moslim die zichzelf socialist noemt en het ov gratis wil maken: daar weten Republikeinse campagnestrategen wel raad mee. En het kan ook de al broze eenheid binnen de Democratische Partij bedreigen. Trump is nog lang niet verslagen.

De Democraten echter ook. De kans op nog meer antidemocratische fratsen van Trump uit angst voor verlies tijdens de midterms is groot, en nu mogelijk alleen maar groter geworden. Trump is de perfecte tegenstander voor Mamdani, maar het omgekeerde is ook waar. Een in Oeganda geboren moslim die zichzelf socialist noemt en het ov gratis wil maken: daar weten Republikeinse campagnestrategen wel raad mee. En het kan ook de al broze eenheid binnen de Democratische Partij bedreigen. Trump is nog lang niet verslagen.

Zohran Mamdani (midden) hand in hand met senator Bernie Sanders en congresslid Alexandria Ocasio-Cortez. FOTO ANGELA WEISS/AFP

Wat GroenLinks-PvdA kan leren van Zohran Mamdani

New York is Nederland niet, en Frans Timmermans was geen Mamdani. Toch loont een vergelijking waar het aankomt op linkse visie en strategie, schrijven *Jacob Boersema* en *Madeleijn van den Nieuwenhuizen*.

De New Yorkse herfstnacht trilt van opwindend. Grijnzend citeert Zohran Mamdani de negentiende-eeuwse socialist Eugene Debs. De zon is dan missschien ondergegaan vanavond, maar „ik kan de morgenstond zien van een betere dag voor de mensheid.”

Mamdani glundert via het televisiescherm in het volgepakte café aan de Hudsonrivier, waar we de verkiezingsuitslag volgen met honderden campagnevrijwilligers. Een jaar geleden was hij nog zo goed als onbekend, nu wordt de 34-jarige 'Democratisch Socialist' met meer dan 50 procent van de stemmen de nieuwe burgemeester van New York. Mamdani is onderdeel van een goed georganiseerde sociaal-democratische beweging onder ideologische aansturing van Bernie Sanders en waarvan Alexandria Ocasio-Cortez ook een bekend gezicht is. De beweging is het resultaat van een jarenlange aanloop van deur-tot-deurcampagnes en lokale mobilisatie om een progressief alternatief te bieden voor het gematigde Amerikaanse partij-establishment. Aan de andere kant van de oceaan vond de linkse, fuserende hemelbestormer GroenLinks-PvdA zijn draai nog niet deze verkiezingen. Geen heldere boodschap,

Wat Mamdani wil, prent hij bondig in de hoofden van de kiezers

een ondermaats campagneteam en geen idee hoe je extreemrechts bestrijdt. New York is Nederland niet, en Frans Timmermans was geen Zohran Mamdani. Toch loont een vergelijking waar het aankomt op linkse visie en strategie. De verschillen nooit van weerhouden New York als oriëntatiepunt te gebruiken. In 2005 schetste toenmalig VVD-leider Jozias van Aartsen een beeld van Nederland als het 'New York van Europa'. En in 2009 schreef Frans Timmermans als PvdA-staatssecretaris van Buitenlandse Zaken dat New York de stad is „die onze waarden meer verbeeldt dan enige andere plek ter wereld.”

De eerste les: wat Mamdani wil, prent hij bondig in de hoofden van de kiezers. Huurbetizing, betaalbare boodschappen, gratis kinderopvang, gratis busen. Het is de verbeelding en ambitie die ook in een D66-campagneleus als „tien nieuwe steden” zit. Je kan sceptisch zijn over de haalbaarheid, maar je ziet de bouwplaats en hijskranen voor je. Mamdani wist: zonder verbeelding geen steun. En als de kiezer je verkiezingsplatform kan dromen, ben je ook minder afhankelijk van de persoonlijke cultus Fortuyn plaagt. GroenLinks-PvdA had vijf pijlers in

haar verkiezingsprogramma, waarvan we er drie uitlichten: een inkomen waarmee je vooruitkomt, leiderschap dat Nederland beschermt, en de uitsmijter: de basis op orde. Ze klinken als ChatGPT-antwoorden op het verzoek een partijprogramma te schrijven. De pijlers werden samengebracht onder de slagzin „een nieuwe start voor Nederland” - die had potentie, als we hadden geweten hoe die start eruitzag.

Ondertussen is de belangrijkste vraag van deze tijd: wat is het antwoord van links op extreemrechts? De tweede les van Mamdani is eenvoudig: wie fascisme wil verslaan, moet begrijpen waarom mensen ervoor vallen én een alternatief bieden.

In de VS is fascisme geen abstract angstbeeld meer: Trump trat de rechtsstaat met buitenwettelijke acties, corrupteert de politiek met belangenverstrengeling en ondermijnt de journalistiek. Mamdani's kracht is dat hij een fris alternatief biedt, zonder zijn empathie voor de Trump-stemmer te verliezen.

Wat is het alternatief? Onvervalste klassenpolitiek: een betaalbaar New York. Bestaanszekerheid was een aantal jaren geleden ook een belangrijk thema in de Nederlandse politiek. Toch kampt GroenLinks-PvdA juist hier met zijn geloofwaardigheid. Hoe overtuigend is je kritiek op het grootbedrijf als oud-premier Wim Kok commissaris bij ING werd, Kamer voorzitter Gerdi Verbeet bij Unilever eindigde, en Diederik Samsom na harde bezuinigingen bij de Gasunie aan de slag ging? Zo vervreemde de links zich van de mensen die ooit zijn achterban vormden.

Recent sociologisch onderzoek van Jan Willem Duyvendak toont aan dat de enige kloof die er werkelijk toe doet, de vermogenskloof is, en dat juist dié niet gepolitiseerd is in Nederland. Het vergt ook een oefening in financiële verbeelding. Immers, waarom zien wij in Nederland een verhoging van de NAVO-norm naar 5 procent als logisch en reëel? En betaalbaar openbaar vervoer als onrealistisch?

Mamdani laat zien - les drie - hoe je door herhaling en vasthoudendheid deze kloof wél kan politiseren. Een probleem is dat het politieke debat in de media en de wetenschap in Nederland gevangen zit in een kunstmatige tegenstelling tussen

'economische' en 'culturele' thema's, terwijl extreemrechts het al jaren slim verweeft: woningnood is zogenaamd de schuld van statushouders; onvrede over zorg of energieprijzen wordt vertaald in wantrouwen tegen migranten; en het zijn diezelfde migranten die onze vrouwen te grazen nemen. In 2021 ging Mamdani twee weken in hongerstaking, zij aan zij met taxichauffeurs in New York - veelal immigranten. De impactvolle actie leidde tot een kwijtschelding van honderden miljoenen aan schulden die de chauffeurs hadden en waar ze niets aan konden doen. Wanneer ketende Klaver zich ooit vast aan een olietanker? Mamdani biedt Timmermans zijn zolder niet aan aan de twee oudere Afghaanse vrouwen die binnenkort worden uitgezet?

Daar ligt de kern van de vierde les van Mamdani: links moet opnieuw leren zijn economische visie cultureel te verbeelden - laten zien dat economische rechtvaardigheid ook gaat over wie je bent, waar je mag wonen en hoe je wordt gezien. In Mamdani's toespraken is de *working class* nooit een synoniem voor witte mannen, maar een diverse gemeenschap. Hij legt in glasheldere termen uit dat de rijken er baat bij hebben wanneer mensen die 30 dollar per uur verdienen, denken dat de mensen die 20 per uur verdienen de vijand zijn. En dat racisme geen natuurlijk gevoel is bij witte arbeiders, maar een politieke bijl die bewust werd geslepen door de rijken, om de armen mee tegen elkaar op te zetten.

De worsteling van Frans Timmermans met die realiteit was pijnlijk zichtbaar in zijn verkiezingsinterview in NRC. Op vragen over migratie sprak hij vooral over verdragen en mensenrechten. Toen werd gevraagd wat hij zegt tegen Heerlearen die zich „niet meer herkennen in hun straat”, antwoordde Timmermans dat hij ze probeert „mee te nemen”, door te wijzen op verbeterde voorzieningen zoals schonere straten. Hij zegt: als je maar genoeg wijst op alles wat er is verbeterd, of waarom het niet klopt wat ze voelen, dan overtuig ik ze wel. Dat is niet luisteren, maar bevoogden. Het is niet genoeg te erkennen, zoals hij doet, dat sommige mensen in Nederland een cultureel „gevoel van verlies” ervaren.

Mamdani laat zien dat democratie niet gered wordt door morele verontwaardiging van bovenaf, maar door een beweging te bouwen van onderaf, met elkaar en in solidariteit.

Deze week vond er binnen GroenLinks-PvdA een wisseling van de wacht plaats. In een interview met *Trouw* zei de nieuwe fractievoorzitter Jesse Klaver: „Ik zet een stap vooruit voor al die kiezers die op ons hebben gestemd, maar eigenlijk ook al die andere kiezers die hebben gestemd voor verandering. Die echt willen dat er iets gaat veranderen in Nederland en vooral ook in hoe Den Haag werkt.” Hij zegt dat hij wil „knokken”, maar voor wie en hoe? In de zomer van 2026, wanneer de partijen officieel fuseren, moeten die antwoorden klaarliggen. Effectieve leuzen zijn gemakkelijk te bedenken („Treinkosten halveren!”), „Een verbod op huisjesmelkers!”). Een werkelijk solidair en ambitieus antwoord op extreemrechts zal ingewikkelder liggen.

Jacob Boersema is socioloog en historicus en geeft les aan New York University.

Madeleijn van den Nieuwenhuizen is rechtshistoricus aan de City University of New York.

COLUMN
CAROLINA TRUJILLO

Links van de Lage Landen

Ik weet niet wat de internationale media hebben gedaan, maar na de exitpolls was het een behoorlijke klus om mijn overzeese Uruguayaanse familie met beide benen op de grond te krijgen.

Mijn vader: „Ze zeggen dat links wint?”
Mijn tante: „Sociaaldemocratisch Nederland?”

Toen de definitieve resultaten bekend waren, kon ik gaan uitleggen dat links meer klappen dan zetels had gekregen en rechts, vooral aan het uiterste, groter was geworden. Het lange zondagse telefoongesprek met mijn vader ging op aan het doornemen van het verschil tussen PVV, BBB, JA21, FvD en VVD. Tegen de tijd dat ik mijn moeder sprak, was mijn samenvatting: „PVV is xenofob populistisch rechts, BBB is agro-PVV, JA21 is splinter-PVV, FvD is PVV op crystal meth en VVD is PVV met beleggingsportefeuille.”

Op zoek naar hulp vond ik op het Spaanse mediaplatform CTXT een doorwrocht artikel - in het Spaans - over het Nederlandse politieke landschap na de verkiezingen. De auteur, Sebastiaan Faber, had duidelijk verstand van zaken. Hij bleek een Nederlandse professor in Spaans en Latijns-Amerikastudies te zijn met een trits publicaties op zijn naam in Spaanse, Nederlandse en Engelstalige media. Ik stuurde het stuk naar de hele familie. Daar was ik voorlopig vanaf. Mijn tante antwoordde: „Beetje lang, ik zal straks kijken”. Niks meer van gehoord. Mijn moeders interesse in de

Nederlandse politiek is toereikend genoeg om mij om duiding te vragen maar niet om zelf door lange artikelen te baggeren. Die zwijgt ook. Mijn vader was in zijn nopjes. Wat een doorwrocht stuk, zei hij. De auteur had duidelijk verstand van zaken.

Nu Nederland de formatiefase in gaat, zal ik mijn vader moeten uitleggen dat de VVD niet met GroenLinks-PvdA wil samenwerken omdat ze die te links vinden. Yesilgöz had het zelfs over 'radicale elementen'. Voor mijn vader ligt loepzuiver links rond Fidel Castro, Hugo Chávez en Evo Morales. In zijn visie zijn dat kameraden die de verdorven imperialisten van de Verenigde Staten van hun eiland joegen (Castro), industrieën nationaliseerden (Chávez) en voor cocaboeren opkwamen (Morales). Gematigd links zijn de Braziliaanse Lula Da Silva of de Chileense Salvador Allende - de socialistische president die de dood in werd gejaagd toen zijn regering omver werd geworpen met steun van bovengenoemde imperialistische zwijnen. Zo ongeveer zou zijn korte samenvatting luiden. Die vader moet ik uitleggen dat als het aan de VVD ligt, zijn linkse galerij niet compleet is zonder Jesse Klaver uit Nederland.

Het is niet alsof GroenLinks-PvdA van plan is bedrijven te nationaliseren, fabrieken te ontgenen of miljardairs tot multimiljonair te belasten. Neerlands links belooft niet eens op zijn New Yorks links het ov gratis te maken of huren te bevrizen. Waarom de VVD zo hysterisch doet, kan ik niet verklaren. Waarschijnlijk zijn er in Nederland domweg te veel rechte partijen, vooral op het uiterste. Als je aan het ene uiteinde veel gewicht hebt en het andere uiteinde weinig, schuift het centrum op, in dezen naar rechts. Dan wordt het acceptabel dat ze bij de VVD „bolsjewieken!” gaan gillen als ze Jesse Klaver en Kati Piri zien.

Daarom richt ik me nu tot Sebastiaan Faber. Het zou enorm helpen als hij een stuk zou schrijven - in het Spaans - over het verschil tussen Latinolinks en Lage Landenlinks. Liefst voor zondag. Dan hoef ik, als mijn vader vraagt wat er zo radicaal is aan GroenLinks-PvdA, niet met iets te komen als: „Ze willen de hypotheekrenteafreft afbouwen.”
Mijn vader: „*Qué?*”
En ik: „Stapsgewijs.”

Carolina Trujillo is schrijfster.

IN HET MIDDEN

1	2	3	4		5		6		7	8	9
10					11		12			13	
14							15				
16					17		18			19	
								20			
21	22			23						24	25
26									27		
28				29					30		
31							32				

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Drinkebroer 6. '___-winkel zorgt voor ophef in Parijs' 10. Past voor grap of liefhebberij 11. Beter dan nooit 13. 'Quanto Amore ___', liedje van Eros Ramazzotti 14. Glijmiddelen 15. Degene met de minste middelen 16. Stad in Australië 19. Wij, gegoede burgers 21. Miezerig 23. Kritische kijkers 26. Heisa 27. Past voor tijd of amateur 28. Huisvrouw in De gelukkige huisvrouw 29. Ondergetekende 30. Gimbrère of Wintour 31. Dierenattractie in Amsterdam 32. Metaal

Verticaal: 1. Hun oude werfterrein in Amsterdam is nu een hip buurtje 2. Hulst of Kok 3. Fitnessapparaat 4. Jo ___ Noorse thrillerschrijver 5. Bont 6. Deze puzzel oplossen helpt daartegen 7. Stond oorspronkelijk voor Standard Oil 8. Geloven veel mensen toch wel in 9. Noppes 12. Opzweepen 17. Bosgiraffen 18. Neefje van de haai 20. Russische ruiter 21. 'La ___ Bonita', Madonna 22. Voedselverwerker 24. Belgische stad 25. Gaat aarzelend heen en weer

Oplossing puzzel 6 november. Horizontaal: 1. DRONES 5. KAJ 9. TOELOPEN 12. DAARNA 14. SM-SEKS 15. MOND 17. ATE 22. THERM 24. SAAB 25. AUGIAS 27. ICARUS 28. LEENAKTE 29. GLI 30. FIDEEL **Verticaal:** 2. RAAM 3. NORMERING 4. STANK 5. KES 6. ALMANAC 7. JOSTI-BAND 8. REK 10. PEEN 11. NSC 13. NORMAAL 16. DES 18. STAL 19. VEGE 20. NAÏEF 21. GEUZE 23. HUEY 26. SKI **In het midden:** VERKENNING

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

PRINSENKIND

In 1951 was ik 4 jaar oud en woonde in Breda tegenover Claudius Prinsen, een legendarische burgemeester van Breda. Ik speelde buiten toen ik naar de tuin aan de overkant werd gelokt, waar een 'enge' oudere jongen (9 jaar!) luidkeels riep: „Kom in de tent, kom in de tent, hier kun je lachen voor een cent!” Met een cent in mijn hand kwam ik binnen in zijn eenpersoonstentje, waarna hij een aantal mooie verhaaltjes bij elkaar verzoon, een middag die ik me nu nog, als een der vroegste ervaringen, herinner. Ik denk dat ik daarmee een der eerste betalende bezoekers was van Joost.
Marc de Bruijn

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

				5	2		8	
		7		4	9		6	
							7	
	1			9	8		4	
7							3	
9					5			
	7							
	9			3			1	
				6				5008

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

1	5	2	6	4	9	7	8	3
7	4	8	5	1	3	9	6	2
9	3	6	2	8	7	5	1	4
3	7	1	9	6	8	4	2	5
6	8	9	4	2	5	1	3	7
5	2	4	3	7	1	6	9	8
4	9	7	1	3	2	8	5	6
2	6	5	8	9	4	3	7	1
8	1	3	7	5	6	2	4	9

COLUMN
FRITS ABRAHAMMS

'Hoe gaat het met je?'

Wat me nou is overkomen...”, zei een vriend terwijl hij me, nog steeds enigszins geschokt, aankeek. Ik zette me schrap want hij was niet iemand die gemakkelijk uit zijn evenwicht was te brengen. „Misschien is het iets voor je column”, voegde hij er nog met een dun lachje aan toe.

Een poosje geleden had hij kennisgemaakt met een nieuwe buurvrouw. Ze hadden bij hem thuis een aardig gesprek gehad over koetjes, kalfjes en fatbikes en waren elkaar daarna niet meer tegengekomen.

Op een middag, enkele maanden later, liep hij in zijn straat een vrouw tegemoet die hem staande hield met de meest gestelde vraag ter wereld: „Hoe gaat het met je?” Hij kende de vrouw niet en terwijl hij overwoog met welke standaardformule hij zou antwoorden, vroeg hij zich koortsachtig af: „Wie is dit?”

Het viel hem op dat zij hem wél goed genoeg kende om tijdens het gesprekje terloops zijn voornaam te noemen. Hij deed alsof er niets aan de hand was, in het besef dat hij bezwaarlijk kon vragen: „Wie ben jij eigenlijk?”

Ze wisselden nog wat beleefdheden en gingen toen vriendelijk uit elkaar. Stomverbaasd zette hij zijn tochtje voort. Kwam ze hem, achteraf gezien, toch niet enigszins bekend voor, vroeg hij zich af. Was het soms een kennis van een paar jaar geleden die hij nooit meer had gezien? Hij kwam er niet uit, vervloekte zijn falende geheugen - en gaf het op.

Een poosje later zag hij dezelfde vrouw het flatgebouw naast het zijne binnengaan. Godallemachtig, dit was zijn kans. Hij liep in een voor zijn leeftijd gewaagd drafje op haar af en riep: „Mag ik je even wat vragen?” Ze bleef bedremmeld staan. „Ik moet je iets bekennen”, zei hij. „We spraken elkaar laatst op straat en ik wist

niet precies wie je was, maar ik durfde dat niet te zeggen. Ik zie nu dat je hier woont.”

Ze keek hem niet-begrijpend aan en vroeg: „Maar dat wist je toch? Dat ik je buurvrouw ben? Ik ben nota bene al bij je geweest om kennis te maken!”

Hij bleef voor haar staan, aan de grond genageld door zijn verbijstering. „Sorry...sorry”, kon hij alleen maar prevelen. En toen: „Ik wist het echt niet meer. Nu je het zegt, ik herinner me dat gesprek bij mij thuis nog wel, heel vaag, maar het gezicht dat erbij hoort, was ik helemaal kwijt.”

Een ook voor haar onprettige constatering, dat beseftte hij goed, terwijl hij uit de losse pols nog enkele verklarende excuses formuleerde. „Op jouw leeftijd kun je dat misschien wel vaker verwachten”, zei ze

Hij bleef voor haar staan, aan de grond genageld door zijn verbijstering

zonder vinnigheid. Ze was een jaar of twintig jonger dan hij. „Ik herkende je nu gelukkig wel”, zei hij terwijl ze met een vage groet afscheid namen.

Thuis zocht hij op internet op wat er met hem aan de hand kon zijn. Hij belandde bij een woord dat hij niet kende: prosopagnosie, oftewel gezichtsblindheid, het ontbreken van het vermogen om gezichten te herkennen, ook van bekenden, soms zelfs van zichzelf in de spiegel. Het kan aangeboren zijn, maar ook, al of niet tijdelijk, ontstaan door een ziekte (beroerte, tumor, dementie) of door hersenletsel na een ongeluk.

Liefst één op de vijftig mensen heeft er last van. De vraag was nu: was hij ook die ene? „Als ik je ooit niet meer groet, weet je wat er aan de hand is”, zei mijn vriend berustend.

Een bondgenoot om te koesteren

18+ Speel bewust

De oceanen vormen een prachtig ecosysteem. Met alles wat erin leeft, zoals deze glasoctopus, zijn ze bovendien onze bondgenoot tegen klimaatverandering. **Greenpeace** ontving de afgelopen vijf jaar ruim € 13 miljoen. De wereldzeeën koesteren en beschermen, ook dat is **The Power of Postcodes**.

Lees meer

BEELD GETTY IMAGES/BEWERKING NRC

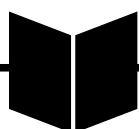
Ongelijke liefde

DE VERBLUFFEND MOOIE
DEBUUTROMAN VAN
ANNE MIEKE BACKER

PAGINA C4-5

Cultuur

BOEKEN

cultuur&media

IN HET NIEUWS

ZAP

Radiomaker Norman de Gomp in ‘Vaarwel Suriname’
BEELD OMROEP MAX

Veel Suriname bij de publieke omroep

Eerst hoefde Norman de Gomp het lintje niet. De directeur van de Surinaams-Nederlandse zender Mart Radio had niet zo veel met het koningshuis. Maar nadat de koning zijn excuses had aangeboden voor het slavernijverleden, veranderde de radiomaker van gedachte. Nu draagt hij zijn koninklijke onderscheiding overal mee naar toe. Niet op zijn jasje, maar in het doosje.

Norman de Gomp is een van de Surinaamse Nederlanders die worden geportretteerd in de *Vaarwel Suriname* (NPO2). De reeks laat mensen zien die al zo lang in Nederland wonen, dat ze niet meer terug kunnen of willen. De Gomp zegt dat hij te „verwesterd” is. Bovendien heeft hij zijn kinderen en kleinkinderen hier. Tegelijk blijft Suriname een grote rol spelen in zijn leven. De Goms verhaal is het verhaal van vele migranten: nooit helemaal thuis hier, niet meer helemaal thuis daar.

In de aanloop naar de viering van vijftig jaar Surinaamse onafhankelijkheid op 25 november, brengt de publieke omroep een breed pakket aan programma’s. *De nieuwe generaties van Suriname* (NPO Start) portretteert Nederlandse Surinamers die iets voor hun land van herkomst willen betekenen. *Andere Tijden: geen Surinamer in de straat* (NPO Start) toont de racistische ontvangst die Surinaamse migranten in de jaren 70 in Nederland kregen. Wie een snelle historische *explainer* wil, kan terecht bij de *Klokhuis*-aflevering ‘Geschiedenis van Suriname’ (NPO Start). Vanaf 16 november wordt de geschiedenis verder uitgediept in de jeugdserie *Fri Fri Suriname* (NPO3).

Van al die programma’s is de vierdelige documentaire *Suriname – 50 jaar tussen zorg en hoop* (NPO2) de belangrijkste. Coen Verbraak interviewt hierin vooraanstaande Surinamers, voornamelijk uit de diaspora, over de geschiedenis en de stand van het land. Het eerste deel is positief gestemd. Geïnterviewden als tv-presentatoren Humberto Tan, Jörgen Rymann en Noraly Beyer bezingen hun liefde voor het land, de tropenlucht die je, „als een warme deken” omhult als je uit het vliegtuig stapt. Pancho Samson: „Als je in de Bijbel leest over het aardse paradijs; dat is Suriname.” (De geïnterviewden worden overigens schaars en summier getiteld, zodat je vaak niet weet wie er aan het woord is. Zo vermoed ik dat Pancho Samson meubelfabrikant is, maar ik weet het niet zeker.) Vervolgens prijzen zij Suriname als een geslaagd voorbeeld van een culturele smeltkroes. Diverse bevolkingsgroepen leven vreedzaam naast elkaar. *Wan Pipel!* Hier begint de lofzang een beetje te wringen. Is dit meer een ideaal dan de werkelijkheid, vraagt Verbraak. OSCAM-directeur Marina Duff geeft toe: „Die Surinaamse droom dat we één zijn, wil ik graag hoog houden”.

De lofzang gaat nog even door als het gaat over de onafhankelijkheidsfeesten in 1975. Voormalig CDA-politicus Kathleen Ferrier en schrijver Cynthia McLeod zaten toen op de eerste rij, als dochters van de eerste president Johan Ferrier. Na de vreugde over het „eindelijk eigen baas” zijn, kwamen de zorgen. Zou dat wel goed gaan, economisch en politiek? De zorgen namen toe toen het land een eigen leger kreeg. Militairen in Latijns-Amerika, zo memoreren de geïnterviewden, hebben nogal de neiging om staatsgrepen te plegen. Zo sorteert de eerste aflevering alvast voor op de tweede, waarin de coup van legerleider Deis Bouters in 1980 aan bod komt.

Afwijkend in de rij geïnterviewden is de politicus en (onder meer) voor drugshandel veroordeelde Ronnie Brunswijk. Hij is de enige machthebber in de rij – meteen herkenbaar als zodanig omdat hij er in zijn stijve uniform uitziet als een Afrikaanse dictator. Hij geeft twee korte, vaderlandslievende quotjes die er ook uit hadden gekund. Maar vermoedelijk komt hij in de komende afleveringen vaker aan het woord, als de documentaire vertelt hoe het land in de handen viel van corrupte leiders.

Wilfred Takken

POP

Nieuwe album van Rosalía: weelderig, dynamisch, uniek

Rosalía laat grootstedelijke beats achter zich, en gaat voor hogere sferen: haar album ‘Lux’ speelt met religie en mystiek.

Peter van der Ploeg

AMSTERDAM

Dat wordt de energie. *Hihi*. En dan **BOEEMMI!** Ze had het niet beter kunnen zeggen, aan het eind van ‘Mio Cristo Piange Diamante’. Een nummer dat met alleen piano zoet en delicaat begint, en Rosalía’s stem laat zwellen en krimpen. Soms lijkt het alsof ze eventjes geen controle heeft, maar dan laat ze horen: kijk eens wie hier de baas is, niet mijn stembanden, maar ik – om dan vreselijk hoog en operatiesk uit te halen. Dat is de energie op *Lux*, haar spectaculaire nieuwe album. Energie die soms van nul naar honderd gaat in een split second, energie in haar performance, energie in de instrumentatie en energie in creativiteit. Onweerstaanbare energie, absolute controle.

De zangeres uit Barcelona, 33 jaar (toeval?), maakt het je niet makkelijk. *Lux* is geen dansplaat. De grootstedelijke beats en invloeden uit regaeton en k-pop, zoals op haar vorige succesplaat *Motomami* (2022), zijn naar de achtergrond verdwenen. Naar de voorgrond: orkestrale instrumentatie, pauken en ploppende contrabassnaren bij wijze van beats en melodieën die niet met overstuurde dansvloerklare synths zijn gebouwd, maar met pianopartijen, strijkers, smaakvolle akoestische gitaren, he-

melse koren, het London Symphony Orchestra, een kinderkoor en Björk. En dan ook nog met teksten in veertien (14!) talen. Rosalía haalt de invloeden uit alle hoeken van de aarde, maar het universum dat het oplevert is van haar: dit is haar plek, zelfgeschapen en zij trekt aan de touwtjes. Dat heeft hoorbaar veel van haar gevraagd tijdens het schrijven, en daarom vraagt ze veel van de luisteraar. 18 tracks op vinyl en cd (de digitale versies drie songs minder) vol extravagante klassiek-pop-kruisbestuivingen. Maar als een van de interessantste popmuzikanten van deze eeuw wat aan je vraagt, dan luister je. En, *ay caramba*, dat is het waard. Rosalía’s vierde album is weelderig qua sound, boeiend qua dynamiek en uniek.

Sloeg ze op vorige plaat goudstaven tegen elkaar, nu strooit ze met juwelen

Lux sluit in zekere zin meer aan op *El Mal Querer* (2018) dan op *Motomami* (2022) qua warmte en composities die traditie en toekomst behoorlijk goed in balans houden – kijk alleen al naar de hoezen. *Motomami* was een straatwijze shot adrenaline die je heel hard in de auto wilde draaien. *Lux* is veel lichter, en draai je heel hard op alle andere plekken (en ook in de auto, trouwens), liefst met koptelefoon om alle fraaie details in je op te kunnen nemen. Sloeg ze op haar vorige plaat goudstaven tegen elkaar, nu strooit ze met delicate juwelen.

Rosalía op de rode loper bij het Met Gala in New York, op 5 mei.
FOTO GETTY IMAGES/THE MET MUSEUM/VOGUE

Recensie Pop

Rosalía

Lux

● ● ● ● ●

Vrijgezellenfeest, 2022 FOTO’S DANA LIXENBERG

FOTOGRAFIE Ze fotografeerde vier jaar lang het kolkende universum van de Amsterdamse Wallen. Zorgvuldig en met aandacht maakte Lixenberg zich het gebied en haar inwoners eigen, simpelweg door er lange tijd te *zijn*.

In het portret van de Amsterdamse Wallen van Dana Lixenberg overheerst de rust

Pure lust, 2022.

Mercy St. J., 2022

Recensie Tentoonstelling

Dana Lixenberg, De Wallen Amsterdam. T/m 15 februari 2026 in het Stadsarchief Amsterdam. Het gelijknamige boek verscheen bij Rona Publications, 192 blz, € 40. Info: amsterdam.nl ● ● ● ● ●

Rianne van Dijk

AMSTERDAM

Een liefdesbetuiging aan een buurt. Zo zou je de beelden die Dana Lixenberg maakte van de Wallen in Amsterdam kunnen zien. Vier jaar lang, tussen 2021 en 2025, fotografeerde en filmdde ze in het ‘*Red Light District*’, of de ‘rosse buurt’, zoals de Wallen ook worden genoemd. Ze legde er de bewoners vast, de sekswerkers, de winkeliers, de kunstenaars, de daklozen, de toeristen die er rondscharrelen – en maakte indringende en intieme portretten in zwart-wit, van schilder Aldert Mantje, barvrouw Gonny, pakkenmaker Bonne Reijn, de studentes van een dispuitshuis. In kleur fotografeerde ze de peeskamertjes, de cafés, seks- en stripclubs, Nutella-winkels, kunstenaarsateliers, gebedshuizen en tattooshops die allemaal deel uitmaken van dat kolkende universum op nog geen kwart vierkante kilometer.

Het is opvallend hoe deze foto’s van Lixenberg, nu te zien in een tentoonstelling in het Amsterdamse Stadsarchief, afwijken van de beelden die je ziet als je op Pinterest, Instagram of Google images ‘de Wallen’ of ‘*Red Light District*’ typt. Wat je daar vooral tegenkomt: eindeloze stromen toeristen die langs het Erotic Museum en de Bananenbar schuifelen of hutjemutje door de nauwe steegjes manoeuvreren. Romantische grachtenplaatjes met gezellige straatlantaarns. En oelala, sekswerkers in lingerie achter een raam, zó pikant. En zo cliché.

In de foto’s van Lixenberg is er van die clichés en van die luide, opgewonden sfeer niets te zien. Haar portretten – ze fotografeert met een 4x5-camera, een grootformaat analoog bakbeest op statief – zijn zorgvuldig, er is aandacht. De geportretteerden kijken in bescheiden formaat zwart-wit vooral met een ernstige blik de camera in. Zelfs de baldadige Britten die voor een vrijgezellenfeest de stad bezoeken, verleidt ze tot een bijna ontroerend moment van stilte. De ruimtes die ze fotografeert – in de tentoonstelling zijn die foto’s groter en monumentaler gepresenteerd – zijn verlaten: het bed van de sekswerker is keurig opgemaakt, het bedshuis uitgestorven, het Chinese restaurant leeg. In *De Wallen* van Lixenberg heerst vooral de stilte – alleen wie de videoruimte betreedt, waar geroezemoes en straatgeluiden worden afgewisseld met soms hypnotiserend gezang

en gitaarspel, wordt eraan herinnerd hoe de wereld een dikke kilometer verderop klinkt. Maar ook hier focust ze op de mensen die even aan de kant van een gracht gaan zitten – een moment van niks in een overprikkelde stad.

Doorbraak

Dana Lixenberg (61) maakte naam met een fotoserie, midden jaren 90 in Imperial Courts, een van de armste wijken in Los Angeles. De foto’s van inwoners, later gepubliceerd in muziekblad *Vibe*, werden haar doorbraak, waarna ze beroemheden als Prince, Sean Penn en Whitney Houston voor haar lens kreeg en werkte ze voor bladen als *New York Times Magazine*, *The Yorker* en *Newsweek*. Ze won verschillende prijzen, waaronder in 2017 de prestigieuze Deutsche Börse Photography Foundation Prize. Toen ze in 2018 terugkwam in Amsterdam, nadat ze bijna dertig jaar in de Verenigde Staten had gewoond, en in 2021 de uitnodiging van het Stadsarchief kreeg om een fotoproject in Amsterdam te realiseren, koos ze voor de Wallen. Lixenberg werd er geboren en haar vader, kunstenaar Cyril Lixenberg, had er tot zijn overlijden in 2015 een atelier.

Met *De Wallen* schaaft Lixenberg zich in een rijtje fotografen die hun camera, voor vaak lange en soms wat kortere tijd, richten op hun eigen stad. William Klein en Robert Frank deden het in New York, Ara Güler in Istanbul, Daido Moriyama in Tokio, Eugène Atget, Brassai en Robert Doisneau in Parijs, Ed van der Elsen in Amsterdam (om maar een willekeurige greep te doen). Recenter nog maakte Raimond Wouda met *Polder VIII* (2021) een portret van Tuindorp Oostzaan, de wijk in Amsterdam-Noord waar hij is opgegroeid en waar hij ruim dertig jaar lang de straten en de mensen fotografeerde. Anders dan de passant waren deze fotografen, en is Lixenberg, in staat zich een gebied eigen te maken, simpelweg door er lange tijd te *zijn*. Het exotische, waar de bezoeker al rap zijn camera op richt als hij voor een paar dagen een hem vreemd universum betreedt, is voor de bewoner zelf vaak niet zo interessant. Dagelijkse kost, op weg naar de bakker, werk of café.

De fotograaf die zijn eigen buurt of stad fotografeert, kent de andere bewoners, de straten, het ritme van een stad – wat hem, als het goed is, ervoor behoedt in karikaturen te vervallen. De corpsjongen, de sekswerker, de Britse toerist: bij Lixenberg worden het mensen van vlees en bloed, achter hun kalme gezichten vermoed je hele verhalen.

Kinderdagverlijf De Kleine Wereld Juliana, 2023

Greetje, 2022

Bonne Reijn, 2022

BOEKEN

MICHEL KRIELAARS

Een aangenaam ongeregeld zootje

Uitgeverij Van Oorschot bestaat tachtig jaar. En daarom hebben ze Arjen Fortuin gevraagd een jubileumboekje over dat illustere bedrijf te schrijven. Fortuin, die ook redacteur van *NRC* is, kent de uitgeverij als geen ander sinds hij in 2015 een proefschrift schreef over oprichter Geert van Oorschot. De titel van het boekje, *Alsof het gedrukt staat*, is goed getroffen, omdat hij slaat op de oude Geert, die grossierde in sterke verhalen, anekdotes en leugens. Daarom noemde Gerard Reve hem ‘een querulant met hysterische inslag’.

Toch stond dezelfde Geert van Oorschot aan de wieg van de mooiste uitgeverij van Nederland, waaraan ik mijn literaire ontwikkeling dank. Zo kreeg ik voor mijn twaalfde verjaardag deel 1 van Tsjechovs verzamelde werken in de Russische Bibliotheek. Het bezorgde me een ongekende leeservaring die mijn leven zou bepalen. Die Russische Bibliotheek voerde me naar Moskou, waar ik de levende literatuur binnenstapte. Als dank daarvoor ben ik nog altijd bereid om Geert postuum zijn zonden te vergeven.

Fortuin neemt je in *Alsof het gedrukt staat* mee door het uitgeverspand, waar de oude Geert met zijn tweede vrouw en kinderen op de bovenste etage woonde. Hij doet dat met Tsjechoviaanse ironie, waardoor je de indruk krijgt dat zo’n uitgeverij een aangenaam ongeregeld zootje is.

Als dank ben ik bereid om Geert van Oorschot postuum zijn zonden te vergeven

Dat laatste blijkt als hij op Herengracht 613 in Amsterdam naar binnengaat en de vijf treden afloopt die hem naar het souterrain voeren. Daar bevindt zich het Walhalla van de uitgeverij: de pakkamer, met zijn honderden boeken in stellingkasten en dozen. Of zoals Fortuin schrijft: „Hier is de wereldliteratuur, of althans een substantieel deel ervan, met zijn volle gewicht gepasseerd.”

Het zijn vooral oudere titels die hij ziet liggen. Vaak van beroemdheden, maar ook van mindere schrijversgoden, zoals de psychiater dr. L. Polak, wiens *De zin der vergelding* in grote getale op de marmeren vloer drukt. Desondanks geniet Fortuin, want elke vierkante centimeter ademt er boek.

Op de bovenverdieping was het in de beginjaren elke dag feest. ‘s Avonds werden er onder genot van veel drank plannen voor nieuwe boeken gesmeed. Ook liet Geert soms een goochelaar optreden, oftewel zijn jongere broer Adrie, die in mijn kindertijd op de televisie Sinterklaas speelde. Wel moesten de genodigden een bijdrage leveren voor de gemaakte onkosten, wat typisch Geert was.

Fortuin ontkomt er niet aan om anekdotes aan te halen die je ook in zijn proefschrift kunt lezen. Toch is dat geen straf, zo vermakkelijk zijn ze. Dat geldt ook voor wat hij schrijft over Geerts ruzies met W.F. Hermans, die in 1947 zijn debuutroman *De tranen der Acacia’s* bij hem publiceerde en zich daarna door Geert financieel benadeeld voelde. Van het souterrain gaat Fortuin naar de bovenverdiepingen. Daar stuit hij op het nieuwtje dat Arnon Grunberg op zijn 19de zijn eerste schrijfsels bij Van Oorschot-redacteur Gemma Nefkens had aangeboden. Zij was onder de indruk van de woede die daaruit sprak, maar wilde eerst een verhaal met kop en staart van hem lezen. En aangezien dat niet kwam, vervaagde haar interesse. Een misser, zoals de oude Geert die met J.M.A. Biesheuvel had. Het maakt van dat uitgeven iets menselijks, met alle tekortkomingen die daarbij horen.

BEELD GETTY IMAGES/
BEWERKING NRC

De liefde als oefening op een brug met ongelijke leggers

DEBUUT Anne Mieke Backer schreef een ijersterke debuutroman over de ongelijke liefde tussen een oudere man en een jong meisje, als antwoord op een literaire klassieker waarin het perspectief bij de man ligt.

Door **Thomas de Veen**

Misschien is dit het moment om het tegen hem te zeggen. In de hotellift, vluchtig tussendoor. Een achteloos vraagje. Ze wil hem niet bruuskeren.

„Weet je wat een clitoris is?” Ze nam het zich voor, maar: „Dan glijden de etages verticaal voorbij. Vetplanten in het trappenhuis, een kar met beddengoed, een emmer met een dwell. De lift komt tot stilstand voor ze iets heeft gezegd.” Het moment is vervlogen, beneden wacht het ontbijt. En daarna, op het marktplein buiten, is ze weer van hem, als hij een arm om haar heenslaat, „niet om haar schouder, maar onder haar oksel door, met één hand haar borst knedend onder haar jas, zachtjes alsof hij bij een groentekraam het fruit op rijpheid betast. Niemand die het ziet, ze verdwijnen tussen het marktpubliek.”

Het is een ijersterke passage in de roman *Ik was dat meisje* van Anne Mieke Backer (1950). Vanwege alles wat daar staat én alles wat daar niet staat, wat je er dus bij invult. Dat ze omzichtig met hem omgaat staat er niet met zoveel woorden, maar je voelt het wel degelijk.

Of vul je dan te veel in? Vindt ze het misschien wel spannend, maar ook gewoon redelijk dat ze de man moet verzoe-ken om eens wat aandacht aan haar lichaam te besteden, aan haar seksualiteit, haar bevrediging? Je kunt zeggen: het is 1961, dus als zij er niet over begon, hoe zou hij het dan moeten weten. En over die hand onder haar jas: wat vindt zij daar eigenlijk van? Misschien wel fijn, sensueel, liefdevol, geil. Of hield hij haar toch meer in een houdgreep, terwijl hij haar keurend kneedt alsof zij een vrucht was, zijn koopwaar? Hoe beoordeelt zij, in 1961, die rolverdeling?

De roman houdt meerdere opties open. Tenminste: verderop beziet de roman de verhouding wel degelijk óók in een kritischer licht. Dat zou je het licht van 2025 kunnen noemen, de schijnwerper die feiten van dit verhaal onthult en tegelijk kleurt. Dit zijn de feiten: een

Amerikaanse ex-student, eind twintig,

beleeft een paar maanden lang een romance met een meisje van het Franse platteland, bloedmooi en nog net minderjarig. Hmm, zou je kunnen zeggen.

Van de verhouding kwam ook nog een roman, die de vrouw pas vele jaren later onder ogen krijgt. Dat boek stelt haar te-leur: „Ons samenzijn, de gewichtloze pe-riode die ik zou betitelen als ons liefdes-avontuur, vatte hij samen onder de noe-mer van tijdverdrif. Een sport was het blijkbaar voor hem geweest, oefeningen, maar wel op een brug met ongelijke leg-gers.”

Wat was haar kant van het verhaal, en wat is daarmee gebeurd? Want inderdaad: zij, de vertelster in deze roman, was dat meisje.

Antwoordliteratuur

We leven in een tijd van romans en verha-len die literaire klassiekers van replek dienen, ‘antwoordliteratuur’ waarin de genegeerde stemmen uit die oude verha-len alsnog mogen klinken. Van *Huckleber-ry Finn* tot *Lolita*: in de virtueuze, Pulitzer Prize-winnende roman *James* (2024) van Percival Everett kwam eindelijk de zwar-te Jim aan het woord en in het bejubelde toneelstuk *F*CK LOLITA* (2025) van het Zuidelijk Toneel kreeg de twaalfjarige Do-lores ruim baan om zich te verzetten te-

een afgeleide van *Spel en tijdverdrif*. Dit is een roman voor haar, niet tegen hem. Al kunnen we niet om hem heen: zijn ver-haal was er nu eenmaal eerst en deze ro-man is daarop nu eenmaal een antwoord.

Maar wát een antwoord. Je moet het maar durven om zo’n project aan te gaan, zo’n replek te schrijven, die toch in ver-houding tot het origineel beoordeeld zal worden, niet in de laatste plaats in een verbale krachtmeting met de schrijver die zo geprezen werd om zijn stilistische ga-ven. Om maar meteen het belangrijkste compliment te geven: de taal van Anne Mieke Backer doorstaat die vergelijking, glansrijk zelfs.

Bardot boven Beauvoir

Op de punten waar ze Salters beschrijvin-gen aanhaalt – in *Spel en tijdverdrif* gaat het over borsten „die als zehonden glin-steren onder de waterstraal” en het „sprakeloze driehoekje” van haar „kut” – ben hij geneigd hem de mindere stilist te noemen. Al is dat wellicht ook omdat je de klassiek-mannelijke blik in zijn roman ouderwets seksistisch kunt vinden. Maar ook op neutraler terrein steekt Backer hem naar de kroon. Slappe of slordige for-muleringen vind je in deze roman niet; en Backer excelleert in haar details en preci-sie, in treffende beelden (van de wol voor een te breien truitje: „babywol, eigele an-gora zo zacht als mimosa in het voorjaar”) en fijnzinnige observaties („Hun bewe-gingen zijn onsamenhangend als violis-ten die eerst hun instrumenten moeten stemmen”).

En daarbij: Backer doseert uitmun-tend, ze overdrijft niet. De zinnen trek-ken de aandacht als ze dat moeten, maar schitteren vaak in gepaste stilte. En Bac-ker beheerst het hele palet: ze kan grap-pig uit de hoek komen (door een manne-lijk lid in een bad te beschrijven: „Ze wist niet dat piemels dreven, lichaamsdelen waar doorgaans zoveel gewicht aan wordt toegekend”), maar ze kan ook via een we-melend straattaferaal duidelijk maken dat er iemand eenzaam is („Ze vangt fla-ren op van gesprekken, krijgt inkijkjes in levens van mensen om haar heen waar ze niets wijzer van wordt, want in een stad waar alles gebeurt, gebeurt er niets zo-lang het niet lukt een draadje uit een weefsel los te peuteren”).

En dan te bedenken dat Anne Mieke Backer, die eerder werk maakte als beel-dend kunstenaar en boeken schreef over landschapsarchitectuur en tuinen, hier-mee haar eerste roman schreef. Een de-buut! *Ik was dat meisje* voelt totaal niet aan als de eerste teen die Backer in het water van de literaire fictie steekt, ze schrijft beter dan goed. En heel literair: de taal is kraakhelder, maar zonder betekenis-dig te worden. Welke lading en betekenis de woorden hebben, wordt niet voorge-kauwd.

Die nuance in de taal heeft ook zijn uit-werking op wát er verteld wordt, op het verhaal over de verhouding. Die wordt al evenmin eenduidig voorgesteld. In haar ogen was het een liefdesavontuur, in de zijne tijdverdrif – de lezer mag het zelf af-wegen, en uitmaken wat deze roman is. Een prachtig liefdesavontuur, een femi-nistische machtsovername, of een beetje van beide: James Salter, maar dan met het bewustzijn van Annie Ernaux.

Samen toeren de Amerikaan en het meisje door Frankrijk, trekken langs tal-loze steden en stadjes, vertoeven in tallo-ze hotelkamers, vele bedden. „Ik besloot op alles wat hij mij zou vragen ja te zeg-gen”, nam ze zich ferm voor aan het begin van de verhouding, aan het begin van het verhaal. „Ja, ja en nog eens ja.” Dat heeft een voorgesciedenis: omdat haar vader ooit de benen nam, heeft zij zich „voorge-

nomen om nooit een vrouw te worden bij wie een man het benauwd kreeg.”

Zelf groeide ze vervolgens op in een burgerlijke omgeving die haar benauwde, die haar klein hield en onvrij. Ze wilde haar lichaam en haar seksualiteit kunnen ontdekken, zonder daar kleinburgerlijk om veroordeeld te worden. Ze wil „het ef-fect van het straktrekken van mijn trui-tje” beproeven en „een lichtblauwe kan-ten bh van het lingeriemerk Lou” bezit-ten. Heupwiegen, betoveren, bewonderd worden. Als het om feminisme gaat, ver-kiest zij Bardot boven Beauvoir.

Verantwoordelijkheid

Want zij wil hem en hij wil haar en dat vindt ze heerlijk. Maakt dat haar naïef en onnozel? Werd ze wel in een ongelijk-waardige affaire gelokt, door de (oudere) man in de luren gelegd? Want hij mag de clitoris dan niet kennen, was zijn gevoel voor haar niet óók liefdevol en oprecht? Was hij niet ook teder en zorgzaam, zoals toen hij een losgesprongen knoop weer aan haar rok naaide?

„Hij was mijn droom, ik zijn engel”, stelt ze. Dat engelen „geen hoofd nodig hebben”, zoals hij tegen haar zegt, is wel een veeg teken, al doorziet ze dat nog niet meteen: „Hij had gelijk, het waren dagen dat de rede nauwelijks een rol speelde.” Maar: ontslaat haar gewilligheid hem van alle verantwoordelijkheid? Bijvoorbeeld voor de verwachtingen die hij schiep, door op bezoek te komen in haar ouder-lijk huis?

Antwoordliteratuur kan de trekken krijgen van een afrekening, rechtlijnig en eenduidig, maar Backer heeft duidelijk een andere ambitie – een interessantere. Zij kiest meerdere perspectieven tegelijk, laat verschillende meningen op elkaar botsen en door elkaar lopen. Zie de op-bouw van de roman. *Ik was dat meisje* wisselt hoofdstukken in de verleden tijd, waarin de oudere vertelster terugkijkt, af met hoofdstukken in de tegenwoordige tijd, waarin we daar zijn, in de verhou-ding, in scènes verteld via de blik van het meisje. Zo kun je kijken door de lens van 2025, maar ook door die van 1961, via het verhaal van het meisje-van-toen.

Het slimme, ingenieuze, cruciale aan Backers roman is dat al die lijnen en me-ningen ook nog door elkaar lopen. Het is niet zo dat de terugblikkende vertelster louter kritisch tegen de affaire aankijkt, en het is ook niet zo dat het belevende meisje alleen maar geniet en nooit twij-felt. Zulke overzichtelijkheid zou onecht zijn, onwaar en oneerlijk. Maar waarom maakte Backer er dan twee lijnen van, ga je je gaandeweg afvragen: waarom doen we alsof dit twee verschillende levens van twee verschillende mensen zijn?

Misschien juist om te tonen dat zo’n splitsing uiteindelijk onhoudbaar is? Want hoe je het ook wendt of keert: zij was dat meisje. En daarin schuilt mis-schien wel het interessantste antwoord dat Backers roman geeft aan James Salter. Want als schrijver haalde hij die truc uit, hij splitste zichzelf in tweeën. Hij deed in zijn roman, met zijn vertellende foto-graaf, alsof hij een ander was dan de Amerikaan die de verhouding had met het Franse meisje. Misschien om er niet op aangesproken te kunnen worden, als gezinsman, als meerderjarige. Misschien om de verantwoordelijkheid te ontlopen voor wat hij met haar deed, achteraf als schrijver.

Hij kon, als schrijver, het meisje aan haar lot overlaten en zelfs gebruiken, in een literaire houdgreep nemen en kne-den tot zijn personage. Niemand die haar nog zag. Tot nu – tot Anne Mieke Backer haar met deze onvergetelijke roman haar verhaal heeft teruggegeven.

Anne Mieke Backer: *Ik was dat meisje*. Ambo Anthos, 245 blz. € 23,99 ●●●●●

De best verkochte boeken

1

Annejet van der Zijl:
De zwevende wereld.
Hollands Diep,
352 blz. € 26,99 (1)

2

Rosan Smits:
Dit is fascisme.
De Correspondent,
211 blz. € 16,- (2)

3

Dan Brown:
Het ultieme geheim.
Luitingh-Sijthoff,
766 blz. € 29,99 (5)

4

Janna Coomans:
Dievenland.
De Bezige Bij,
344 blz. € 27,99 (-)

5

Barbara Stok:
Wat is goed leven?
Nijgh & Van Ditmar,
143 blz. € 22,99 (3)

6

Ian McEwan:
Wat we kunnen weten.
De Harmonie,
398 blz. € 27,50 (4)

7

Charlie Mackesy:
Onthoud dit altijd.
KokBoekencentrum,
132 blz. € 17,99 (6)

8

Peter Buwalda:
De jaknikker.
De Bezige Bij,
688 blz. € 35,- (7)

9

Kiran Desai:
De eenzaamheid van Sonia en Sunny.
De Bezige Bij,
736 blz. € 29,99 (-)

10

Paulien Cornelisse:
In het kort.
Eigen beheer,
416 blz. € 23,50 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS **ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BREDa), PAAGMAN**

(DEN HAAG), SPIJKERMAN (EINDHOVEN), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)

De hele wereld is groots, grotesk en fundamenteel mal

PROFIEL **THOMAS PYNCHON** Onlangs verscheen een nieuwe roman van Thomas Pynchon, en ook draait *One Battle After Another* in de bioscopen, gebaseerd op eerder werk. Is het boek scherper, of toch de film?

Door **Auke Hulst**

Kattebelletje van de boekenchef. Er komt een nieuwe Thomas Pynchon aan. Na twaalf jaar. Uitgelezen moment voor een profiel van deze ultieme cult-auteur. Iets voor jou?

Copy that, boss. On it.
Althans... Hoe zo'n profiel in vredesnaam aan te vliegen? We kennen het oeuvre, maar de man achter de typemachine loopt al een halve eeuw als een kat door de muren om 's werelds alomtegenwoordige camera's en microfoons te ontwerpen. De vermeende heremiet ontsluiert niet meer iets voor een Pynchonesque privédetective. *Breaky, breaky*, opsporing verzocht: het betreft een 88-jarige taaltovenaar van wie even nauwelijks beeldmateriaal bestaat. Misschien is Pynchon inmiddels wel een vrouw, een syndicaat, of een hypermoderne golem met wat AI-peper in de pepernoot. Voer voor crypto-zoölogen.

U begrijpt, ik probeer in contact te treden met het ongrijpbare, door te vibreren op een golfengte die zo uniek is dat dit artikel gedoemd is tot een *Totaler Fehlschlag*.

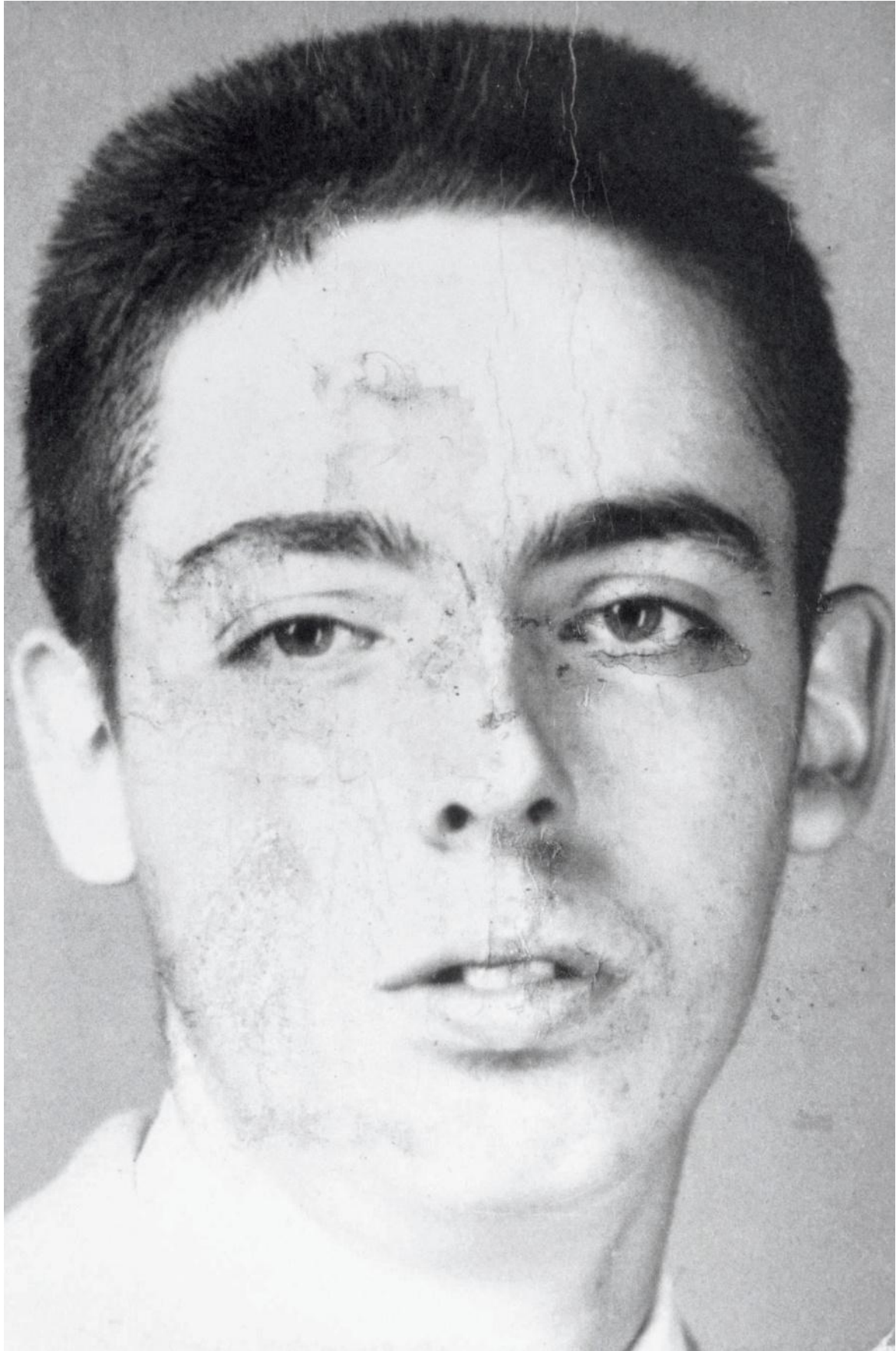
Niettemin dapper doorgetikt. Er zijn wel wat feiten, hoofdzakelijk over 's mans jonge jaren. Hier komen ze. Thomas Ruggles Pynchon Jr., geboren 8 mei 1937 te Glen Cove, boekenveelvraat die naar verluidt - veel is naar verluidt - twee klassen oversloeg, en toen al verhalen schreef die, ik citeer Wikipedia, „enkele van de literaire motieven en onderwerpen bevatten die hij gedurende zijn carrière heeft ingezet: zonderlinge namen, studentikoze grollen, verboden middelen en paranoia.” Pynchon studeerde technische natuurkunde, brak die studie af om bij de marine te gaan, monsterde aan op een slagschip dat diende tijdens de Suezcrisis, haalde bij terugkeer een graad in de En-

gelse Letterkunde, volgde - andermaal: naar verluidt - colleges van Nabokov, schreef met een studiegenoot een musical over een toekomst waarin IBM de scepter zwaait, en was na zijn studie enkele jaren technisch schrijver voor Boeing. Ondertussen werkte hij aan V, de buutroman die in 1963 zou verschijnen. Enzovoorts.

Anti-paranoia

V was de eerste in een reeks vaak lijvige romans, dichtbevolkt door krankjorumme personages, uitzinnige plots en dito subplots. We ontmoeten ex-marinier Benny Profane, 'schlemiel en menselijke jojo', een groep bohemiens genaamd The Whole Sick Crew, en ene Herbert Stencil, een Brit die op zoek is naar de identiteit van een mysterieuze vrouw genaamd „V”. Maar ook de plastisch chirurg Shale Schoenmaker, en figuren als Rachel Owl-glass, Pig Bodine en Dudley Eigenvalue.

Na het bescheiden *The Crying of Lot 49* (1966) - 'een kort verhaal met een schildklierandoening', aldus Pynchon in een brief - volgde meesterstuk *Gravity's Rainbow* (1973), dat a) de National Book Award won, b) door juryleden van de Pulitzer Prize als onleesbaar en obscene werd afgeserveerd en c) werd genomineerd voor een prijs van de Science Fiction and Fantasy Writers Association. Het is een complex bouwwerk dat speelt rond het einde van de Tweede Wereldoorlog en waarin Pynchon zich niet voor het laatst uitleeft in afkortingen. (Protagonist Tyrone Slothrop werkt voor de Allied Clearing House, Technical Units, Northern Germa-

Een van de weinige portretten van Thomas R. Pynchon, 1955. FOTO BETTMANN ARCHIVE

ny, oftewel achtung.)

Nadien verschenen met tussenpozen van vele jaren meer romans waarin de hoofdfiguren soms tientallen pagina's wordt afgeschminkt en waarin de conventies van 'een verhaal' of van 'genre' worden ondermijnd en verraaid. Zeg maar: postmoderne romans. *Vineland* (1990), over het nabestaan van een verzetsgroepering die de wapens had opgenomen tegen de repressie van het Nixon-regime, *Mason & Dixon* (1997), over de gelijknamige 18de-eeuwse landmeters, de caleidoscopische historiografische meta-

fictie van *Against the Day* (2006) en de soortement van detectiveromans *Inhe-*

rent Vice (2009) en *Bleeding Edge* (2013).

Exuberant 'hysterisch realisme', met feestbanketten aan bijfiguren die de hoofdfiguren soms tientallen pagina's lang de tijd geven in de coulissen een saf-fie te roken. Grimmig satirisch, kluchtig, ernstig absurd. Boeken die verwonderen, ontregelen, maar slechts zelden - alles heeft zijn prijs - emotioneren.

En nu is er dus, na wat een definitieve radiostilte leek, een nieuwe Pynchon. Zonder het bedachtzame gemijmer van de doorsnee kunstenaar op leeftijd.

Shadow Ticket moet na Elsschots *Kaas* wel 's werelds kazigste roman zijn. Het is 1932, midden in de economische crisis.

Locatie: Milwaukee, Wisconsin, een slaapstad die zo dicht aanschuurt tegen *gangland* Chicago dat er weleens een stalen ananas wil ontploffen of een blaffer wil afgaan. Want: drooglegging. Want: georganiseerde misdaad, onder wie wat 'bruinhemdkinnekes' die in het bowling-centrum New Nuremberg Lanes vrolijk nationaal-socialiseren.

En pas ook op voor de Semi-Military Entity Greater Milwaukee Area, afgekort smegma. Al Capone zit 'in de petoet', maar je hebt ook nog de Al Capone van Kaas, Bruno Airmont, die ergens in ballingschap 'Singapore Slings door een brandweerslang drinkt'. Wisconsin is het land van melk en kaas, en niet zomaar kaas. Kaas onder een valse naam. Kaas die leeft en zelfbewust is. Die ontploft als hij te warm wordt. En aldus de interesse wekt van de fraudebestrijders van de International Cheese Syndicate. *Cheese*, door Pynchon vaak gespeld als *cheez*, zo als *says* altijd sez.

(De combi van melk en misdaad is minder vergezocht dan je zou denken. Toen de woekerwinsten van de Drooglegging verdampen, ontspoorde pogingen de melkhandel in handen te krijgen in een heuse Melkoorlog. Maar dit terzijde.)

Moederland der Vampieren

Hoofdfiguur van *Shadow Ticket* is Hicks McTaggart, een beer van een vent die in het verleden als stakingsbreker de schedels van bolsjewieken kraakte, maar nu als privédetective werkt en de voetjes van de vloer gooit met zangeres en maffialiefje April Randazzo. Hicks krijgt een klus, of beter: hij krijgt er meerdere, die vrolijk door elkaar heen banjeren.

Eerst is er een granaat die een truck van zijn wielen blaast, maar er is ook de dochter van de kaas-Capone, Daphne, die de benen heeft genomen met klarinettist Hop Wingdale, terwijl ze toch echt verloofd is met een ander. Of Hicks die dochter even aan de haren naar huis wil slepen. Of wacht, nee, wat liever haar voortvluchtige pa in de kraag. Hicks en anderen worden van hot naar haar gesleept door duistere krachten - die zich soms onder het ijs van Lake Michigan bewegen in een Austro-Hongaarse onderzeëer die na de Eerste Wereldoorlog aan sloop is gekomen.

Zo belandt hij, vraag niet hoe, in Centraal-Europa, waar hij van doen krijgt met ene Dr. Zoltan von Kiss, specialist in paranormale transportatie, en Ace Lomax, de rechterhand van eerdergenoemde Bruno Airmont, die in de buurt vreemde injecties ondergaat ter verjonging. En met diens dochter en met...

(Op dit punt heb ik, al enigszins koekeuk van het kanaliseren, het stuk in wording aan mijn echtgenote laten lezen, die reageerde met de woorden: *'Fehlschlag'*? Ik snap er niks van. Waaronder staat er smegma in je stuk? Die hele Pynchon lijkt me vre-sle-lijk. Zit die man de hele dag te blazen, of zo?')

In Centraal-Europa, dus, waar de toevallige ontmoeting tot kunst wordt verheven. Personages lopen elkaar er voortdurend tegen het lijf, in Boedapest, in een opleidingskamp voor Nazi-tuig, in het 'Moederland der Vampieren'. Jij hier? Ik hier. Er is muziek, want de tijd van swing en lindy-hop, wat Pynchon de kans geeft te strooien met pastiches op songteksten.

Enfin, *great fun*, maar niet zo'n heel goed boek, ben ik geneigd te zeggen. Want het kan ook té van de hak op de tak

Pynchon schrijft, grimmig satirisch, kluchtig, ernstig en absurd

worden, te veel spelerei, te veel vorm boven inhoud, zelfs als vorm een inhoudelijk statement is. Je wilt als lezer toch ook je hoofd er een beetje bij kunnen houden, en niet met een schuin oog kijken of er in de tuin nog wat leuke vogels voorbij fladderen.

Het net-eventjes-na-nu

Hoe relevant is dit type werk nog? Pynchons postmoderne collega's - William Gaddis, William Gass, Kathy Acker, John Barth - zijn allang vergeten, en maximalistische navolgers slaan veelal een andere grondtoon aan, zozeer dat een boek als David Foster Wallace's *Infinite Jest* post-postmodernisme genoemd kan worden, want strevend naar een oprechtheid die haaks staat op literatuur die chronisch ironiseert.

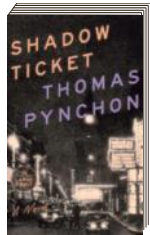
(„Ironiseert” is een woord dat ooit zonder ironie voortdurend in de mond werd genomen, vanuit de algemeen aanvaarde wijsheid dat literatuur zonder ironiseren hooguit het manke broertje van literatuur kan zijn, wat bij nader inzien een heel speciaal soort stompzinigheid is.)

Pynchon wordt nog gelezen, zakeker, en een nieuw boek van hem is nog altijd een *event*. Bovendien wordt hij verfilmd, en wel door Paul Thomas Anderson, die in 2014 *Inherent Vice* maakte, een matige film binnen een grandioze filmografie, en onlangs het vrij op *Vineland* gebaseerde *One Battle After Another*, wat een grandioze film is. In die laatste slaagt Anderson erin het materiaal naar het hier en net-eventjes-na-nu te verplaatsen en - verre van subtiel, maar met ongenaakbare zwier - op de Amerikaanse mars naar het fascisme te reflecteren. Maar niet zonder Pynchons humor te verliezen, dat gevoel dat alles groots is, grotesk, en fundamenteel mal.

Shadow Ticket slaat die brug naar herendaagse relevantie minder goed. „Republikeinen en gangsters? Hoe is zoiets mogelijk?” schrijft hij ergens. Of: „Het zijn vreemde tijden waarin we leven, een van die merkwuurige doorgangetjes achter de schermen, waarin de Paus deal-tjes maakt met fascist en de behoeftes van een kille kapitalistische realiteit in botsing komen met die van aanpalende geesteswerelden...” Maar vooral overheerst het gevoel dat Pynchon liever ontsnapt aan de janboel om hem heen.

Wat ik begrijp. Elke hysterisch realistische vertelling vol complotten zal nu rieken naar documentaire. Kathryn Schulz, die Pynchon treffend omschreef als de Hiëronymus Bosch van de letteren, haalde in *The New Yorker* de krankzinnigheid van dit moment aan. Waarin een patiepeer-president het Witte Huis tot ordinaire goudpaleis maakt, een wondermiddel dikke mensen dun maakt, volgelingen van een ruimtevaart-miljardair de bijl zetten in de overheid, een extreemrechtse samenzweringstheorie als QAnon verkondigt dat de elite in de kinderporno zit en zal worden verpletterd in „een allesomvattende, alles schoonwassende gebeurtenis”. Ergens, schrijft Schulz, is onze werkelijkheid 'griezelig nauwkeurig' op het werk van Pynchon gaan lijken, „en dat is niet een welkome ontwikkeling, zoals zelfs de grootste Pynchon-fan zal bevestigen”. Als zelf de grootmeester van de paranoïde fictie geen zin heeft een rondedansje te doen over zijn gelijk, hoe ver zijn we dan wel niet van huis?

Heel, heel ver. Niet geheel terzijde.

Thomas Pynchon: Shadow Ticket. Penguin, 293 blz. € 25,50 ●●●○○

TERUGLEZEN

‘Liberalisme is voor mij: blijven prikkelen’

BARBARA BAARSMA

Econoom
Barbara Baarsma las *On Liberty* (1859) van J.S. Mill voor de derde keer. Ze haalde er wéér een nieuwe boodschap uit.

Mijn exemplaar van *On Liberty* van John Stuart Mill staat vol aantekeningen en onderstreepte zinnen. Dat was grappig om terug te zien. Ik heb dit werk dat me dierbaar is echt doorwrocht.

On Liberty gaat over de grenzen van de macht: de macht die de samenleving of de staat legitiem over een individu mag uitoefenen. Mill waarschuwt voor de tirannie van de meerderheid. En dat is denk ik actueler dan ooit. Ten tijde van social media, cancelcultuur, polarisatie, is het niet alleen de staat, maar juist ook de publieke opinie die conformisme afdwingt en afwijkende stemmen onderdrukt.

Mill betoogt dat controversiële meningen juist gehoord moeten worden, omdat ze bijdragen aan het aanscherpen van wat hij de waarheid noemt; de feiten zou ik zeggen. De kracht van het liberalisme ligt in het continu ter discussie stellen van de status quo.

De eerste keer dat ik het boek las was tijdens mijn promotie begin jaren negentig. Toen was er volop discussie over de status quo. De muur was net gevallen. Het was een periode van optimisme, van hoop, dingen waren in beweging.

Maar nu wij elkaar spreken, op de ochtend na de verkiezingen voor de Tweede Kamer, hebben we juist een lange periode van conformiteit achter de rug. Niet meer willen vernieuwen, innoveren, hervormen; genoeg en nemen met de situatie zoals hij is. Dat is precies wat ik de afgelopen jaren heb gezien in de politiek, zowel nationaal als internationaal.

Grenzen dicht, de rug naar het buitenland keren, niet durven om instituties te hervormen, angst voor de onvrede van het electoraat. Dat conformisme leidt tot stagnatie, dat beschrijft Mill al heel mooi.

Mill is bijvoorbeeld ook een groot aanhanger van vrijhandel. Geen enkel land kan zich volgens hem veroorloven om niet in aanraking te komen met andere culturen. Via vrijhandel maak je kennis met andere leefstijlen, culturen, zienswijzen. Zo blijf je jezelf continu prikkelen. En dat is voor mij li-

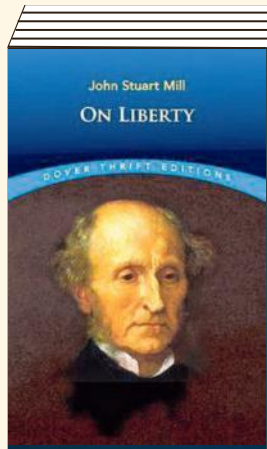

FOTO MAARTJE GEELS

beralisme: blijven prikkelen.

De eerste keer dat ik *On Liberty* las, was ik vooral bezig economie te worden, de begrippen te begrijpen. De tweede keer, in 2016, las ik het met een economisch probleem in mijn achterhoofd. Ik werkte destijds aan de *corporate governance code*, een gedragscode voor bedrijven. Toen ik het boek nu opnieuw erbij pakte, viel mijn oog weer op andere dingen.

Mill waarschuwt voor een valkuil binnen het kapitalisme: de continue druk om rijkdom te vergaren leidt tot behoudzucht. Dat werd bijvoorbeeld zichtbaar bij de financiële crisis. Eerst was er een periode van enorme globalisering en vrijhandel. De baten van die welvaart zijn terecht gekomen bij een beperkte groep, en niet bij de groepen die bijvoorbeeld hun baan verloren door globalisering. Daarmee nam het draagvlak af. Dan zie je dat het systeem vastloopt, met allerlei crises en polarisatie. Onder die omstandigheden, zo waarschuwt Mill, kunnen democratieën autocratische trekjes krijgen.

On Liberty heeft zo veel lagen, daarom heb ik het ook gekozen om te herlezen: ja, uit een roman of uit poëzie kun je veel halen, maar de grote denkers, zoals John Stuart Mill, zijn het herlezen óók waard. Zij kunnen je in verwondering brengen en je creativiteit aanwakkeren. Dat is eigenlijk ook kunst.”

Laura Hoogenraad

Yorick Goldewijk:
Albatros.
Ploegsma, 272 blz.
€ 18,99. 12+
●●●●○

Hallucinante ode aan de verbeeldingskracht

JEUGDLITERATUUR In *Albatros* van Yorick Goldewijk zijn bijna alle mensen veranderd in een dier. Wie bereid is zijn ongeloof op te schorten, leest een vervreemdend maar ook betoverd boek.

Door **Mirjam Noorduijn**

Toen hij zich omdraaide, zag hij haar naast het bed staan, midden in de kamer, badend in het zonlicht, in een nachtjapon die in een vreemde draai om haar lijf gewikkeld zat. Op vier poten. Van top tot teen hert.”

Wie aan *Albatros* begint, de nieuwe ambitieuze jeugdroman van Yorick Goldewijk (1979), zal direct vanaf het openingshoofdstuk bereid moeten zijn het ongeloof op te schorten. Want waarom zou je moeten geloven dat Abels moeder op een ochtend ineens als hert ontwaakt? Zeker, de dertienjarige jongen verbaast zich net zo zeer als de lezer over de Kafkaïaanse gedaantewisseling. „Misschien was het gewoon het donker dat met zijn verbeelding speelde”, denkt Abel. „Spoelde het licht zo deze hele bizarre verstandsverbijstering weg.” Maar wanneer na enkele hoofdstukken blijkt dat hij noch krankzinnig is noch in een nachtmerrie gevangen zit en dat niet alleen zijn moeder, maar feitelijk alle mensen in een nacht in een of ander dier zijn veranderd, begint het ongeloof toch wat te knagen.

Niet zozeer omdat de mensheid abrupt is weggevaagd – het einde-der-tijden-motief is tenslotte al zou oud als de mensheid zelf – maar omdat Goldewijk nauwelijks speculeert over de betekenis van deze metamorfose. Ja, Abel refereert kortstondig aan God als de enige die „in staat zou zijn om grappen op zo’n kosmische schaal uit te halen.” Maar denkt hij: „Dat was een sprookjesfiguur”. En dan is er nog het fingerwijzen naar de noorderlingen die al eindeloos met de zuiderlingen in een helse oorlog verwickeld zijn. Zouden zij een virus hebben verspreid? Abel, een zuiderling, kan zich dit niet voorstellen: de noorderlingen zouden hiertoe niet in staat zijn. Bovendien, hoe kan het dan dat hij, schijnbaar als enige, nog leeft? En waarom?

Gaandeweg verandert de scep sis echter in berusting: dat mogelijke verklaringen voor het metamorfose motief uitblijven, is dan maar zo. Samen met Abel draaien „je hersenen op volle toeren om het onmogelijke normaal te maken”. En dat lukt: puur dankzij Goldewijks meeslepende schrijfstijl die hij ook al tentoon spreidde in *Duizend & ik* en zijn Gouden Griffel-boek *Films die nergens draaien*, blijf je doorlezen en ga je mee in de bizarre en verontrustende voorstelling van zijn fictieve wereld. Een wereld zonder stroom, zonder internet, zonder telefoonnetwerk.

„Niets reed, geen bus, geen auto, geen fietser, geen skateboarder”, aldus Goldewijk. „Soms klonk ergens ver weg een kreet van een dier [...] Maar die geluiden

FOTO GETTY IMAGES

Goldewijk roept in een verrassend verhaal de vraag op wat het is om mens te zijn

benadrukten alleen maar de buitengewone stilte”. Daarnaast helpt het dat Abel overtuigt. Goldewijk zet hem levensrecht neer: eerst vol ongeloof, dan in paniek, daarna vol verdriet en overmand door een „eenzaamheid die hij nog nooit had gevoeld; zo zuiver en scherp als de pijn in je tanden als je een hap van een ijsje neemt”. Ontroerend is Abels verlangen naar een gewone avond thuis met zijn ouders „met de hele rest van de wereld veilig buiten de deur”. Invoelend zijn vrees voor „een droevig en leeg toekomstbeeld”.

Het verhaal komt in een stroomversnelling en krijgt de vorm van een avontuurlijke queeste als Abel samen met zijn in een hond veranderde vader aarzelend naar het noorden vertrekt. Daar komt hij op het spoor van een ander mens. Niet veel later staat hij oog in oog staat met het

sprietige meisje Kat (15) dat in alles zijn tegenpool lijkt. Ze is afstandelijk, hatelijk, opstandig en vastbesloten naar „de Vrije Kust” te reizen.

Omdat ze samen betere overlevingskansen hebben, sluit ze een pact met Abel. Met hond vertrekken ze vervolgens op haar oude Vespa richting zee, met alle spannende gevolgen van dien: brandstoftekort in een stilgevallen wereld, het treffen met een wolvenroedel en een beer, en het „oneindig onbegrijpelijke” van de dood. Ondertussen is er het voortdurend onbegrip door die rotoorlog die bij beiden „diep in het bloed zit”: Kat en Abel. Meisje en jongen. „Noord en zuid. Wat een combinatie”.

Het laatste mensenmeisje

Je kan de tegenstelling wat clichématig vinden. Evengoed stelt de oorlog Golde-

wijk in de gelegenheid het einde-der-tijdenverhaal handig vanuit meerdere perspectieven te koppelen aan de vraag wat het betekent om mens te zijn. Is de wereld stiekem niet beter af en mooier zonder mensen? Veelzeggend is het effect van de confrontatie van Abel met de oorlogsgruwelen die de zuiderlingen in het noorden hebben gepleegd: „Het was alsof de gebeurtenissen hier nog niet klaar waren met gebeuren, alsof ze veel te zwaar waren om ooit voorbij te gaan [...] en hun beloop maar bleven opdringen aan alles wat hier was, opnieuw en opnieuw.”

Abel begrijpt: de wereld was al veel vaker vergaan, al veel eerder dan dat zijn moeder een hert was geworden, en op zo veel plekken. Hij schaamt zich tegenover Kat, waarna de schuldvraag zich onvermijdelijk opdringt. Spijt het hem? Ook al heeft hij zelf geen enkele bom gegooit? Heeft hij geprotesteerd, afstand genomen van alle agressie? En Kat? Hoe ziet zij de terroristen uit het noorden? Voelt zij zich schuldig over hun destructieve zelfmoordacties, en spijt?

Goldewijk stelt hier gedurfd en wezenlijke vragen die raken aan het existentialisme: ook in een absurde en zinloze wereld, zoals die zich voordoet in een oorlogssituatie, kan je als individu altijd keuzes maken tussen goed en kwaad.

Uiteindelijk groeien Abel en Kat naar elkaar toe. Mooi is Abels lofzang op de schoonheid van „het allerallerlaatste mensenmeisje in het universum” en hartroerend Kats weifelende toenadering als ze op een nacht naast Abel komt liggen. Zijn zij in het overwinnen van alle tegenstellingen die in ons mensen verenigd zitten – liefde en haat, hoop en wanhoop, vreugde en verdriet – het antwoord op de vraag wat het betekent om mens te zijn? Maar waarin verschillen zij dan van Abels moeder en al die andere mensen die nu dieren zijn? En wat wacht ze als ze hun bestemming hebben bereikt?

Het einde laat zich niet makkelijk raden. Juist als je hebt aanvaard dat „het universum het geen reet kan schelen wat er hier op aarde gebeurt”, zoals Kat beweert, grijpt Goldewijk gewaagd in en zet hij tegenover de kosmos als puur toeval de kosmos als verklaarbare uitkomst. Daarmee brengt Goldewijk een hallucinante ode aan de verbeeldingskracht: „Het stelt je in staat om dingen te bedenken die nog niet bestaan, die je niet kunt weten, dingen die niet eens kunnen bestaan”, schrijft hij. Of dat ook een goede afloop betekent, mag de lezer zelf bepalen. Vervreemdend is het sowieso, en vooral betoverend, zoals het hele boek dat is. Dus omwille van *Albatros*: geloof in dat hert, van top tot teen.

Snowy landscape seen through a window with barren trees and distant hills GETTY IMAGES

Het sneeuwt. Die constatering komt misschien wel dertig keer voor in de roman *In het wit* van de Vlaamse auteur Roderik Six (1979), waarin de wereld dromerig wordt beleefd door twee vrouwen, Iris en M, wier levens langzaam maar zeker, in letterlijke en figuurlijke zin, onder lijken te sneeuwen. Net als in zijn vorige roman *Monster* (2021), waarin een man zich na het dodelijke ongeluk van zijn vrouw terugtrekt uit de wereld, zoekt Six het verhaal in grote levensstema’s, maar dan tot op de centimeter uitgewerkt, in geïsoleerde, kleine ruimtes. De nieuwe roman volgt de twee vrouwen dicht op de huid, in associatieve gedachtesprongen en kleine handelingen. Zo wordt er een kraan gerepareerd, in een bus gereden, een vader bezocht, koffiegedronken, klaargemaakt voor een middagslaapje, pannenkoeken gebakken en de dokter bezocht. Tijdens deze kleine bewegingen wordt er naar buiten gekeken, waar het onophoudelijk sneeuwt. De sneeuw bedekt, isoleert en vereenzaamt.

Je kunt stellen dat het buiten én in de hoofden van de personages sneeuwt; door slaapttekort, somberte, demantie, verwarring en ziekte wordt het contact met de buitenwereld bezoedeld. De personages zijn er, maar toch ook niet helemaal.

Uitgebluste spoken

Ze is Iris een jonge, hondsvermoeide, sombere moeder, „die droomt van slaap”. Ze bevindt zich in een afgelegen, oude woning en kijkt door het raam naar haar in de sneeuw spelende dochter en man. Ze besluit pannenkoeken te bakken. De feestelijke lunch contrasteert scherp met de leegte die zich binnenin haar uitstrekt: „Het sneeuwt, het sneeuwt in een wereld die naar vanille ruikt, en het jankende geluid van een mixer overstemt een huilbui.” Ze voelt zich ontheemd tussen haar rap opgroeiende dochter en haar verouderde huis, dat al net zo vermoeid lijkt als zij („Op de vliering wonen een paar uitgebluste spoken”). In het heden lijkt ze haast niet te bestaan, daar voelt ze zich leeg, afwezig en verliest ze grip op de tijd:

Het blijft sneeuwen in een wereld die naar vanille ruikt

LITERATUUR *In het wit* van Roderik Six leest als een melancholisch kleinood. De gedachten van de twee hoofdpersonen dwarrelen dromerig en willekeurig, als sneeuwvlokken, in het verhaal neer.

Door **Femke Brockhus**

„Deze dag duurt al dagen.”

Haar huisarts raadt haar aan om elke dag op te schrijven hoe ze zich voelt. Zo begint ze te schrijven en verschijnt daar de eerste zin van het verhaal dat we lezen en dan een beschrijving van haar huis. Herkenning! Is dit een manier waarop Iris zich haar leven opnieuw toe-eigent, door zelf de (geïmpliceerde) auteur te worden van het verhaal dat we lezen? Wanneer we lezen over Iris’ droom, valt haar een idee voor een verhaal in, „iets over een bus die uit de stad wegtuift” en lijkt haar schrijfhand óók het deel over het andere personage, M, te omvatten.

Zo’n narratief spel kan als een plottwist werken of anderszijds veelbetekenend zijn voor het verhaal, maar hier, in een verhaal dat niet sterk draait om een plot, is het slechts een kleine suggestie die even snel opkomt als verdwijnt. Het kan interessant zijn om te bedenken hoe deze twee verhalen uit één personage afkomstig kunnen zijn, omdat beide levenslopen in een impasse zijn geraakt: een leven dat afloopt tegenover een leven dat juist wordt opgetuigd. De mogelijkheid wordt opgeworpen en dat lijkt genoeg:

het wordt niet verder uitgewerkt of expliciet gemaakt. Het is aan de lezer om het te duiden, er een zeker belang aan te hechten.

Hoe dan ook lijkt er in het schrijven een belofte van verlossing te liggen voor Iris, omdat het een moment is van rust en vrijheid, helemaal voor haarzelf. Het is een bijzondere samenkomst tussen de verhalen van Iris en M, naast de voortdurend dwarrelende sneeuw die veelal van achter glas wordt aanschouwd.

Doktersbezoeken

M (ook wel Emma) is wat ouder, ze is gepromoveerd op meteorologische fenomenen in de moderne roman. Met de bus reist ze naar het rusthuis waar haar dementerende vader verblijft. Het vernuftige taalspel dat Six opvoert, wordt al duidelijk in de tweede zin: „Op de bus naar het rusthuis leunde M net niet met haar voorhoofd tegen het raam – de kou slechts een gedachtestreepje van haar huid verwijderd.”

Het weergegeven leesteken kun je lezen als millimeters glas. In een associatieve gedachtestroom die doet denken aan

Roderik Six: *In het wit.* Prometheus, 157 blz. € 18,99
●●●●○

Advertentie

Hét fantasyboek van 2025!

De zielenkijker

Marc Paulissen

“Mijn zoon van 12 kon niet stoppen met lezen, net als ik”

– Anne, 41

LEES MEER

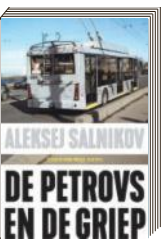
Uitgeverij Pekari - www.pekari.nl

Daria Serenko: *Ik wens mijn huis as.* (*Ja zjelajoe pepla svoje-moe domoe*) Vert. Els de Roon Hertoghe en Annelies de her-togh. Koppertnik, 224 blz. €23,50 ●●●●○

Sergej Lebedev: *De witte dame van de mijn.* (*Belaja dama*) Vert. Arie van der Ent. Prometheus, 280 blz. €23,99 ●●●●○

Aleksej Salnikov: *De Petrovs en de griep.* (*Petrovy v grippe i vokroeg nego*) Vert. Froukje Slofstra. Van Oorschot, 352 blz. €29,99 ●●●●●

Vasilij Antipov: *Opgesloten.* (*Danse macabre en V zakljoetsjenii*) Vert. Yolanda Bloemen en Se-ij Epema. Van Oorschot, 136 blz. €23,99 ●●●●○

Een gewelddadig land van gedesillusioneerde fatalisten

RUSSISCHE LITERATUUR Vier Russische romans laten het wezen zien van een land dat door zijn repressieve verleden en heden wordt gegijzeld. Met een moedeloze samenleving en geweldige literatuur als gevolg.

Door **Michel Krielaars**

In De Balie in Amsterdam droegen afgelopen zaterdag de Russisch-talige dichters, Sergej Gandlevski, Lena Berson, Joeri Goegolev en Irina Jevsa uit hun werk voor. Het was een typisch 'Moskous' poëzie-avondje, maar dan met een publiek dat voornamelijk uit Russen in ballingschap bestond.

De gedichten gingen over een hopeloos land waar alleen de drank met een scheutje cynische humor je nog lijkt te kunnen redden van de moedeloosheid. Ook klonk kritiek op de oorlog in Oekraïne. En natuurlijk hoorde je in menig gedicht de angst voor het strafkamp.

Na afloop van het programma vertrokken Gandlevski en Goegolev naar het huis van schrijver Maxim Osipov, die deze 'Exiled Poets Society'-avond had georganiseerd. Het was inmiddels elf uur 's avonds. Er kwam paddenstoelensoep op tafel, gevolgd door haringen en plakken varkensvet tegen een kater. Het ene glas wodka na het andere werd ad fundum geleegd. En zodra de wodka op was, volgde rode wijn.

Natuurlijk kregen we het over literatuur. Wie goed was en wie niet. Een van de hedendaagse schrijvers die geen seri-euze literatuur zou schrijven, was Daria Serenko. Ik had net haar *Ik wens mijn huis as* gelezen en was het niet met mijn Rus-sische vrienden eens.

De in 1993 in Chabarovsk geboren Se-renko, die behalve schrijver ook politiek activist en medeoprichter van Feminist Anti-War Resistance is, fileert in haar boek de patriarchale Russische samenle-ving. In 'Meisjes en instituties', het eerste

hoofdstuk, doet ze dat aan de hand van haar ervaringen als medewerker van cul-turele overheidsinstellingen. Er werken alleen vrouwen, de 'meisjes', met wie ze geleidelijk aan versmelt tot een 'veelar-mig en veelbenig wezen'. Daardoor zijn ze inwisselbaar voor hun bazen. Gewerkt wordt er nauwelijks, gerookt en gedron-ken des te meer.

Serenko doet haar verslag in losse ali-neas en springt zo van gebeurtenis naar gebeurtenis. Ze is genadeloos over haar collega's, maar ook vol mededogen. Alle-maal zitten ze gevangen in een benau-wend systeem, waar ze afgeluisterd en bespied worden en uiteindelijk iedereen voor zichzelf kiest.

Als Serenko bij haar baas wordt geroe-pen en hij haar rug en haar begint te stre-len, zweet ze peentjes. Maar zodra die baas ontdekt dat zij niet Natalja is maar een onbekende, vertrekt hij naar huis, haar in het ongewisse achterlatend. Uit wraak verwisselt ze zijn ingelijste diplo-ma's van plaats en gaat ze op zoek naar een andere baan.

Overal in *Ik wens mijn huis as* hangt de geur van de Sovjet-Unie, die al vijftender-tig jaar achter de rug ligt. Dat blijkt als op de Dag van de Nationale Vlag de drielkleur van de Russische Federatie is gestolen en de galeriemedewerkers dan maar de oude Sovjetvlag met de hamer en sikkel uit-hangen. Meteen stijgt het aantal bezoek-ers, saluëert de wijkagent voor die vlag en slaat een oud vrouwtje een kruis.

Ook verwijst Serenko naar de eeuwen-oude Russische corruptie als ze vertelt dat er op haar werk altijd doden zijn: „in de administratie staan ze te boek als le-

venden, ze krijgen anderhalf keer zo veel salaris als wij.”

In het tweede deel van haar boek gaat Serenko tekeer tegen haar landgenoten die de oorlog in Oekraïne laten gebeuren, zo niet aanmoedigen. Zelf zet ze zich na de Russische invasie in Oekraïne in voor de gevangen oppositieleider Navalny. Ze belandt in de gevangenis, waar ze haar boek begint te schrijven.

Serenko vraagt zich voortdurend af waar het geweld van de Russische militai-ren en politieagenten toch vandaan komt. Waarom worden er Oekraïense vrouwen verkracht en martelen ze vrouwen die te-gen Poetin demonstreren? Zijn het niet dezelfde onverschillige, seksistische mannen die ze op haar werk tegenkwam?

Haar antwoorden zijn een opeenstape-ling van leed, waarbij opvalt dat empa-thie in de post-Sovjetsamenleving schaars is. Daarom ook vraagt Serenko haar landgenoten waarom ze sinds het begin van de oorlog in Oekraïne in 2014 deden alsof er niets aan de hand was en zich verscholen achter volgzzaamheid.

Geheime mijnschacht

Over die volgzzaamheid en acceptatie van het lot gaat ook de roman *De witte dame van de mijn* van Sergej Lebedev (Moskou, 1981). Het verhaal speelt zich af in vijf da-gen van juli 2014, als aan het begin van de Russische bezetting van de Donbas de MH17 wordt neergehaald. Alles draait in dit boek om een geheime mijnschacht, waarin niet alleen de lijken liggen van duizenden door de nazi's vermoorde Jo-den, maar ook die van evenzoveel slacht-offers van Rode en Witte terreur. Het is

Drukte bij een slijte-rij in Moskou
FOTO GETTY IMAGES

een verleden waarover niet gepraat mag worden, terwijl iedereen weet wat er ge-beurd is.

Marianne, dertig jaar lang de bazin van de wasserij van de inmiddels gesloten mijn, waakte als een moeder over die slachtoffers. Aan het begin van de roman is ze net aan kanker overleden.

Haar dochter Jeanne vertelt haar moe-ders levensverhaal. Zelf wordt ze begeerd

door Valet, haar vroegere buurjongen, die een paar jaar eerder een zwerper heeft vermoord. Hij is daarna naar Moskou ge-vlucht, waar zijn oom, een politiecom-mandant, hem heeft ingelijfd bij een spe-ciale eenheid die demonstraties moet neerslaan. Hij is er gehard en leeft als een volgzaam zombie die geen genade kent.

Begin 2014 keert Valet terug naar het dorp om Jeanne tot zijn vrouw te maken, desnoods met geweld. Maar dan breekt in Kyiv de Majdan-opstand uit en valt het Russische leger de Donbas binnen. Valet raakt betrokken bij de positionering van een raketlanceersysteem uit Moskou die een westers passagiersvliegtuig neer-haalt.

De voormalige KGB-generaal Korol is het derde hoofdpersonage in deze span-nende en knap gecomponeerde roman. Hij kent Marianne van vroeger en ver-moedde toen al dat zij op de een of ande-re manier betrokken was bij de geheime mijnschacht. Na al die jaren overweegt hij haar alsnog door marteling een bekente-nis af te dwingen, maar weet niet dat ze is overleden.

In gedachten doet de generaal een be-roep op de ingenieur, die de mijn onder het bewind van de laatste tsaar heeft ge-bouwd. Als Jood is hij door de nazi's ver-moord en in de mijn begraven. Lebedev voert hem op als een versteende geest, die vertelt wat er door de jaren heen wer-kelijk is gebeurd. Die stenen ingenieur is de enige menselijke figuur in het verhaal, dat verder grossiert in lompe mannen bij

wie ieder gevoel is uitgeschakeld. Ze kun-nen alleen nog in termen van verkrachten en moorden denken. De Donbas is een wetteloos boevenland. Repressie voert de boventoon. Iedereen is bang voor elkaar.

Als de MH17 is neergehaald en de lijken uit de lucht vallen breekt voor de dorpe-lingen een materieel paradijs aan. Want de passagiers beschikken over allerlei schaarse luxegoederen. Zo vindt Valet in het rampgebied een dure lipstick, die hij aan Jeanne schenkt in de hoop dat ze iets met hem wil beginnen. Maar zodra de waarheid over de raket moet worden ver-huld, loopt alles toch anders. En dan is het de onmenselijkheid van Valets supe-rieuren die zijn lot bepaalt.

Dronken automonteur

Bij het lezen van *De witte dame in de mijn* vraag je je voortdurend af waar die in wodka en bloed gedrenkte Russische wreedheid en cynisme toch vandaan ko-men. De meesterlijke roman *De Petrovs en de griep* van Aleksej Salnikov (Tartu, Est-land, 1978) biedt een meer dan overtuig-ig antwoord op die vraag. Met veel hu-mor en gevoel voor absurdisme laat hij zien dat in het huidige Rusland de meeste mensen gedesillusioneerde fatalisten zijn, die zich nergens verantwoordelijk voor voelen. Ze zitten hun leven uit, laten alles voor wat het is, schuiven de schuld voor hun mislukkingen op anderen af en vluchten in de drank.

De roman over de paar dagen waarin het gezin Petrov, bestaande uit automon-

teur Petrov, bibliothecaresse Petrova en hun zoonpje Petrov junior, door de griep wordt ontregeld, begint geweldig. De koortsige Petrov zit in een trolleybus. Hij voelt zich door gekken omringd en wordt overmand door een „samenballing van woeste Darwinistische krachten en Dostoevskiaanse waanzin“. Chaos en agressie dienen zich dan ook aan als een jongen van zeventien ineens een bejaarde medepassagier een mep geeft en diens kunstgebit uit zijn mond vliegt om voor Petrovs voeten te belanden. Even later ziet Petrov achter de bus een lijkwagen rijden waarin een kennis van hem zit. Hij voegt zich bij die kennis en samen drin-ken ze zich liden, met de gevulde doods-kist in hun midden als stamtafel. Het le-vert een dronkenmannsscène op die je niet snel zal vergeten, zo goed is die geschre-ven.

Het verhaal van deze roman is een dol-komische en tegelijk dieptrieste opeen-stapeling van dwaasheden, die op een verrassende manier en in een soms adembenemend tempo aan elkaar zijn geregen, in sprankelende, door Froukje Slofstra briljant vertaalde taal. Die ge-beurtenissen laten zich amper samenvat-ten, of het moet zijn dat een chaotisch ge-zin een paar dagen lang door de griep wordt geveld, terwijl de viering van het nieuwjaarsfeest op de school van Petrov junior ophanden is. En ook in hun levens spelen de trauma's uit het recente ver-leiden een belangrijke rol.

Voortdurend had ik in dit boek het ge-

voel verzeild te zijn geraakt in de late Sov-jet-Unie, waarin ook bijna niemand iets uitvoerde en het leven vrijwel stilstond. Want al speelt het verhaal zich af rond 2005 in Jekaterinburg, overal ruik je de sfeer van het Sovjetverleden. Precies die stilstand lijkt iedereen krankzinnig te ma-ken. Voortdurend denk je bij de beleve-nissen van automonteur Petrov: 'Doe het niet!'

Maar waar Lebedev en Serenko je een gitzwart beeld van de post-Sovjetsamen-leving opdienen, biedt Salnikov zwartgal-lige humor van een hoog absurdistisch ni-veau in de beste traditie van grote schrij-vers zoals Gogol en Dovlatov. Door deze terecht bekroonde roman over de collec-tieve waanzin van een heel land begrijp je ineens waarom velen er zo weinig van hun leven maken. Het heeft hun tenslotte niets anders te bieden dan ellende, waar-door iedereen door de sneeuw op een fa-talistische manier zijn levenseinde tege-moet lijkt te rollen.

De sympathieke slapjanus Petrov laat het inderdaad allemaal zo gebeuren. Het-zelfde geldt voor zijn vrouw Petrova, een kreging met moordneigingen van wie hij gescheiden leeft, en zijn zoonpje Petrov junior, een irritant ventje dat het liefst aan het gamen is. Door zijn blik te beper-ken tot zo'n chaotisch gezin, merk je nog meer hoe krankzinnig en afgestompt de Russische samenleving in elkaar steekt. De enige conclusie die je kunt trekken is dat het nooit wat met dat land kan wor-den, zolang de repressie regeert.

Laatste hoop

Toch gloort zelfs in zulke tijden hoop, ook al heeft die een zwart randje. Dat blijkt uit *Opgesloten*, twee gebundelde novellen van Vasilij Antipov (Moskou, 1982). In de eerste novelle, *Danse macabre*, kijkt een jongen onbevangen tegen het leven aan. Maar als zijn opa doodgaat, ziet hij ineens de sterfelijkheid om zich heen en wordt hij volwassen. Die bewustwording is een voorbereiding op het echte leven, dat hij beschrijft in de tweede novelle, *Opgeslo-ten*.

Hierin doet Antipov op een even zwartgallige als humoristische manier verslag van zijn tijd in Belarussische ge-vangenis en psychiatrische klinieken. Hij belandt er nadat hij aan de grens met Polen met een paar gram amfetamine in zijn zak is gearresteerd. Zijn voorarrest is al een hel. Het Wit-Russische rechtssys-teem is er vooral om lastige mensen op te bergen. Menselijkheid is er vervangen door sadisme.

Als op 24 februari 2022 Rusland Oek-raïne binnenvalt en op de radio drie da-gen lang juichende berichtgeving klinkt, maken slechts drie gevangenen zich boos. De anderen halen hun schouders op of zijn voor Poetin. Ook hier schemert de onuitroeibare gelatenheid en afstomping door die de hele post-Sovjetsamenleving in gijzeling houdt, zolang dictators zoals hij er de baas zijn. Het enige positieve aan die ontwikkeling is dat het geweldige lite-ratuur oplevert, zoals al deze vier schrij-vers laten zien.

In Rusland laat iedereen alles maar gebeuren en voelt niemand zich verantwoordelijk

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET POLITIEK JOURNALIST COEN VAN DE VEN

Over de toekomst van links

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister in de **NRC Audio-app**

nrc

'Wie een brand wil snappen, moet dichtbij komen'

JORDAN THOMAS In zijn boek *Als alles brandt* beschrijft antropoloog Jordan Thomas zijn ervaring bij de Californische natuurbrandweer, waar hij de verwoestende gevolgen van klimaatverandering aan den lijve ondervond.

Door **Felix Voogt**

De grote natuurbranden die tegenwoordig door de bossen van Californië razen, gedragen zich op een manier die tot voor kort ondenkbaar was. Ze blijven branden in de winter, grijpen 's nachts razendsnel om zich heen en verwoesten landschappen die altijd onverwoestbaar leken. Zelfs de Californische Sequoias, vuurvaste bomen die tot wel dertig meter dik en soms duizenden jaren oud worden, kunnen in de nieuwe megabranden als een luciferhout-je ontbranden.

Weinig mensen zagen de verwoesten- de gevolgen van zo dichtbij als antropo- loog Jordan Thomas. Hij werkte twee sei- zoenen als natuurbrandweerman in Cali- fornië, waarvan één bij de *Los Padres Hotshots*, een eliteploeg die de allergroot- ste branden met hakbijlen en kettingza- gen te lijf gaat. Zijn ervaringen als brand- bestrijder zijn de rode draad in zijn mee- slepende boek *Als alles brandt*, dat is ge- nomineerd voor de *National Book Award* en vorige maand in het Nederlands ver- scheen.

Lang voordat Thomas de kettingzaag oppakte, had hij zich al op natuurbranden toegelegd. Als antropoloog raakte Tho-

mas gefascineerd door de manieren waar- op mensen hun omgeving vormgeven en andersom. Toen hij in Zuid-Mexico zag hoe de lokale bevolking zelf natuurbran- den aansteekt om op een duurzame ma- nier in hun voedsel te voorzien, was dat een openbaring. Hij las daarna elk boek over het onderwerp dat hij maar kon vin- den.

Zo lang mensen bestaan, gebruiken ze vuur om vruchtbare aarde en open jacht- gronden te scheppen, zo beschrijft Tho- mas in zijn boek. In Europa werd het ge- bruik pas met de industriële revolutie uit- gebannen, in de Verenigde Staten waren het de Europese kolonisten die met ge- weld een eind maakten aan de branden van de inheemse bevolking.

De inheemse geschiedenis van Califor- nië, tot leven gewekt door verhalen van Spaanse *conquistadors*, verbindt Thomas moeiteloos met diepgravend onderzoek naar de slechte staat van het huidige Amerikaanse bosbeheer en de hardnekk- ige lobby tegen klimaatmaatregelen. Te- gen die achtergrond ontvouwt zich het verhaal over hem en zijn collega's, die onder de zwaarst mogelijke omstandig- heden proberen samen te werken, om de

Antropoloog **Jor- dan Thomas** werd brandweerman en schreef een boek over vuur. FOTO MERLUN DOOMERNIK

schade van het natuurgeweld zo veel mog- elijk te beperken.

Waarom wilde je als antropoloog na- tuurbranden bestrijden?

„Wat me vooral aantrok, naast de fysieke uitdaging, was de kennis over bosbran- den die je tijdens het werk opdoet. De Hotshots gaan naar de allergrootste bran- den en er is geen andere manier om daar zo dichtbij te komen. Onze beste compu- termodellen en beste kunstmatige intelli- gentie hebben moeite om de natuurbran- den bij te houden, de wetenschap loopt nog achter op de praktijk. Dus als je bos- branden wilt begrijpen, doe je dat het beste bij de Hotshots.”

Paste je met jouw theoretische achter- grond goed in het team?

Thomas grinnikt. „Mijn kennis heeft me daar in ieder geval geen enkele status op- geleverd. Status verdien je in Hotshot- ploegen door stil te zijn en hard te wer- ken. Het is zoals je vaker ziet in dit soort hechte groepen met een zeer mannelijke cultuur: ze testen je om te zien hoe je op dingen reageert, wanneer je terugdeinst. Daar was ik op voorbereid. Ik ben zelf in zo'n omgeving in een conservatieve stad opgegroeid, dus ik weet hoe ik met dit soort situaties moet omgaan.

„Ik geloof niet dat die cultuur inherent problematisch is. Er is bijvoorbeeld veel kameraadschap binnen de Hotshot- ploeg, die belangrijk is in het werk. Ande- re elementen zijn wel gevaarlijk, zoals bij- voorbeeld blinde gehoorzaamheid aan autoriteit. Misschien weet je leider niet echt wat hij doet. Als je je dan niet vrij voelt om hem tegen te spreken, dan

brengt dat iedereen in gevaar.”

Je kreeg direct de kettingzaag, een posi- tie met veel status binnen het team, waardoor je onder een vergrootglas kwam te liggen. Had je de hiërarchie in het team onderschat?

„Als je nieuw bent in het team, helpt het niet om op te vallen. En ik maakte de fout om iets te hard te trainen tijdens mijn voorbereiding, waardoor ik fysiek erg fit was. Daarom kreeg ik de kettingzaag, een positie die normaal voor meer ervaren Hotshots bestemd is. Toen bleek dat ik daar nogal onhandig mee was, werd die weer afgenomen. Maar dat gebeurde pas nadat vrijwel de hele ploeg zich tegen me had gekeerd.

„In mijn boek heb ik het drama rond de kettingzaag heel bewust gebruikt om de karakters in de groep en hun waardensys- teem bloot te leggen. Het zijn van die kleine dingen waar ze echt op letten, die de gemeenschap bij elkaar houden.”

Je beschrijft hoe je op een gegeven mo- ment van een klif valt. Hoe kwam dat?

„Dat was nog in de lente, in een gebergte waar het dan normaal gesproken rond de 15 graden Celsius is. Die dag was het on- geveer 50 graden Celsius en het vuur ge- droeg zich extreem. We probeerden het vuur in te dammen, door met kettingza- gen de berg af te klimmen en een groot gebied vrij te maken zodat het niet kon branden in deze intense hitte.

„Het is moeilijk uit te leggen hoe dat voelt, maar stel je voor dat het zo heet is dat het zweet dat van je lichaam drup- pelt, sist op de zaagblad van je ketting- zaag en dat het zweet overal op je lichaam

Jordan Thomas FOTO PRIVE-ARCHIEF

is opgedroogd in korsten. Het is zo heet dat je je moet concentreren om bij bewustzijn te blijven.

„Wat er gebeurde was dat ik even flauwviel. Ik tuimelde van een kleine klif en kwam te- recht onder een struik in de schaduw. Ik nam even de tijd om uit te rusten, pakte toen mijn kettingzaag en ging terug om de rest van de dag door te werken. Maar het hele team be- vond zich die dag in dezelfde situatie.”

In zijn boek beschrijft Thomas hoe hij flauwvalt: „Voor ik me kon herpakken, begon- nen de stenen onder mijn voeten te bewegen. Mijn evenwichtsgevoel was er al lang van- door. De grond onder me verdween. Ik hoorde Smitty roepen in de verte, maar ik vloog met mijn lamme lijf al door de lucht, stortte met mijn kettingzaag de steile af.”

In je boek wissel je dit moment af met een fel- le aanklacht tegen de fossiele lobby. Waarom kies je juist dat moment?

„Tijdens die specifieke hittegolf stierven meer dan duizend Amerikanen aan de westkust. Mensen stortten in op straat en liepen derde- graads brandwonden op door het hete asfalt. Deze hittegolf was vrijwel onmogelijk ge- weest zonder klimaatverandering. In het ver- lengde daarvan was het onmogelijk geweest zonder de mensen die lobbyen voor klimaat- ontkenning.

„Ik dacht aan dit alles terwijl ik op die berg stond, omdat het me echt heel boos maakte, dat zoveel klimaatontkenning voortkomt uit kamers met air-conditioning en rijke mensen die zich niet kunnen voorstellen hoe het zou voelen om daadwerkelijk in die situatie te zit- ten.”

Heb je die boosheid moeten inhouden bij het schrijven van het boek?

„Mijn strategie in het boek was om je eerst te laten inleven in de personages, en te begrip- pen wat voor werk ze doen en hoe moeilijk het werk is. Zodat je het als lezer kunt voelen wanneer we beginnen in te storten en pijn be- ginnen te lijden en het emotioneel wordt.”

Je collega Hotshots leken niet allemaal even overtuigd van klimaatverandering. Heeft dat je verrast?

„Het dwong me om dieper na te denken over wat we bedoelen met ontkenning van kli- maatverandering. En het hielp me om ver- schillende soorten ontkenning van elkaar te scheiden. Wat doet ontkenning van klimaat- verandering voor rijke Amerikanen? Of voor

de laffe opiniemakers die ervan profiteren? Het doel daarvan is duidelijk: dat is econo- misch gewin.

„De houding binnen de Hotshot-crew vond ik interessanter. De meeste Hotshots erkennen klimaatverandering wel, maar sommigen hebben een diepgeworteld insti- tutioneel wantrouwen. Dat heeft, denk ik, alles te maken heeft met hun eigen werk- omstandigheden bij de United States Forest Service en het feit dat ze elke dag zien hoe disfunctioneel deze overheidsinstantie is.

„Ze kunnen er niet eens vanuit gaan dat die overheidsinstantie voor hen zorgt wordt als ze gewond raken op het werk. Waarom zou een overheid dan iets kunnen aanpak- ken dat zo groot is als klimaatverandering?”

Begrijp je dat?

„Eerlijk gezegd vind ik het deprimerend, omdat dezelfde politieke krachten die ver- antwoordelijk zijn voor de uitholling van in- stellingen zoals de Forest Service en andere openbare diensten, waardoor mensen ze niet meer vertrouwen, ook profiteren van het ontkennen van klimaatverandering.

„In mijn boek geef ik het voorbeeld van Koch Industries, een bedrijf in de chemi- sche industrie dat last heeft van klimaat- maatregelen. Charles Koch, de directeur, heeft in twintig jaar bijna honderdvijftig miljoen dollar uitgegeven aan aanvallen op de klimaatwetenschap. Tegelijkertijd lobbyt een door hem gefinancierde organisatie met succes voor een kleinere overheid en slech- tere arbeidsvoorwaarden voor overheids- personeel, zoals de Hotshots.”

Hebben conservatieve politici zoals Trump een punt als ze zeggen dat beter bosbeheer een oplossing is voor natuurbranden?

„Het tegenover elkaar plaatsen van bosbe- heer en klimaatverandering als oorzaken van deze bosbranden is een valse keuze en leidt volgens mij tot een vals debat. Als er een enorme bosbrand is, zeggen bepaalde media zoals Fox News dat dit te wijten is aan slecht bosbeheer, andere media zeggen dat het te wijten is aan klimaatverandering. Ik denk dat de nuance is dat de gevolgen van klimaatverandering altijd worden bepaald door de context waarin deze zich voordoet.”

Wat is die context dan?

„In Californië is het land vreselijk beheerd, met één specifiek doel: de productie van hout. Er is weinig diversiteit van landschap, weinig diversiteit van boomsoorten en er is veel ondergroei. Dat maakt het bos kwets- baarder voor grote branden. De CO2-uit- stoot moet zo snel mogelijk omlaag, dat staat vast, maar op de korte termijn zal bos- beheer het land beter bestand moeten ma- ken tegen klimaatverandering.”

Wat kunnen we daarvoor leren van de in- heemse Amerikanen?

„Als we kijken naar Californië, dan zag dat er wezenlijk anders uit in de periode vóór de Europeanen kwamen. De inheemse bevol- king verbrandde vroeger elk jaar een groter oppervlakte van het land dan nu door na- tuurbranden wordt getroffen, zelfs in de ergste seizoenen. Over de loop van tienduiz- end jaar is het vuur daardoor een onmis- baar onderdeel geworden van het ecosys- teem.

„Door het uitbannen van de gecontro- leerde branden, werd de begroeiing daarna dichter en stapelde de voorraad brandbaar materiaal zich op. Dat heeft de huidige me- gabranden, die nauwelijks te beheersen zijn, mede mogelijk gemaakt. Gecontroleer- de branden kunnen dat probleem ook weer oplossen, als we het aandurven om ze te ge- bruiken. In Californië zijn al voorzichtige initiatieven om dat te doen.”

Zaterdag 8 november 2025 spreekt Jordan Thomas op het Crossing Border Festival in Den Haag over zijn boek.

Verse Ramsj [1]

GESCHIEDENIS

R. Waisman /De jongen uit Buchenwald	20.99/ 9.90
I. MacGregor /De vuurtoren van Stalingrad	28.50/ 15.00
L. Savenije /Werk in uitvoering. De Nederlandsche Heidemaatschappij in crisis- en oorlogstijd	29.99/ 12.50
D. Salomoni /Magellaan. De eerste reis om de wereld	23.50/ 9.90
G.J. Bass /Het Tokiotribunaal	49.99/ 19.90
P. Serrien /In opstand! Geuzen in de Lage Landen 1565-1578	34.99/ 15.00
J. Welten /Dansen rond de troon van Willem I. De hoven in Den Haag en Brussel 1813-1830	39.95/ 15.00
Plinius /Mijn lieve Calpurnia. Romeinse vrouwenportretten	13.99/ 7.90
Che Guevara /Met gloedvolle revolutionaire groet. Brieven 1947-1967	27.99/ 12.50
H. Steenhuis /Toujours l'amour. Liefde, lust en bedrog in Frankrijk door de eeuwen heen	24.99/ 7.90
E. de Bruijn e.a. /Helden in harnas. Gedrukte ridderverhalen uit de vijftiende en zestiende eeuw	19.95/ 9.90

LITERATUUR

Abdulrazak Gurnah /Hiernamaals	24.99/ 9.90
Cormac McCarthy /Stella Maris	22.99/ 7.90
Robert Vuijsje /Beste vriend	18.99/ 7.90
Els Moors /Mijn nachten met Spinoza	28.99/ 12.50
Alka Joshi /De geur van regen	22.99/ 7.90
Grete Weil /De weg naar de grens	24.99/ 9.90

NON - FICTIE

J. Blokker /Het wonder van de hbs	27.99/ 12.50
Heleen van Royen /Moeder – dochter – minnares	22.99/ 7.90
W.L. Idema /De klacht van de buffel. En andere klassieke Chinese dierenfabels	20.00/ 7.90
K. Rundell /Wonderbaarlijke dieren (die echt bestaan)	23.99/ 9.90
L. Cornips e.a. /Kaas = NL? Melk, koe, ras, kolonie, taal, kunst, mest en meer	27.50/ 9.90
J. Blackburn /Dromen van de Karoo	26.99/ 9.90
C. ter Linden /Nieuwe bijbelse miniatures	26.99/ 7.90
F. de Vries e.a. /Valsheid in gesteente	29.95/ 12.50
L. Dartnell /Corpus. Hoe de evolutie van het menselijk lichaam onze geschiedenis heeft bepaald	24.99/ 9.90
R. Dodd /Writing to Louis Andriessen. Commentaries on Life in Music	35.00/ 12.50

C. Meindersma /De rode kogel. Berichten uit bezet Tibet	29.90/ 12.50
J. van Mersbergen /Carnaval, een levensverhaal	26.99/ 12.50
K. Luyckx /Het grote misverstaan. Nadenken over de hereniging van de Nederlanden	27.50/ 9.90
B. Suits /De sprinkhaan. Het spel, het leven en utopia	27.99/ 9.90
J. Ruiz-Domènec /De droom van Odysseus	34.99/ 15.00

ETEN & DRINKEN

O. Kleyn /Mijn Italië. Verhalen & recepten	32.50/ 12.50
Altijd zondag . De keuken van Wil Demandt	39.99/ 15.00
Yvette van Boven /Home made zomer	22.99/ 12.50

Deze boeken zijn – zolang de voorraad strekt – ook verkrijgbaar bij boekhandel:

• **Steven Sterk Utrecht, Servetstraat 3**
T. 030 2340580

• **Scheltema Amsterdam, Rokin 9**
T. 020 5231411

via bol.com of te bestellen via:

www.ramsj.nl

Voor meer informatie of een gratis abonnement op de ramsjkrant: info@ramsj.nl

Steven Sterk

Advertentie

NIUWSBRIEVEN

De Podcastclub

Elke vrijdag

Een kijkje in onze podcastkeuken en de beste luistertips van NRC en anderen

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

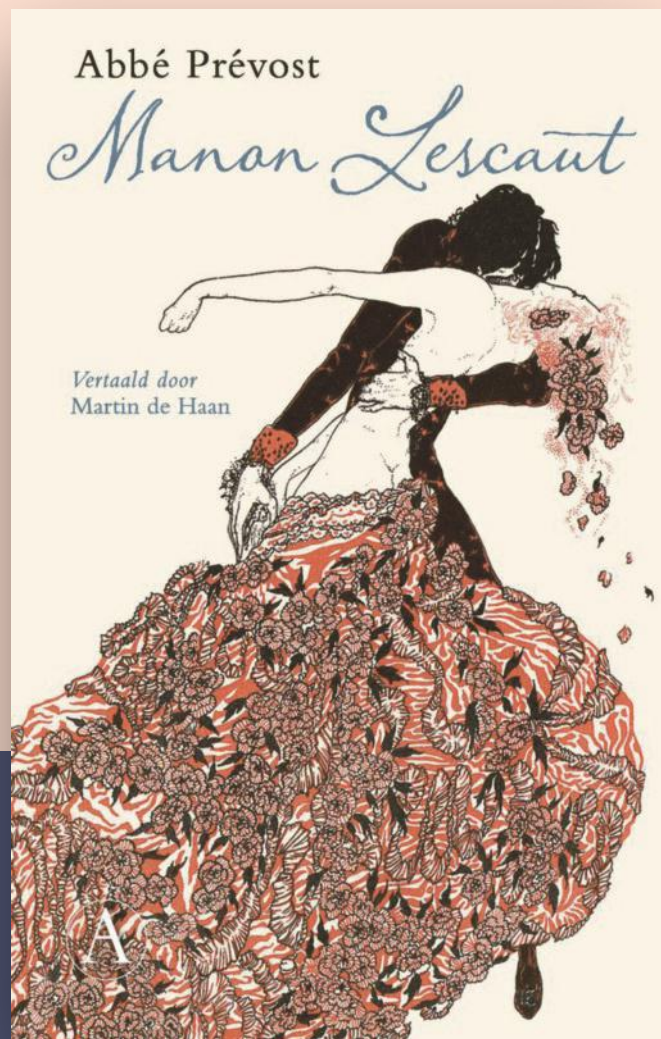
nrc

VOOR JOU ALS ABONNEE

ATHENAEUM

DOWNLOAD TOT EN MET 30 NOVEMBER DIT **E-BOOK**

In samenwerking met Singel Uitgeverijen geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Het zijn altijd kwalitatief hoogwaardige boeken die in het verleden gerecenseerd zijn door onze redacteurs.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook of scan de QR-code

nrc

nrc
VRIJDAG 7 NOVEMBER 2025

Wim de Wagt: De Grootte Vrede. Nederlandse voorvechters van een verenigd Europa, 1914-1948. Boom, 477 blz. € 29,90

De voorvechters van Europese eenheid

GESCHIEDENIS Waar liggen de wortels van een verenigd Europa? In zijn boek *De Grootte Vrede* legt kunsthistoricus en schrijver Wim de Wagt de focus op het interbellum en in het bijzonder op de Nederlandse stemmen die toen klonken.

Door **Ivo van de Wijdeven**

Vraag naar het begin van de Europese samenwerking en de meeste mensen zullen hun antwoord beginnen met de Tweede Wereldoorlog. Met 'Nooit meer oorlog' in het achterhoofd begonnen Europese politici aan de opbouw van wat we vandaag de dag kennen als de Europese Unie. Maar de wortels van het verenigde Europa liggen in werkelijkheid verder terug in de tijd. Wie goed zoekt, vindt ze al in de veertiende eeuw, maar Wim de Wagt schrijft in *De Grootte Vrede* terecht dat concepten als 'Europese statenbond', 'Verenigde Staten van Europa' en 'Europese federatie' in de tweede helft van de negentiende eeuw „met de regelmaat van een gedurig tikkende klok opduiken in boeken, tijdschriftartikelen, lezingen, in de verslagen van vredescongressen en in krantenkolommen.”

In zijn boek legt De Wagt - kunsthistoricus, journalist en schrijver - echter de focus op het interbellum en meer in het bijzonder op de Nederlandse stemmen die toen klonken. Een bonte stoet van 'Nederlandse Europeanen' passeert de revue, beginnend in 1914 bij schrijver/uitgever Nico van Suchtelen en eindigend in 1940 bij minister-president Hendrik Colijn. Visionaire vergezichten waren een thema in het hele politieke en maatschappelijke spectrum, van links tot rechts.

De voorvechters van een verenigd Europa kenden elkaar of lazen in ieder geval elkaars publicaties. De Wagt legt de contouren van een internationaal netwerk bloot. Zo kreeg Van Suchtelen waardering van Sigmund Freud en Maria Montessori voor zijn, na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, verschenen brochure *Het eenige redmiddel* over een Europese statenbond. De gewiekste Van Suchtelen stuurde maar liefst 10.000 exemplaren rond in uiteenlopende vertalingen.

Na de oorlog leek het internationalisme voet aan de grond te krijgen met de oprichting van de Volkenbond. Niet voor niets noemde de in Parijs gevestigde 'internationalist' Ebed van der Vlugt het weekblad dat hij vanaf maart 1919 uitgaf *Le Monde Nouveau / The New World*. Maar al snel klonk in de kolommen van dat tijdschrift - en ook daarbuiten - teleurstelling door. Van het verheven ideaal met gelijkberechtiging voor iedereen was niets terechtgekomen: de Volkenbond was een bond van overwinnaars.

Bovendien, zo schreef de Engelse econoom John Maynard Keynes in zijn in Nederland veelgelezen *The Economic Consequences of the Peace*, was als gevolg van de in de vredesverdragen erkende roep om nationale soevereiniteit meer dan 20.000 kilometer aan nieuwe douanegrenzen ontstaan. Oude economische banden waren doorgesneden. Samen met

Economisch comité van de Volkenbond, 1940, voorop de Nederlandse premier Colijn. FOTO POLYGOON / NATIONAAL ARCHIEF

welg tierend protectionisme had dat een ontwrichtende uitwerking op Europa.

Volgens internationalisten was de oplossing simpel: handelsbarrières moesten verdwijnen, liefst in een verenigd Europa. Het beginselprogramma van de in 1925 opgerichte Nederlandse 'Vereeniging ter bevordering van de oprichting der Vereenigde Staten van Europa' (VBOVSE) is terugkijkend erg herkenbaar: één economische ruimte, een centraal bankwezen met één munt, een solidariteitsfonds om de zware schuldenlast van sommige staten te ledigen en één leger. In christen-socialistische en theosofische kringen klonk ook de roep om een Europese politieke partij - 'Volt avant la lettre', aldus De Wagt. Hij merkt op dat de Nederlanders over het algemener concreter en moderner waren in hun ideeën dan hun mede-Europeanen.

Overall in Europa ontstonden wat De Wagt 'lobbyachtige organisaties' noemt. Naast Nederlandse clubs waren daar bijvoorbeeld ook de Union Douanière Européenne en de Pan-Europabeweging van graaf Richard Coudenhove-Kalergi. Het waren vooral burgers die samenwerking bepleitten, want regeringen gaven niet thuis. Het door De Wagt (te) uitvoerig behandelde plan van de Franse premier Aristide Briand voor een 'federaal verbond' van Europese staten werd in 1929 enthousiast onthaald, maar bleef uiteindelijk steken in een Frans memorandum en een studie-

commissie onder de vleugels van de Volkenbond. In een steeds anti-democratischere atmosfeer werd economische autarkie het toverwoord.

In politiek Den Haag vond men dat het nationaal belang ook in tijden van internationalisering niet uit het oog moest worden verloren. *Plus ça change, plus c'est la même chose*. Zo was in 1932 in het maandblad 'Europa' te lezen: „Het materialisme viert hoogtij en men staat dikwijls versteld van het cynisme dat van jonge lippen komt.” „Het hypernationalisme is de plaag van onze tijd”, stelde historicus Johan Huizinga in 1937 be droefd vast.

Nieuwe wereldoorlog

Toch was er een kleine groep Nederlanders die tegen de bierkaai bleef vechten. Colijn, die in Nederland vooral bekend staat om zijn starre sociaal-economische beleid, was zeer actief in de Volkenbond en zong daar het hoogste lied over Europese samenwerking. In 1938 - terwijl Hitler, Mussolini, Chamberlain en Daladier in München Tsjechoslowakije slachtten - waarschuwde Colijn in een toespraak tevergeefs dat 'economische isolatie' tot een nieuwe wereldoorlog zou leiden.

Nederlandse pleitbezorgers waren van mening dat de aaneensluiting van Europa van onderop moest ontstaan om kans van slagen te hebben. Individuen uit het interbellum als Van Suchtelen bereikten echter niets concreets. Maar in zijn epiloog laat

De Wagt zien dat een nieuwe generatie Nederlanders na 1945 kon voortborduren op hun noeste arbeid. De Europese beweging herrees als een feniks uit de as. Van Suchtelen was ook weer van de partij en maakte nog net mee hoe leidende politici - al dan niet aangespoord door de Amerikanen - vervolgens wel werk maakten van Europese samenwerking.

In *De Grootte Vrede* geeft De Wagt een zeer compleet beeld van de Nederlandse denkers én hun denken. Daarin schuilt helaas wel meteen ook de zwakte van zijn boek. Er komen veel namen en rugnummers voorbij, soms slechts heel kort, en De Wagt waaiert bij tijd en wijle wat ver uit, bijvoorbeeld met een zijstap naar het Congrès International d'Architecture Moderne. Daar tegenover staan trefzekere passages waarin De Wagt van de gebeurtenissen in het interbellum verhaalt en zo de broodnodige context verzorgt. Maar vooral het grote aantal lange citaten met vaak dezelfde boodschap maakt dat het boek niet altijd lekker wegleeft.

Dat is jammer. Want in onze tijd waarin nationalisme en protectionisme weer in de mode zijn, is zorgen - om De Wagt te parafraseren - dat Europa een sterk, gezond en harmonieus werelddeel blijft dat opgewassen is tegen de economische en militaire uitdagingen van buitenaf nog steeds een wenkend perspectief. Net als in het interbellum kan Europa twee kanten op. Het is te hopen dat vurige voorvechters van een verenigd Europa nu net zo vasthoudend zijn.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorgen en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

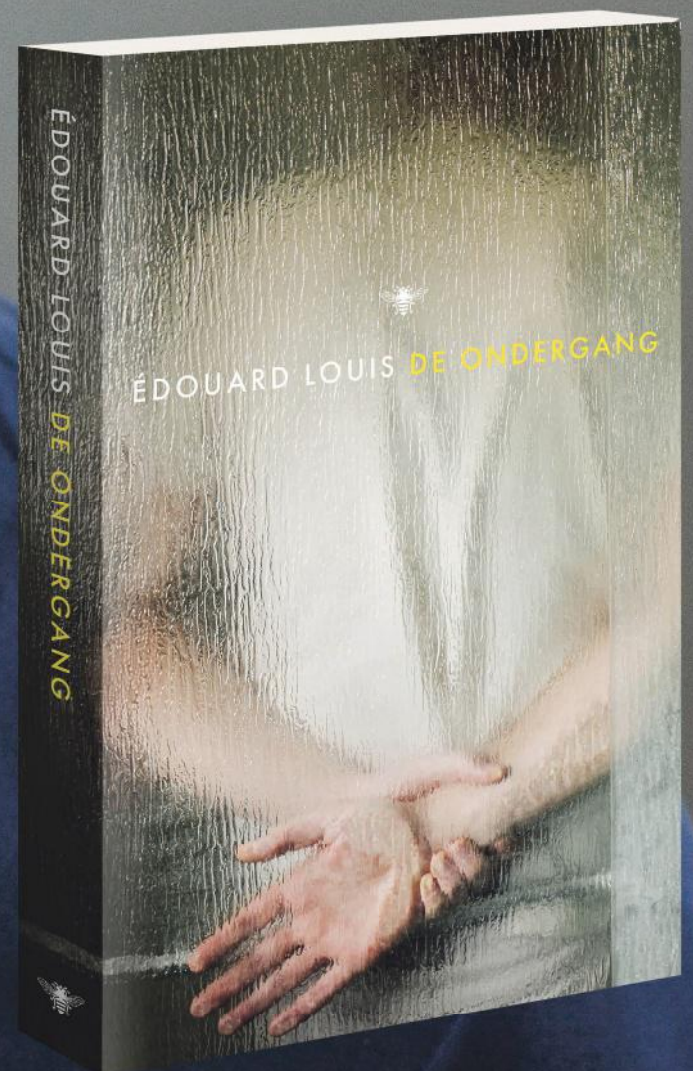
Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

DE VERPLETTERENDE NIEUWE ROMAN VAN
ÉDOUARD LOUIS

Van de auteur van
Veranderen: methode
en *Weg met*
Eddy Bellegueule

‘Édouard Louis schreef
een ontroerend portret over
de broer die hij niet kon
uitstaan.’ **DE VOLKSKRANT**

NU IN DE (ONLINE) BOEKHANDEL